

Донецький національний університет економіки і торгівлі
імені Михайла Туган-Барановського

Академічне письмо

Навчальний посібник

Укладачі: С.К.Ревуцька, В.М.Зінченко

Кривий Ріг

2019

УДК 003.07:001(075)
ББК 81-8Я73
A38

Рекомендовано до видання Вченою радою Донецького університету економіки та торгівлі імені Михайла Туган-Барановського (протокол № ...від2019 р.)

Рецензенти:

А.А. Степанова доктор філологічних наук, професор
З.П. Бакум, доктор педагогічних наук, професор
Г.О. Горіна доктор економічних наук, доцент

A 38 Академічне письмо: навч. посібник / Уклад. Ревуцька С.К., Зінченко В.М. Кривий
Ріг : , 2019. 130с.
ISBN

Написання академічних текстів (навчальних, наукових, науково-публіцистичних, публіцистичних) для студентів економічних вишів зазвичай ставить труднощі, а тому теоретичний і практичний матеріал навчального посібника спрямовано на те, щоб навчити студентство мистецтву створення унікальних академічних текстів. Особлива увага приділена таким актуальним для вищої освіти поняттям як академічне шахрайство і плагіат, а тому практичні завдання розроблено таким чином, щоб запобігти плагіаторству і шахрайству у студентському колі.

Навчальний посібник призначено для студентів економічних спеціальностей та молодих учених.

УДК003.07:001(075)
ББК 81-8Я73

ISBN

© Ревуцька С. К.,
Зінченко В.М., 2019

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	5
РОЗДІЛ І. ПРИНЦИПИ АКАДЕМІЧНОЇ КУЛЬТУРИ ТА ПИСЬМА	
1.1 Основні засади академічного письма	7
Терміни і визначення	15
Питання, тести для самоконтролю	15
Практичні завдання	16
Список літератури	25
1.2 Академічна доброчесність. Етичний кодекс ученого	21
Терміни і визначення	29
Питання, тести для самоконтролю	29
Практичні завдання	32
Список літератури	33
1.3 Авторське право. Правила використання об'єктів інтелектуальної власності	33
Терміни і визначення	40
Питання, тести для самоконтролю	41
Практичні завдання	42
Список літератури	42
1.4 Плагіат. Протидія плагіату	42
Терміни і визначення	50
Питання, тести для самоконтролю	51
Практичні завдання	54
Список літератури	55
РОЗДІЛ ІІ. АКАДЕМІЧНИЙ ТЕКСТ: ОРГАНІЗАЦІЯ ТА ТЕХНОЛОГІЇ РОБОТИ	
2.1 Цілісність академічного тексту.	56
Терміни і визначення	62
Питання, тести для самоконтролю	62
Практичні завдання	64
Список літератури	68
2.2 Технології генерації та організації ідей	68
Терміни і визначення	73
Питання, тести для самоконтролю	73
Практичні завдання	75
Список літератури	78
2.3 Академічний текст як система	79
Терміни і визначення	88

Питання, тести для самоконтролю	88
Практичні завдання	90
Список літератури	98
2.4 Логіко-синтаксичні труднощі академічного тексту	99
Терміни і визначення	119
Питання, тести для самоконтролю	119
Практичні завдання	123
Список літератури	124
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	125
СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ	127

ПЕРЕДМОВА

Введення курсу «Академічне письмо» в навчальні плани ЗВО України є не випадковим явищем з кількох причин. По-перше, розвиток сучасного суспільства ставить перед вищою школою нові високі вимоги до підготовки фахівців: вміння креативно мислити, знаходити найкращі варіанти вирішення складних ситуацій, чітко й логічно будувати і висловлювати свої ідеї, представляти результати своєї творчої праці у формі академічних текстів. По-друге, впровадження дисципліни відповідає впровадженню у декількох вузах України Проекту сприяння академічній доброчесності в Україні, що передбачає удосконалення системи вищої освіти на засадах довіри, чесності і відповідального ставлення до наукового і навчального процесу як викладачів, так і студентів.

Навчальний посібник з «Академічного письма» передбачає тісний зв'язок і з іншими дисциплінами, зокрема «Риторика», «Мистецтво презентації» та «Наукова українська мова», однак має на меті, дотримуючись принципів академічної доброчесності, навчити студентів формулювати й доводити власні думки, гіпотези й висновки, оформлювати академічний текст відповідно з властивими для української мови нормами. З огляду на те, що вітчизняних навчальних матеріалів обмаль, в основу покладено праці зарубіжних науковців та наукові здобутки українських вчених.

Матеріал навчального посібника вміщено у два розділи із пропорційною кількістю тем. Розділ перший повністю присвячено політиці академічної доброчесності, зокрема в освітній сфері: розглядаються основні проблеми, що пов'язані з доброчесністю/недоброчесністю в Україні і Європі, роз'яснюється важливість дотримання етичних норм у закладах вищої освіти, визначається нормативно-правові засади утвердження академічної доброчесності та протидії плагіату, роз'яснюються особливості авторських прав та прав інтелектуальної власності. Другий розділ націлений на здобуття знань щодо організації, мовно-стилістичного оформлення і редагування академічних текстів. При укладанні теоретичного матеріалу цього розділу використовувалися матеріали, які у доступній для фахівців економічного вишу формі, допоможуть вирішити актуальні проблеми студентів при написанні академічного тексту: різноманітні моделі академічного письма, методи генерації нових, креативних ідей, організація, механіка і фокус академічного тексту, структура абзацу і їх диспозиція, особливості написання всіх частин академічного тексту тощо. У цьому розділі не висвітлена тема щодо аргументації в тексті – вона повністю розкрита у дисципліні «Риторика». Значна увага приділення аналітичній роботі молодих дослідників на етапі формулювання думки у синтаксичних конструкціях тексту, а також із готовим текстом.

Виходячи із того, що однією із причин низької академічної культури студентів вишу є формулювання завдань, які можна скачати із Мережі, до кожної із тем було розроблено творчі практичні завдання. У процесі їх

виконання студенти зможуть навчитися аналітично сприймати інформацію, розуміти структуру і цілісність тексту, визначати складові елементи абзацу, опрацьовувати соціологічні дані і самостійно створювати матеріал для дослідження, використовуючи можливості Інтернет мережі. У практичних завданнях передбачено написання і власних оригінальних академічних текстів, здебільшого есе. До кожного завдання сформульовано чітку інструкцію, що полегшить розуміння суті завдання, уможливить чіткість і правильність його виконання, подано приклади аналізу речень щодо синтаксичних та лінгвістичних помилок.

Кожна тема навчального посібника має однакову структуру, що складається: з теоретичної частини, де висвітлено ключові питання теми; переліку основних визначень, понять і термінів; блоку питань для самоконтролю, які надалі можна закріпити самотестуванням; практичними завданнями для аудиторної роботи із самостійною підготовкою (за потреби), нумерацією рекомендованих джерел, повний список яких подано в кінці посібника.

У навчальному посібнику було використано наукові матеріали, вміщені у наукових виданнях ДонНУЕТу, навчальні тексти студентів.

РОЗДІЛ І.

ПРИНЦИПИ АКАДЕМІЧНОЇ КУЛЬТУРИ ТА ПИСЬМА

ТЕМА 1.1 ОСНОВНІ ЗАСАДИ АКАДЕМІЧНОГО ПИСЬМА.

Основні характеристики поняття академічного письма.

Поява в навчальних планах нової, для ЗВО України, дисципліни Академічне писання або Академічне письмо пов'язана із реформуванням, що було започатковано Болонським процесом. Для більшості англomовних країн академічне письмо/академічна письмова робота є становить роботу з тим, що студент прекрасно знає. Їх вчать, як та в якому форматі писати тези, оформлювати власні думки, ще в школі, а в університеті студент починає дещо глибшу і масштабнішу роботу з літературою, використовує більше критичного мислення, проглядає фідбек (відгук, коментар) викладача й працює з ним, удосконалюючи текст і власні навички. Наша система освіти не передбачає тісного контакту викладача і студента у такій сфері. Пригадайте, коли ви отримували від викладача аргументований відгук чи коментар роботи? Студентські роботи обмежуються написанням декількох жанрів (есе, реферат, дипломна/курсова, тези доповідей), де студентові пропонують готову тему, «радять» літературу, а тому таким поняттям як критичне мислення, синтез літератури, висловлення власних думок у чіткому форматі – немає місця.

Говорячи про академічне письмо варто розуміти його межі, характеристики, особливості, структуру тощо.

Досить часто академічне письмо сприймається лише у межах або вивчення граматики, морфології, специфічних правил вживання слів, хоча це сфера швидше дисципліни «Культура мови», або обмежується вивченням особливостей наукового стилю, структури, логіки, змісту наукового тексту, що відповідно є сферою «Наукової української мови». Безперечно, академічне письмо і культура наукової мови – суміжні, але не тотожні дисципліни. Адже, викладач англійської мови не може замінити викладача німецької, хоча обидва є докторами філософії у галузі філології.

Основою академічного письма є металінгвістичні вміння і навички, тобто вміння читати і розуміти текст, аналізувати його, читати написане критично, формулювати індивідуальну, авторську і конкретну позицію тощо. Академічне письмо має справу з теоріями і причинами, що регулюють процеси і практику в повсякденному житті, а також досліджує альтернативні пояснення цих подій.

Так, у процесі висловлення думки, з позиції академічного письма, нас буде цікавити не те, як пишуться або де і як вживаються слова «також», «по-друге» або «внаслідок», а яке з цих слів найбільш точно і логічно зв'яже ідеї в даному тексті або абзаці; при використанні звороту цікавитиме логіка вживання цього звороту, тобто де його краще розташувати, чи не перенести в інше речення, чи не переробити в незалежне речення або

взагалі видалити. Все буде залежати від інформації, що міститься в словах, а не від поєднання слів.

Для культури наукової мови більш характерним є дотримання правил і норм літературної мови, відповідно до наукового стилю. Однак лише у межах академічного письма можливий дискурс, пошук найбільш влучної конструкції для передачі авторської ідеї. Таким чином, академічне письмо має на меті навчити вас висловлювати та обґрунтовувати свої власні ідеї за допомогою короткого, переконливого і зручно організованого наукового тексту. Його вивчення сприятиме вашому особистому фаховому зростанню з одного боку, а з іншого уможливить ліквідацію великого масиву плагіату, що панує зараз в українській освіті на всіх рівнях.

Західні фахівці виділяють три підгрупи вмінь, необхідних для успішного оволодіння навичками академічного письма:

- **академічна грамотність** (читання, усна і письмова мова з урахуванням мети висловлювання; вираження думок за допомогою інструментарію дискусій і досліджень);
- **інформаційна грамотність** (визначення інформаційних потреб і пошук джерел інформації; їх оцінка і переробка);
- **міжкультурна грамотність** (знання про різні культури, зокрема про традиції і цінності).

Зазначені уміння можна визначати і як структурні елементи поняття академічне письмо у межах вищої освіти. Найскладнішими і структурно, і власне як процес опанування, є інформаційна та академічна грамотність.

Найбільш поширеними видами академічних текстів для студентів є есе (франц. *essai* – спроба, начерк), тези, наукова стаття, курсова/дипломна роботи.

Сучасне поняття академічної грамотності та його структура.

Одним із найважливіших вмінь при створенні академічного тексту є оволодіння академічною грамотністю, що становить складний і комплексний процес формування певних навичок на різних етапах освіти.

Науковці наразі не мають чіткого і однозначного тлумачення цього поняття, зокрема дискусійними є питання сутності терміна «академічний», роль і функції академічної грамотності у вищій школі.

Так, Н. Смирнова розуміє академічну грамотність, у першу чергу, «як здатність транслювати академічний письмовий дискурс на базі іншомовних професійно орієнтованих академічних текстів, критично мислити, підвищувати свою самоосвітню компетентність в учбовий і професійних цілях»¹, де метою академічного дискурсу є соціалізація студента в університеті і орієнтування його на породження нових знань як цінності. При цьому, позиція науковця загалом спрямована на англійського студента і підвищення його наукової комунікації засобами англійської мови, однак для

¹ Смирнова Н.В. Академическая грамотность и письмо в вузе: от теории к практике. *Высшее образование в России*, 2015. №6. С.58–64.

сучасного українського студента таке досягнення академічною грамотністю поки що не є цілком прийнятним.

Австралійським професором Біллом Гріном близько 25 років тому було запропоновано іншу модель, де акцент зміщується на нелінійність тексту, багатовимірність і комплексність процесу його створення.

Модель включає три виміри.

Операційний вимір – це мова і організація тексту, тобто його фізичне втілення. Сюди відносяться структура тексту, абзацу та речення, а також використання мовних засобів. Іншими словами, це те, як особа пише, володіє мовою і технологіями створення тексту.

Культурний вимір – це знання предмета (як нових, так і класичних досліджень в даній області), розуміння обговорюваних питань в їх контексті, правильний вибір стилістики та мови в залежності від адресата і призначення тексту, тобто від жанру і дисципліни. Тобто, це інформованість автора щодо предмета письма, його читачів і прийнятних норм комунікації в конкретних умовах.

Критичний вимір – це ідеї, які генерує, обґрунтовує і доводить автор своїм текстом. Сюди входить вся лінія побудови доказів: від тези до зв'язування у цілісний текст. Іншими словами, це та сама власна ідея, яка спонукала автора написати текст, тим самим, надавши їй гласності і спонукавши інших до її обговорення. Виділення стрілки на малюнку (див. Рис.1.1) і її спрямованість вгору вказують на пріоритетність цього виміру.

В основі куба лежить культурний і операційний виміри, а вертикально до них розташовано критичний.

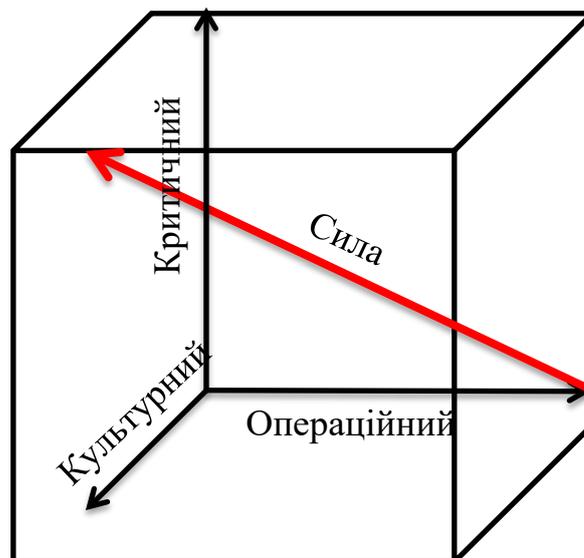

Рисунок 1.1 – Тривимірна модель Б. Гріна.

Чим більше начитаності та розуміння предмета показав автор, чим більш всебічний огляд джерел він провів, тим далі від точки «нуль» він просунувся по лінії культурного виміру. Чим виразніше, послідовніше і

грамотніше він виклав прочитане, тим вище показник операційного вимірювання. Прояву власних ідей, що вимагають доказів, у такому тексті звичайно не потрібно. Досить часто плоскі тексти виходять у гуманітаріїв, де помітне перевантаження мовних «прикрас» заважає сприйняттю і розумінню суті тексту, або у фізиків-математиків, які використовують мовні кліше і чудово розуміють одне одного, але ці матеріали не придатні для сприйняття науковцями інших суміжних сфер.

Прикладом тексту, що лежить в площині «критичне – операційне», є текст, в якому блискуче й дотепно обґрунтовується ідея автора, яка при цьому не спирається ні на серйозну фактичну, ні на теоретичну підтримку. Такий текст можна з цікавістю прочитати, такою ідеєю можна захопитися, її навіть можна уявити на телеканалі, але в науковій і професійній дискусії вона зазвичай виявляється неспроможною і під градом критики швидко руйнується. Така писемність за характером наближається до публіцистичного або навіть до художнього стилів, навіть якщо в ній використана наукова мова і неупереджена наукова стилістика.

Варто пам'ятати і те, що виправити недолік культурного виміру, почитавши відповідну літературу, набагато простіше, ніж недолік операційного, що вимагає ретельної роботи з текстом, його елементами і мовою, або, тим більше, критичного виміру, що вимагає нестандартного, оригінального, дивергентного мислення, тобто пошуку багатьох варіантів рішення однієї проблеми.

Уважний розгляд моделі Б. Гріна, виявить, що вона певним чином перекликається із розумінням західними науковцями комплексу необхідних навичок для опанування академічним письмом, однак не вистачає кількох елементів. Насамперед, мова йде про інформаційно-технічний вимір письма, яким наразі користуються сучасники, адже комунікація в «середині» не може здійснюватися поза електронного та онлайн-спілкування.

Не менш важливим є так званий «п'ятий елемент», що складається із двох «сил»: сила слова спрямована на публіку, але не несе нового наукового знання, а сила знання спрямована на відкриття нового, але не піклується про його пропаганду. Сила знання і сила слова необхідні вченим нарівні з силою ефективної комунікації (в тому числі і цифрової), щоб через колективний внесок і колективне обговорення вкладу кожного, робити надбання публіки все те, що відбувається в науці. Очевидно, що розділити три виміри письма практично неможливо, але критичний вимір своєю силою буде не тільки утримувати, а й направляти цю комунікацію. Іншими словами, завдання академічного письма, риторики і композиції полягає в тому, щоб піднятися з «підлоги» куба (реферативного викладу матеріалу, що базується на культурному і операційному вимірах) і поплинути вгору, використовуючи силу напрямків, суміжних із критичним.

Представлені потрактування і модель більше націлені на роботу автор-текст, але створенню і трансляванню тексту передують читання академічного тексту, здобуття інформації. Для професійного саморозвитку важлива

передусім культура читання наукового тексту. Це одна з функцій пізнавальної діяльності людини, спрямована на вилучення наукової інформації із друкованих чи електронних джерел. Формуючи програму читання наукового тексту, варто поставити собі такі запитання: чого я очікую від цього тексту, яку інформацію хочу вилучити і з якою метою, відповідно обрати різновид читання.

Переглядове читання спрямовується на попереднє ознайомлення із книгою і виділення ключових слів, зокрема, в анотації, змісті, передмові /вступі, окремих частинах тексту.

Ознайомлювальне читання передбачає загальне ознайомлення із змістом тексту та вияв його основної ідеї.

Поглиблене читання – це детальне опрацювання наукового тексту, його аналіз та оцінка: виписування понять з їх поясненням; неодноразове перечитування окремих частин у тексті.

Аналітико–критичне, творче читання спрямовується на постановку різного типу питань до тексту, сортування наукового матеріалу під певним кутом зору, коментарі до фрагментів наукового тексту, його рецензування.

Концепція «персональний процес – практика – публічний продукт» у створенні академічних текстів.

Зрозуміти внутрішні процеси створення якісного тексту, нам допоможе формулювання концепції «персональний процес – практика – публічний продукт», де ми простежимо складний процес перетворення індивідуального продукту інтелектуальної праці в публічний.

Узагальнення зарубіжних теоретиків з академічного письма, дає можливість вивести формулу з трьох «П»: *писемність – це процес, продукт і практика.*

Продуктом письма є текст, причому науковий текст, адресований невідомому числу невідомих авторіві людей, у кожного з яких є свої інтереси, думки і досвід дослідження. Таким чином, для читачів він є готовим публічним продуктом, деталі створення якого їх не цікавлять. Для автора ж текст є не стільки продуктом, скільки результатом суто індивідуального, персонального процесу, за яким стоїть не менш індивідуальний досвід створення інших текстів, тобто практика. Додавши ці два прикметників, ми можемо розширити мнемонічну формулу академічного письма до п'яти «П»:

персональний процес і практика – публічний продукт

А оскільки академічному письму потрібно вчитися, варто додати ще одне «П» – програма письма. Адже саме у відсутності загальної системи, програми письма полягає одна з причин поширення плагіату і невміння писати власні оригінальні наукові тексти. Отже, маємо таку формулу:

Програма письма + персональний процес + практика = публічний продукт

На перший погляд, усе просто: пройшовши навчальну програму, починаєш створювати текст на основі власних практичних знань і має вийти публічний добротний продукт, але як тільки починається процес написання, виникають безліч проблем із власне *процесом* написання.

Головну загрозу представляє лінійність процесу письма. Як тільки ми починаємо оформлювати свої думки засобами мови у текст, так одразу ж нас захоплює лінійний, одновимірний процес, відомий як «потік свідомості», використовуваний часто письменниками. Це створює хаотичність думок у тексті. Інколи для уникнення хаотичності використовують план, але він народжується не з внутрішньої структури тексту, а з того ж таки лінійного письма в певному напрямку.

Академічний текст, дійсно, створюється поетапно, але не лінійно.

Асоціативний приклад: уявімо художника, що створює картину. Коли він пише картину, він не починає покривати полотно фарбами з лівого верхнього кута, а спочатку уявляє собі всю картину як ціле, робить начерки цього цілого на папері, продумує, змінює розташування ключових фігур, працює над деталями, і тільки після цього переходить до створення цілісного полотна. І навіть тоді лівий верхній кут його не цікавить: він вимірює пропорції, робить розрахунки і переносить макет на велике полотно, потім починає прописувати ключові фігури, і вже потім, поступово, доходить до деталей, над якими йому ще належить багато працювати, поки, нарешті, картина не постане перед глядачем у всій своїй цілісності. Буде завершено і лівий верхній кут, хоча в ньому може виявитися просто шматочок неба, але цей шматочок буде органічною частиною цілого. Чому ж ми часто намагаємося почати текст точно таким же чином, покриваючи писемність від верхнього лівого кута?

Дійсно, на перший погляд, текст має лінійну організацію: ми пишемо і читаємо зліва направо і зверху вниз, однак у процесі ми завжди звертаємо увагу на те важливе, що нас цікавить. Звичайно, академічний текст підкорюється правилам нелінійної організації. У книзі є зміст і покажчики, частини і глави. У статтях прийнято використовувати підзаголовки, а складна інформація підтримується малюнками, таблицями і графіками. Але, як вже було сказано, це не розбивка лінійного письма па шматки, а складна метамовна діяльність.

Асоціативний приклад: подібно інженерній споруді, текст починається з розрахунку каркаса і навантажень на несучі вузли, встановлення відповідностей і пропорцій, і тільки потім покривається дизайнерською оболонкою – мовою. Коли будівельні ліси знімуть, погляду глядача відкриється саме дизайн, але, якщо всередині виявиться порожнеча, будівля тексту впаде.

Отже, не процес визначає продукт, а навпаки – продукт визначає процес. Персональна діяльність спрямована на досягнення суспільного результату.

Як же побудувати нелінійний текст? Чи є засоби, що дозволяють швидко

орієнтуватися в ньому? Такі засоби є, і більшість з них вам знайомі, хоча користуватися ними системно вас не вчили. Це вступ і висновок, абзац, який зазвичай починається з нового рядка, великими літерами, що починають речення, і пунктуація, яка сигналізує про зв'язки всередині речення. Питання в іншому: а чи знаєте ви, як правильно використовувати ці засоби для організації інформації? Скоріш за все – ні. Щоб опанувати цими засобами, вивчити складніші, потрібно систематизувати наявні знання і вміння, тобто розділити їх на елементи, і освоювати, поступово ускладнюючи і комбінуючи, пробувати і помилятися. Так виникає практичний досвід, важливий для академічного тексту.

Таким чином, у будь-якому комплексі знань, умінь і навичок є початок, але немає кінця. Найкраще ця ідея виражається в метафорі розвитку по висхідній спіралі, що розширюється. Говорячи про стартову точку академічного письма, безсумнівно можна визначити одне – вона не в орфографії і пунктуації, а в кожного автора своя, як і практика, навіть при однакових умовах розвитку.

Потрійна спіраль допомагає зрозуміти це ще краще: у одного добре розвинені дослідницькі навички, він багато знає, але йому не вистачає вміння організувати текст і ясно висловити свої думки; у іншого прекрасно розвинена мова, але не вистачає наукових знань і вміння будувати доказ; у третього текст виходить емоційним і багатослівним, як в публіцистиці. А тому у програмі письма є цілком певна мета – допомогти навчитися писати і переконливо, і складно, і грамотно.

Отже, не процес письма визначає, яким буде його продукт, а продукт письма визначає і організовує процес письма, оскільки персональна діяльність письменника спрямована на досягнення публічного результату.

Критичне мислення.

Повертаючись до нелінійної ознаки академічного тексту, звернімо увагу на нелінійні підходи в пізнанні та опрацюванні інформації, мета яких формування здатності висловлювати точні судження про конкретні речі в повсякденному житті.

Безумовно, це вимагає сформованості відповідних навичок: вирізняти проблеми, знаходити реальні засоби їх розв'язання через пошук й осмислення необхідної інформації, розпізнавання неявних припущень, тлумачення даних, визнання наявності (або відсутності) логічних висновків й узагальнень, оцінювання аргументів й взаємозв'язків між переконаннями, реконструювання власних моделей переконання на основі набутого досвіду тощо. Саме критичне мислення формує креативний підхід до практичного використання набутого знання в усіх галузях життєдіяльності, що готує людей до змін та невизначеності, до активного творчого перетворення дійсності.

Однозначності в розумінні поняття критичне мислення немає серед науковців, а тому звернімося до найбільш авторитетних у цій галузі, аби

розуміти сутність і значущість цього феномену у межах дисципліни.

Автори міжнародного консорціума відзначають, що мислити критично означає проявляти допитливість, використовувати дослідницькі методи, зокрема, ставити перед собою питання і здійснювати планомірний пошук відповідей. Критичне мислення працює на багатьох рівнях, не задовольняючись фактами, а розкриваючи причини і наслідки цих фактів, передбачає ввічливий скептицизм, сумніви в загальноприйнятих істинах, вироблення точки зору з певного питання, здатність відстоювати її логічними доводами.

Д. Клустер акцентує на «соціальній» характеристиці критичного мислення, адже в кінцевому підсумку будь-який критичний мислитель працює в певному співтоваристві і вирішує ширші завдання, ніж конструювання власної особистості; «індивідуальній», тобто люди повинні мати достатньо свободи, щоб думати власною головою і самим відповідати на будь-які складні питання; «самостійній», тобто кожен формує свої переконання та оцінки виключно у відповідності до власного контексту, незалежно від інших. Крім того, інформація є відправним, а не кінцевим пунктом критичного мислення, щоб породити складну думку, потрібно розглянути певну кількість даних, текстів, фактів, ідей. Критичне мислення починається з постановки питань і з'ясування проблем, які потрібно вирішити, справжній пізнавальний процес на будь-якому етапі характеризується прагненням пізнавати, вирішувати проблеми і відповідати на питання, що відповідають її власним інтересам і потребам. Отже, критично мисляча людина прагне до переконливої аргументації щодо обраного нею власного рішення проблеми як найбільш логічного і раціонального серед інших можливих.

К. Поппер потрактує критичне мислення як «раціональне», Д. Джонсон – «здраве», Р. Пол – «ясне», «точне», «акуратне», «конкретне», «глибоке», «неупереджене». С. Брукфілд характеризував критичне мислення як «раціональне», «емоційне», «скептичне» та водночас «позитивне», «продуктивне», «активне». Тож, очевидним є факт багатовимірності цього поняття і його застосування. У цьому напрямку маємо досить чітке визначення Р. Пола і Л. Елдера, які визначили критичне мислення як спосіб мислення про будь-який предмет, зміст чи проблему, в яких мислитель покращує якість свого мислення, свідомо визнаючи власну відповідальність за структури, властиві мисленню, і за нав'язані інтелектуальні стандарти, – яким і будемо користуватися як основним².

² Модель формування критичного мислення студента через читання та письмо [Електронний ресурс].

URL:http://www.academia.edu/27134453/%D0%A4%D0%9E%D0%A0%D0%9C%D0%A3%D0%92%D0%90%D0%9D%D0%9D%D0%AF_%D0%9A%D0%A0%D0%98%D0%A2%D0%98%D0%A7%D0%9D%D0%9E%D0%93%D0%9E_%D0%9C%D0%98%D0%A1%D0%9B%D0%95%D0%9D%D0%9D%D0%AF_%D0%A1%D0%A2%D0%A3%D0%94%D0%95%D0%9D%D0%A2%D0%90_%D0%A7%D0%95%D0%A0%D0%95%D0%97_%D0%A7%D0%98%D0%A2%D0%90%D0%9D%D0%9D%D0%AF_%D0%A2%D0%90_%D0%9F%D0%98%D0%A1%D0%AC%D0%9C%D0%9E

Поняття і терміни

академічне письмо, металінгвістичні вміння і навички, університетське есе, академічна грамотність, інформаційна грамотність, міжкультурна грамотність, операційний вимір, культурний вимір, критичний вимір, поглиблене читання, аналітико-критичне читання, переглядове читання, тривимірна модель Б. Гріна, інформаційно-технічний вимір, концепція «персональний процес – практика – публічний продукт», критичне мислення.

Питання до теми

1. Поясніть сутність дисципліни академічне письмо.
2. Що передбачають металінгвістичні вміння і навички?
3. Які вміннями треба для успішного опанування академічним письмом?
4. Які складові тривимірної моделі Б. Гріна?
5. У чому суть поглибленого читання, аналітико–критичного читання, переглядового читання?
6. У чому полягає суть концепції «персональний процес – практика – публічний продукт»?
7. Чому розвиток критичного мислення важливий для створення авторських оригінальних академічних текстів?

Тести для самоконтролю

1. Основою академічного письма є

- A. вміння висловлювати думки
- B. вміння читати і розуміти текст
- C. металінгвістичні вміння і навички
- D. читати написане критично

2. Винахідником тривимірної моделі, де акцент зміщується на нелінійність тексту, багатовимірність і комплексність процесу його створення, був

- A. К. Поппер
- B. Д. Джонсон
- C. Б. Грін
- D. Р. Пол

3. Вміння виражати думки за допомогою дискусій і досліджень – це

- A. міжкультурна грамотність
- B. академічна грамотність
- C. стилістична грамотність
- D. інформаційна грамотність

4. Біллом Гріном було запропоновано модель, що включає такі виміри, окрім

- A. культурний вимір
- B. інформаційний вимір
- C. операційний вимір
- D. критичний вимір

5. Знання предмета, розуміння обговорюваних питань в їх

контексті, правильний вибір стилістики та мови в залежності від адресата і призначення тексту, тобто від жанру і дисципліни, передбачає

- A. культурний вимір
- B. інформаційний вимір
- C. операційний вимір
- D. критичний вимір

6. Аналітико-критичне читання тексту передбачає

- A. загальне ознайомлення із змістом тексту та вияв його основної ідеї
- B. творче читання, що спрямовується на постановку різного типу питань до тексту, сортування наукового матеріалу під певним кутом зору, коментарі до фрагментів наукового тексту, його рецензування
- C. детальне опрацювання наукового тексту, його аналіз та оцінка
- D. попереднє ознайомлення із книгою і виділення ключових слів, зокрема, в анотації, змісті, передмові /вступі, окремих частинах тексту

7. Поглиблене читання тексту передбачає

- A. загальне ознайомлення із змістом тексту та вияв його основної ідеї
- B. творче читання, що спрямовується на постановку різного типу питань до тексту, сортування наукового матеріалу під певним кутом зору, коментарі до фрагментів наукового тексту, його рецензування
- C. детальне опрацювання наукового тексту, його аналіз та оцінка
- D. попереднє ознайомлення із книгою і виділення ключових слів, зокрема, в анотації, змісті, передмові /вступі, окремих частинах тексту

8. Загальне ознайомлення із змістом тексту та вияв його основної ідеї передбачає

- A. поглиблене читання
- B. ознайомлювальне читання
- C. переглядове читання
- D. аналітико-критичне читання

9. Мнемонічну формулу академічного письма складають

- A. персональний процес і практика, публічний продукт
- B. писемність, процес, продукт і практика
- C. програма письма, персональний процес, практика, публічний продукт
- D. програма письма, персональний процес, публічний продукт

10. Формує креативний підхід до практичного використання набутого знання в усіх галузях життєдіяльності, що готує людей до змін та невизначеності, до активного творчого перетворення дійсності

- A. критичне мислення
- B. індивідуальне мислення
- C. академічне письмо
- D. креативне мислення

Практичні завдання

Завдання 1.

1. Проаналізуйте студентські тексти з точки зору тривимірної

моделі Б. Гріна. Які площини наявні у текстах?

Сортування сміття - порятунок екології.

«Крокуючи європейським шляхом, на жаль, Україна має безпрецедентні показники для Європи, щодо занадто збільшених масштабів утворення та накопичення сміття, яке в свою чергу засвідчує про загрозливий стан, щодо екологічної ситуації у нашій країні. Якщо базуватися лише на територію нашої держави, то понад 250 тисяч га багатої на родючість української землі відведена для звалища сміття, яке не встигає перегнивати.

Та на жаль, проблема сортування, або ж ще більше переробки сміття, для пересічного українця – не є новиною. А точніше, не є загальнозживаною звичкою у нашому менталітеті.

Забруднення навколишнього, власне українського середовища, являє собою досить нагальну проблему, щодо вирішення якої, ми досить кульгаві. Згадати лише особливості туристичного міста Львів, яке потерпало від смороду зі сміттєзвалищ, і певний час, так зване «місто мрій» тонуло у власних відходах.

Ми повинні розуміти, що несортоване сміття, яке не має подальшої переробки, накладає на кожного з нас провину, щодо порушення одного з основних екологічних законів – це кругообігу речовин у природі. Адже, класифікуючи відходи за терміном їх перегнивання, і всмоктування усіх шкідливих речовин у «матінку землю», ми не лише матимемо загрозливі цифри, а й наступні покоління мають змогу отримати великий бонус, у вигляді помсти тієї самої «матінки», яка мутуватиме за рахунок того, що ми вкладаємо в неї нині.

Тож, якщо замислитися, термін перегнивання певного виду сміття, яке у свою чергу можна переробити, коливається від місяцю до тисячоліття. Та чи не простіше буде почати з себе, і нав'язати собі звичку до сортування, задля покращення свого життя та життя своїх нащадків?! Адже завдяки розвитку нашої цивілізації, та задля порятунку екології, взаємозаміщення певних видів відходів, покращить стан екологічної ситуації, та життя вцілому.

Якщо дивитися на сміттево-обробну картину з боку, то можна побачити, що новий папір або ж певні види тканини ми отримуємо зі звичайної макулатури, яку колись, на конкурсній основі здавали у школі, і змагалися за більшу кількість кілограмів. Люди дотепер не розуміють, що такі змагання влаштовувались не задля забави, а тому, що звичайна макулатура на сміттєзвалищі перегниватиме понад 2-ох років.

Що стосується пластику, то його творець Олександр Паркс, навряд задумувався у 1862 році про термін перегниву в 150-200 років. Ви навіть не уявляли собі, що переробивши пластик, можна отримати звичайнісінький одяг, так званий- напівсинтетичний; нові меблі, які звісно поступаються дерев'яним, але не гниють, не поїдаються жуком, не псується від погодних умов; канцтовари- все чим користується сучасний школяр вироблено з переробленого пластику; і найцікавіше, що Голандія,

яка вже давно користується звичкою переробки сміття, створила дорогу з пластику.

Якщо говорити про вторинне скло, яке понад тисячоліття буде залишатися у надрах землі, або ж море буде точити його перетворюючи на гарні камінці, то немає нині нічого важкого у його переробці і користі у створенні нової сировини. Подрібнивши, переплавивши, змішавши з елементами таблиці Менделєєва, яку ми вчили ще у школі, можна створити зовсім новий продукт споживання.

І, звісно ж органіка, якої мабуть найбільше, бо продукти харчування – є невичерпною складовою життя кожної людини, може слугувати на благо, а не на руйнацію.

Ми не замислюємося, над проблемою глобально, адже звикли жити тут і зараз, зручно і невибагливо. Але...якщо хоч трохи відійти від традиції «Моя хата з краю, я нічого не знаю...», і заглибитися у це питання, ми можемо не просто говорити, про прийняті з 1 січня 2018 року законопроектів про сортування сміття, а й долучитися до їх виконання починаючи особисто з себе. Тож, беручи не один пакет сміття, а як мінімум три давайте, крокувати у світле, а головне чисте майбутнє»

Студентка А.О.

Психологічна магія реклами

«Здавалося б, чим можна здивувати сьогodнішнього споживача? Сучасний ринок перенасичений асортиментом і набридливої рекламою. Сконцентрувати увагу на чомусь одному стає важче. Поскольку маркетинг розвивається стрімкими темпами, його розвиток привело до психологічним прийомам. Чи можливо, що психологічні трюки стали єдиним способом зачепити увагу споживача? Чому б і ні? Якщо розібрати будь-яку рекламу, то можна легко переконатися в тому, що це і є справжнє мистецтво психології в логічно вибудованої послідовності.

Фахівці стверджують, що реклама здатна змінювати поведінку і світогляд людей, вона ж і є потужним маніпулятором. За сьогodнішній день ця проблема вивчається такими вченими як Федотова Л.Н., Титаренко О.О., Володимирський В., Власов П.К ..

За своєю природою людина не може контролювати свої органи чуття. Метою впливу є заміна стану, який був до перегляду реклами. У рекламній діяльності, вплив на людину здійснюється саме через них. Деякі кольори, які використовують в рекламі, впливають на зір, тим самим дратуючи рецептори і викликаючи стомлюваність. Такий стан обумовлено коли при змішуванні кольорів виходить сірий колір. Також важливу роль відіграють яскравість, насиченість та відтінки кольорів, вони сприяють на якість впливу. Що стосується озвучування реклами, то голос повинен бути з приємним тембром, викликати приємні емоції, таким чином підвищуючи ефективність рекламного ролика.

Дослідження вчених показують, що інтереси у кожної людини дуже різні, і буває так, що наявність одних інтересів заміщає інші. У різних верств населення різні можливості і підходи до своїх бажань і покупи бажаного. Для того, щоб спонукати людину до покупки певного товару, потрібен не тільки мотив: товар має включати в себе якості які задовольняють потреби людини в повному обсязі. Виділяють три фактори, які можуть вплинути на споживача при покупці товару: необхідність товару, його привабливість, можливість покупки.

Реклама має і негативні моменти, такі як нав'язування помилкових цінностей, які спрямовані виключно на споживання. Розуміння того, що неможливо купити все, призводить людей до стресів, поганого настрою і появи комплексів. Без сумнівів це дуже сильний психологічний момент, завдяки якому споживач з легкістю піддається маніпуляціям. Реклама викликає у людей позитивні емоції, які впливають на настрій і поведінку споживачів. Надалі ці емоції будуть асоціюватися з конкретною маркою і викликати відповідну реакцію. Чуттєві реакції можуть бути позитивними або негативними, такі почуття можуть називатись «емоційними реакціями». Фахівці рекламної сфери та маркетологи стверджують, що реклама яка не подобається, згодом може стати ефективною. Пояснюється це тим, що негатив по відношенню до реклами не поширюється на продукт, а навпаки підвищується увагу і стимулюється обробка інформації. Також у рекламі рекомендується використовувати гумор, завдяки йому слухачів можна відволікти від пошуку контраргументів, запам'ятовуванню змісту також сприяє гумор.

У деяких рекламних зверненнях використовують відчуття страху. Це робиться для того, щоб застерегти людину від дій, які можуть завдати шкоди власному здоров'ю або втратою власності. Існує і неусвідомлений страх, він пов'язаний із психологічними чи соціальними мотивами – втрата роботи, рідних, друзів, становища в суспільстві. У цьому випадку така реклама стимулює до придбання необхідних засобів безпеки (ліки, страхові поліси). Наприклад, це може бути реклама проти СНІДу.

Отже, можна зробити висновок, що ефективною рекламою вважається та, в якій враховано всі психологічні аспекти, бажання споживачів і що саме викликає потребу придбати той чи інший продукт. Важливо вміти використовувати найтонші особливості психології людини. Реклама це не тільки джерело інформування про товари і послуги, головна мета криється якомога скоріше і найдорожче продати товар. Як би там не було, але на сьогоднішній день реклама несе негативний вплив на людство. У зв'язку з цим необхідно вміти ставити внутрішні бар'єри від сприйняття реклами, піднімаючи власний рівень усвідомлення, при цьому реально оцінюючи почуте і побачене. Також контролювати перше враження та емоційну хвилю від побаченого або почутого, вчасно аналізувати і робити висновки, щодо

вартості придбання якоїсь продукції»³

Студентка К.О.

Завдання 2. Користуючись автономною моделлю оцінювання академічного тексту, здійсніть оцінювання студентських текстів. Оформіть результати експертної оцінки у вигляді рецензії за таким алгоритмом:

1. Актуальність обраної теми,
2. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій;
3. Достовірність і новизна наукових положень, висновків і рекомендацій;
4. Висловлюються рекомендації щодо їхнього використання;
6. Зауваження, рекомендації щодо змісту;
7. Висновок щодо відповідності публікації встановленим вимогам.

Автономна модель оцінювання

«Перший пункт – культурний вимір, другий операційний, третій – критичний, четвертий – на перетині критичного та операційного, п'ятий – культурний, шостий – операційний, сьомий – критичний.

1. Фактичний матеріал та його трактування (Evidence and reading);
2. Аргументація и висновки (Argument and conclusion);
3. Повнота розкриття змісту предмету (Coverage of Subject);
4. Стиль та рівень академічної грамотності (Style and grammar Writing as academic literacies);
5. Подання теми та матеріалу (Presentation);
6. Інші коментарі (Other comments);
7. Загальна оцінка (Overall assessment);
8. Пропозиції щодо подальшого розвитку (Suggestions for future development)»⁴.

Приклади рецензій за
посиланням: <http://vmv.kyumu.edu.ua/v/p07/recenzii.pdf>

Завдання 3. Продумайте, сформулюйте і запишіть 3-5 тем для спеціалістів фаху, який вивчаєте, а також теми, для фахівців різних спеціальностей.

Список рекомендованої літератури: 1, 2, 5, 6, 12, 18

³ Тексти подано зі збереженням авторського стилю, орфографічних, стилістичних та інших помилок.

⁴ Навчальний посібник з дисципліни «Академічне письмо та оприлюднення наукових результатів» / Укладач Лютий Т.В. URL: https://www.dropbox.com/s/63irdh9zfsfh6s9/04_LyutyTV_Academic_Writing.pdf?dl=0

ТЕМА 2.1 АКАДЕМІЧНА ДОБРОЧЕСНІСТЬ. ЕТИЧНИЙ КОДЕКС УЧЕНОГО.

Академічна доброчесність як запорука якісної вищої освіти.

Якісна професійна освіта наразі є стратегічним ресурсом розвитку суспільства і країни загалом. Досягнути високої якості освіти можливо лише створивши середовище відповідальності та чесності.

В Україні було розроблено Проект Закону про освіту, де розглянуто принцип академічної доброчесності, а у статті 42 подане його визначення як «сукупності етичних принципів та визначених законом правил, якими мають керуватися учасники освітнього процесу під час навчання, викладання та провадження наукової (творчої) діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання та/або наукових (творчих) досягнень»⁵. Проектом Закону передбачено також дотримання академічної доброчесності усіма учасниками освітнього процесу на різних рівнях, у ньому вказується різноманітні види її порушень та форми академічної відповідальності.

Питання академічної доброчесності та наслідків її недотримання є актуальним і важливим для України. Саме в нашій країні, як і в інших пострадянських країнах, поширеними є ситуації виконання наукових робіт на замовлення (від курсових до докторських!), розповсюдження студентських робіт зі зміною титульного листа чи переформулювання теми у кращому випадку; у наукових текстах на дрібні отримання вченого ступеня перефразовуються чужі думки та видаються за власні без посилання на їх справжнього автора; однакові шматки наукових статей друкуються в різних публікаціях і видаються в різних джерелах; англійські тексти перекладаються українською і видаються як результат особистого наукового внеску тощо.

На жаль, недбале ставлення до публікування академічних текстів стало нормою в українській освіті, порівняно з більш розвиненими країнами, де вчать самостійно писати, мислити, виконувати, відповідати за науковий продукт. Валерія Лопатіна, порівнюючи письмові завдання університетів України і США, відзначає декілька суттєвих розрізняючих проблем:

- відсутність чітких інструкцій для виконання завдань, де пропонуватиметься така тема, яку треба дослідити, а не загуглити і скачати (наприклад: замість підготувати історію розвитку риторики певного періоду, пропоную історія риторики в персоналіях), адже цікаві формулювання тем і завдань спонукають студента до більш комплексної глибокої роботи;
- відсутність попередньої підготовки;
- відсутність серфінгу науковими онлайн-бібліотеками для справжнього пошуку інформації цікавої і корисної;

⁵ Проект Закону про освіту : 3491 [3491-д від 04.04.2016.] [Електронний ресурс]. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=58639.

- відсутність обговорення з викладачами і студентами, що можуть спрямувати, наштовхнути на якусь думку, гіпотезу;
- відсутність фідбеку, здорової критики-відгуку, порад, коментарів. Переважна більшість західних студентів тривалий час зберігають записи викладачів на полях і міжряддях, бо в них часто міститься додаткова цікавинка, посилення чи теорія того, з чим варто ознайомитися пізніше;
- відсутність заохочення для викладача. «Українська проблема полягає в тому, що викладання – це практично волонтерство через вкрай низьку оплату викладацької праці. Природно, що у викладачів часто нема ані бажання, ані ресурсів створювати хорошу систему письмових завдань та підтримувати її. Але є й інша причина: проблема низькоякісних письмових робіт в українській вищій освіті навіть не стоїть у порядку денному»⁶.

Аналізуючи практику європейської академічної культури, звертає на себе увагу той факт, що там, починаючи зі школи, учні виконують завдання і отримують знання, які можуть бути корисними для них у повсякденній практиці. Розуміння практичної цінності знань, взаємозумовленість їх рівня та можливості подальшого отримання достойного місця роботи, а як наслідок, і високого рівня якості життя, спонукає їх сумлінніше ставитися до виконання завдань, до самопідготовки та відмови від списування. За мету ставиться набуття конкурентоспроможних знань, умінь та навичок.

Орієнтація на практичне застосування знань спонукає до роздумів і є гарним стимулом для відповідального ставлення студента до навчання. Спроби шахрайства одразу викликають осуд з боку інших студентів, що є дуже впливовим чинником.

Практика показує, що економічно розвинені країни мають високий рівень освіти, науки та академічної доброчесності. Безумовно, академічна доброчесність впливає на цінності, які закладаються під час навчання у вищій школі. Кожен представник наукової спільноти та представник студентства має усвідомлювати, що досягнення успіху кожного і всієї країни – важка і наполеглива праця. Академічна доброчесність збільшує вимоги і до підготовки викладача. Це формування індивідуальних завдань для кожного студента, їх практична спрямованість, інформаційний супровід індивідуальної роботи студента, можливість надавати консультації та корегувати завдання дистанційно, бути постійно на зв'язку.

Повертаючись до питань недбальства, «норми» в українській освіті, про яку йшла мова вище, відзначимо, що існують два шляхи утворення та дотримання цієї норми – свідомо та несвідомо поведінка. Свідомо поведінка в недотриманні авторства текстів та результатів наукової роботи характеризується використанням результатів роботи інших учених, груп, організацій та презентація їх як власних, при цьому автор розуміє, що така

⁶Лопатіна В. Письмові завдання в університетах України та США: погляд академічного райтера [Електронний ресурс]. URL: <https://commons.com.ua/uk/poglyad-akademichnogo-rajtera/>

діяльність порушує авторські права та принципи академічної доброчесності. Несвідома поведінка полягає у відсутності знань та навичок застосування принципів академічної доброчесності. Несвідома поведінка притаманна вченим, які не мають досвіду в написанні та презентації результатів наукової роботи, тобто переважно молодим вченим.

Академічна доброчесність – це моральний кодекс та етичні правила цивілізованого наукового та освітнього співтовариства. Поняття академічної доброчесності включає в себе такі цінності, як запобігання шахрайству, фальшуванню та плагіату; підтримка академічних стандартів; чесність і ретельність у дослідженнях та науковому видавництві.

Академічна культура: поняття, функції, складові.

Поняття академічна культура, так само як і академічне письмо, є досить нечітким, але водночас ємним поняттям. В основі різних теоретичних тлумачень зарубіжних і вітчизняних науковців лежить розуміння академічної культури як ціннісно-нормативної основи здійснення особливого виду людської діяльності, пов'язаної з пізнанням (знанням).

Академічну культуру прийнято розуміти як сукупність норм і цінностей освітньої і наукової діяльності університету.

Основні риси академічної культури:

- культура навчання в університеті, етичні цінності, традиції, норми, правила проведення наукового дослідження;
- наукова мовна культура, професійна субкультура наукового співтовариства;
- соціальна, моральна відповідальність за процес і результати дослідження, що формується в культурно-освітньому просторі вищого навчального закладу.

Викладачами Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка на чолі з д.п.н., Семенов Оленою Миколаївною, було запропоновано розглядати академічну культуру як інтегративне утворення особистості, яке складається з аксіологічного, мотиваційно-етичного, нарративно-цифрового, мовнокомунікативного, праксеологічного, поведінково-інтерактивного компонентів, кожний з яких характеризується певним змістовим наповненням і проявляється в культурі розумової праці, етичній культурі, культурі академічного читання і письма, академічної комунікації, академічній інформатиці, академічному менеджменті та ін.

Аксіологічний (ціннісний), мотиваційно-етичний компоненти академічної культури охоплюють морально-етичні цінності професії (професійний обов'язок, соціальна відповідальність, академічна честь, повага до іншої людини),

Наративно-цифровий компонент знаходить вираження в уміннях логічно вибудовувати та представляти дані з використанням цифрових пристроїв, спеціалізованих програмних засобів і віртуальних платформ для створення інформаційних моделей об'єктів та процесів реального світу;

графічних образів, аудіо, відео; відповідально, з урахуванням етичних, суспільних, культурних та правових норм оперувати інформаційними й комунікаційними технологіями як творець та (або) споживач.

Праксеологічний (діяльнісний) і поведінково-інтерактивний компоненти характеризують ступінь реалізації засвоєних цінностей, норм, знань у ситуаціях професійного спілкування, охоплюють уміння і навички, що ґрунтуються на критичному мисленні, володінні комунікативною технікою, вербальною та невербальною (манера говорити, жести, міміка, пантоміміка) взаємодією і знаходять прояв, зокрема, в академічній грамотності⁷.

Серед **функцій академічної культури** М. М. Закович виділяє

1. пізнавальну;
2. інформативну;
3. світоглядну;
4. комунікативну;
5. регулятивну;
6. аксіологічну;
7. виховну.

Пізнавальна функція виражається у фіксації результатів пізнання навколишнього світу, наукового, ціннісного та художнього його відображення і передбачає різні форми пізнавальної діяльності; людина пізнає також сама себе, свої суспільні потреби, інтереси, свої особливості і місце в суспільстві.

Інформативна функція уможливорює розуміння сутності академічної культури (це – пряме і непряме спілкування, засвоєння культурної спадщини, розвиток членів спільноти, їх інтелектуальне та духовне збагачення).

Світоглядна функція забезпечує єдність пізнавальних, емоційно-чуттєвих, оцінкових, вольових елементів свідомості в соціокультурному вимірі.

Комунікативна функція пов'язана з інформативною і виявляється через за безпосереднє і опосередковане спілкування. Безпосереднє спілкування – це пряме засвоєння надбань культури, опосередковане реалізується через засвоєння культурної спадщини. У процесі академічної комунікації відбувається ідентифікація вченого (виступи на конференціях, резюме, список наукових праць, офіційна веб-сторінка тощо).

Регулятивна функція проявляється через символіку, певну знакову систему (правила етикету, різні знаки уваги, традиції тощо).

Аксіологічна або оціночна, ціннісна функція формує в людини певні ціннісні орієнтири й потреби. До основних цінностей академічної культури віднесено:

⁷ Семенов О. М. Формування академічної культури майбутніх педагогів-дослідників в умовах цифрового творчого середовища як наукова проблема / О. М. Семенов, О. В. Семеніхіна, Д. С. Безуглий. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2017. Том 62, № 6. С. 240–252. URL: <https://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/viewFile/1917/1286>

- інтелектуальна свобода і соціальна відповідальність;
- моральна відповідальність самостійних дослідників і вчених не тільки за процес дослідження (вибір теми, методи і порядність), але і за його результати;
- прагнення окремих наукових об'єднань до співпраці у світовому масштабі;
- право вчених вільно висловлювати свої думки про наукові та етичні аспекти дослідницьких проектів і їх результатів, право також уникати участі в проектах, які суперечать їх переконанням, цінностям;
- самоцінність інтелектуальної роботи незалежно від термінів одержання результатів⁸.

Отже, академічна культура включає усвідомлення кожним членом університетської спільноти – викладачем, студентом, адміністративним працівником – свого місця і обов'язків в загальному функціонуванні ЗВО; цінностей і норм поведінки; звичаїв та ділової практики; правил корпоративної культури; трудової і ділової етики.

Академічна нечесність та методи її запобігання.

Зазначимо, що академічну чесність дослідники розглядають як складову академічної культури. Прояви академічної нечесності можна розділити на дві групи: нечесність в освітній діяльності та нечесність у науковій діяльності. Проте такий поділ є доволі умовним, адже в сучасних умовах освітня діяльність, особливо у вищій школі нерозривно пов'язана з науковою.

Основні форми проявів академічної нечесності:

1. Плагіат, тобто навмисне чи усвідомлене оприлюднення (опублікування), повністю або частково чужого твору (тексту або ідей) під іменем особи, яка не є автором цього твору, без належного оформлення посилань. Про плагіат у нас буде окрема тема і розмова.

2. Списування відповідей у іншої особи під час складання будь-якого виду підсумкового або поточного контролю (іспиту, тесту тощо) є проявом нечесності, який має стосунок здебільшого до освітнього процесу.

3. Придбання в інших осіб чи організацій з наступним поданням як власних результатів навчальної та наукової діяльності (звітів, рефератів, контрольних, розрахункових, курсових, дипломних та магістерських робіт, есе, статей, монографій, навчальних посібників тощо)

4. Академічне шахрайство, яке може набувати таких форм:

- підтасовування, фальсифікація пунктів бібліографії зазвичай виявляється у формі посилання на джерела, які не використовувалися в роботі;
- підтасовування, фальсифікація самих результатів наукових

⁸Хоружий Г. Ф. Академічна культура: цінності та принципи вищої освіти. Тернопіль : Навчальна книга. Богдан, 2012. 320 с

досліджень, тобто подання емпіричних даних, які відрізняються від дійсно отриманих з метою підтвердження власних теоретичних побудов або й фабрикація даних або результатів, тобто отримання або оприлюднення результатів досліджень без проведення самого дослідження (експерименту, вимірювань тощо);

- симуляція погіршення стану здоров'я, хвороби з метою уникнення контрольних заходів є проявом недоброчесності, який часто підкріплюється фіктивними лікарськими довідками, отриманими незаконним способом;
- використання під час контрольних заходів заборонених технічних засобів (мікронавушників, телефонів, смартфонів, планшетів тощо);
- підробка підписів в офіційних документах (залікових книжках, актах, звітах, угодах тощо).
- проходження процедур контролю знань підставними особами;
- здавання або репрезентація різними особами робіт з однаковим змістом як результату навчальної чи наукової діяльності;
- написання не своїх варіантів завдань на контрольних заходах;
- використання системи прихованих сигналів (звукових, жестових та ін.) під час виконання групових контрольних заходів, тестів тощо з однаковими варіантами;
- отримання несанкціонованої допомоги під час виконання тих завдань, які передбачають самостійне виконання.

5. Надання відгуків або рецензій на наукові або навчальні роботи без належного проведення їх експертизи.

6. Недобросовісна конкуренція між особами, що здобувають освіту, або поміж науковцями іноді призводить до такого феномену, як завдання шкоди, псування, саботаж навчальної або дослідницької роботи інших осіб (псування, знищення цифрових файлів, паперових матеріалів тощо).

7. Включення до списку авторів наукових, навчальних видань або виконавців проекту осіб, які не брали участь у підготовці (написанні) та в отриманні наукових результатів.

8. Отримання або пропонування неправомірних винагород за несправедливе отримання будь-яких переваг у навчальній, дослідницькій чи трудовій діяльності.

9. Примусові благодійні внески та примусова праця – примушування студентів сплачувати гроші чи виконувати певну роботу під загрозою зумисно завдати шкоди інтересам та правам студента у навчанні, побуті чи інших питаннях.

10. Конфлікт інтересів – реальна та потенційна суперечність між особистими майновими, немайновими інтересами особи чи близьких їй осіб та її повноваженнями, наявність якої може вплинути на об'єктивність або неупередженість прийняття рішень, а також на вчинення чи невчинення дій під час виконання наданих їй повноважень.

11. Непотизм (надання родичам або знайомим посад незалежно від

їхніх професійних здібностей) та перевищення повноважень – використання родинних зв'язків чи службового становища для отримання переваг у навчальній, позанавчальній, науковій чи адміністративній сфері.

Методи запобігання академічної нечесності найбільш поширені у практиці західних навчальних закладів.

Західний досвід покарання за нечесність: від перездачі іспиту, перепрослуховування курсу і переписування роботи до виключення з університету.

Коротко зупинимось на спільних рисах, притаманних документам, що запобігають порушенням академічної чесності. Так, за дослідженнями вітчизняних науковців реалізація політики забезпечення академічної чесності у вищій освіті США передбачає: чітку ідентифікацію її порушень; комплекс процедур її попередження; фіксацію порушень; розгляд порушення; визначення виховних та дисциплінарних санкцій.

Санкції виховні: відвідування спеціальних занять (тренінгів), підготовка есе на тему встановлених стандартів освітньої чи наукової роботи; повторне вивчення курсу та ін.

Дисциплінарні: відсторонення від занять на певний період; відрахування із числа студентів; проведення додаткової перевірки всіх робіт авторства порушника та ін.

До порушника може бути застосована низка інших санкцій: попередження і виконання/переписування роботи зі зміною теми/варіанту; зменшення оцінки на екзамені на одиницю або навіть до нуля; реєстрація порушення і проходження порушником спеціально розробленого навчального курсу, спрямованого на попередження плагіату; рекомендація тимчасового звільнення студента з університету; рекомендація для відрахування студента з університету.

Більш детальна інформація подана у електронному джерелі та інших рекомендованих джерелах.⁹

Етичний кодекс ученого.

Метою Етичного кодексу вченого України є утвердження в науковому співтоваристві етичних принципів та свідоме їх дотримання науковцями та викладачами у своїй роботі. Він *регулює* відносини науковців між собою та із суспільством, встановлює основні засади для оцінки вченими власної роботи та діяльності колег з моральної точки зору. Викладені у ньому принципи повинні слугувати основою для етичного виховання молодих науковців.

Основним *завданням* Етичного кодексу є надання пріоритету моральним вимірам науки та громадській відповідальності співтовариства вчених і кожного вченого зокрема. Проблема особистої відповідальності вченого набула особливого значення у зв'язку з тим, що суспільні інститути

⁹ Сацук В. Академічна добросесність: міфічна концепція чи дієвий інструмент забезпечення якості вищої освіти? [Електронний ресурс]. URL:<http://education-ua.org/ua/articles/930-akademichna-dobrochesnist-mifichna-kontseptsiya-chi-dievij-instrument-zabezpechennya-yakosti-vishchoji-osviti>

не встигають за стрімкими темпами розвитку науки і технологій.

В усьому світі етичні кодекси базуються на розумінні того, що існуюча практика у сфері науки сприяє довірі в науковому середовищі та між ним і суспільством, що є необхідною умовою розвитку науки. Вчені повинні бути впевнені в надійності результатів роботи своїх колег. У свою чергу, суспільство має бути впевненим у чесності науковців та достовірності результатів їх досліджень. На жаль, останнім часом у багатьох країнах спостерігаються серйозні порушення етики, що ставить під загрозу авторитет науки та довіру суспільства до вчених. Щоб унеможливити такий розвиток подій в Україні необхідно, щоб усі науковці усвідомлювали важливість високоетичної поведінки, власну відповідальність за формування громадської думки щодо науки.

У нашому університеті також розроблено Кодекс етики та гідності Донецького національного університету економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського, представлений на сайті.

Бухарестська декларація етичних принципів вищої освіти.

Декларація була покликана визначити основні тенденції вищої освіти в європейському регіоні та викласти основні принципи їх етичного регулювання. Також Декларація визначила місію університету в умовах «суспільства знань», показала модуси трансформації традиційних уявлень про місце і роль університету як суспільної інституції.

Отже, найважливішими цінностями і принципами такі:

1. Академічний етос, культура і співтовариство, де академічний етос заснований на принципах поваги гідності і фізичної, і психічної недоторканності людей, навчанні протягом усього життя розвитку знання і підвищення його якості, залученні до освіти, участі в демократичному процесі, активної громадської позиції та рівності.

2. Академічна сумлінність у процесі викладання і навчання.

Цінності й норми академічної сумлінності складають основу для розвитку знань, забезпечення якості освіти і підготовки студентів як відповідальних громадян і кваліфікованих фахівців. Ключовими цінностями сумлінного академічного співтовариства є чесність, довіра, прямота, повага, відповідальність і підзвітність.

3. Демократичне й етичне керівництво і менеджмент.

Академічні діячі, студенти і працівники повинні стежити за тим, щоб залучення додаткових прибутків не завдавало шкоди якості викладання і проведення досліджень та рівню інтелектуальних стандартів. Реформи в керівництві і менеджменті установ вищої освіти варто спрямувати на встановлення належного балансу між заохоченням проведення ефективного керівництва членів академічного співтовариства (студентів, викладачів, дослідників і керівників) у процесі ухвалення рішень.

4. Дослідження, засновані на академічній чесності й соціальному реагуванні. Інтелектуальна свобода і соціальна відповідальність – ключові цінності науково-дослідної діяльності, які необхідно поважати і пропагувати.

У властивих ХХІ ст. відкритих системах навчання і виробництва знань дані цінності мають не конфліктувати, а підсилювати один одного. Академічні працівники та дослідники, всі разом і кожний окремо, зобов'язані й мають право: 1) вільно висловлювати свою думку про наукові й етичні аспекти дослідних проектів та їхні результати, 2) відсторонюватися від участі в проєктах, що суперечать їх переконанням і совісті.

Поняття і терміни

академічна доброчесність, академічна культура, форми проявів академічної нечесності, академічне шахрайство, конфлікт інтересів, непотизм, методи запобігання академічної нечесності, виховні та дисциплінарні санкції, Етичний кодекс ученого, завдання Етичного кодексу, мета Етичного кодексу вченого України, найважливіші цінності і принципи Бухарестської декларації етичних принципів вищої освіти.

Питання до теми:

1. Що розуміється під поняттям академічна доброчесність?
2. Чому академічна доброчесність є запорукою якісної вищої освіти?
3. Які суттєві розрізняючі проблеми в освіті України і США відзначають дослідники?
4. Що включає поняття академічна культура?
5. Які є функції і складові академічної культури?
6. Що таке академічна нечесність?
7. Які існують методи запобігання академічної нечесності?
8. Що таке Етичний кодекс ученого?
9. Які основні засади Бухарестської декларації етичних принципів вищої освіти?

Тести для самоконтролю

- 1. Академічна доброчесність має на меті**
 - А. забезпечення довіри до результатів навчання та/або наукових (творчих) досягнень
 - В. отримання високого рівня освіти
 - С. створення середовища відповідальних та чесних науковців
 - Д. виховання сумлінних здобувачів освіти
- 2. Соціальна, моральна відповідальність за процес і результати дослідження, що формується в культурно-освітньому просторі вищого навчального закладу це**
 - А. свідома поведінка в недотриманні авторства текстів та результатів наукової роботи
 - В. особливий вид діяльності науковців
 - С. академічна доброчесність
 - Д. основна риса академічної культури
- 3. Аксіологічний компонент академічної культури передбачає**
 - А. технології впливу на оточуючих з урахуванням етичних категорій і принципів

В. здатність оперувати інформаційними та комунікаційними технологіями

С. вміння створювати інформаційні моделі за допомогою відповідних програмних засобів

Д. професійні цінності та соціальну відповідальність за результати своєї діяльності

4. Ступінь реалізації засвоєних цінностей, норм, знань у ситуаціях професійного спілкування, охоплюють уміння і навички, що ґрунтуються на критичному мисленні, володінні комунікативною технікою, вербальною та невербальною взаємодією і знаходять прояв, зокрема, в академічній грамотності характеризує

А. аксіологічний (ціннісний) і мотиваційно-етичний компоненти

В. праксеологічний (діяльнісний) і поведінково-інтерактивний компоненти

С. наративно-цифровий компонент

Д. мотиваційно-етичний компонент

5. Через символіку, певну знакову систему (етикетні правила, традиції тощо) виявляється

А. світоглядна функція

В. аксіологічна функція

С. інформативна функція

Д. регулятивна функція

6. Забезпечує єдність пізнавальних, емоційно-чуттєвих, оцінкових, вольових елементів свідомості в соціокультурному вимірі

А. комунікативна функція

В. аксіологічна функція

С. світоглядна функція

Д. регулятивна функція

7. Уможлиблює розуміння сутності академічної культури (це – пряме і непряме спілкування, засвоєння культурної спадщини, розвиток членів спільноти, їх інтелектуальне та духовне збагачення)

А. інформативна функція

В. пізнавальна функція

С. світоглядна функція

Д. регулятивна функція

8. Виражається у фіксації результатів пізнання навколишнього світу, наукового, ціннісного та художнього його відображення і передбачає різні форми пізнавальної діяльності

А. світоглядна функція

В. аксіологічна функція

С. пізнавальна функція

Д. регулятивна функція

9. Формує в людини певні ціннісні орієнтири й потреби

А. світоглядна функція

- В. аксіологічна функція
- С. інформативна функція
- Д. регулятивна функція

10. Академічна культура включає усвідомлення кожним членом університетської спільноти – викладачем, студентом, адміністративним працівником

А. свого місця і обов'язків в загальному функціонуванні ЗВО; цінностей і норм поведінки; звичаїв та ділової практики; правил корпоративної культури; трудової і ділової етики

Б. цінностей і норм поведінки; звичаїв та ділової практики; свого місця і обов'язків в загальному функціонуванні ЗВО; правил корпоративної культури

В. цінностей і норм поведінки; звичаїв та ділової практики; правил корпоративної культури

Д. норм і цінностей поведінки; звичаїв та ділової практики; правил корпоративної культури; принципів академічної доброчесності

11. До проявів академічної недоброчесності належать всі форми, окрім

А. виконання лише частини завдань із запропонованих викладачем

В. списування відповідей під час поточного контролю

С. симуляція хвороби задля того, щоб уникнути поточного тестування

Д. симуляція хвороби задля того, щоб уникнути поточного тестування

12. До проявів академічної недоброчесності належать всі форми, окрім

А. подання у списку літератури до курсової роботи джерел, які автор не використовував

В. відсутність у списку літератури джерел, які опрацював автор

С. подання в описі джерел вигаданої інформації для бібліографічного опису

Д. подання в роботі інформації про чужі дослідження без вказівки авторства та джерела

13. Академічне шахрайство може набувати всіх форм, окрім

А. використання в науковій роботі копірайтингового тексту

В. проходження процедур контролю знань підставними особами

С. написання не своїх варіантів завдань на контрольних заходах

Д. використання під час контрольних заходів заборонених технічних засобів

14. Форма академічної нечесності «конфлікт інтересів» виявляється у

А. пропонуванні неправомірних винагород за несправедливе отримання будь-яких переваг у навчальній, дослідницькій чи трудовій діяльності

В. примушуванні студентів сплачувати гроші чи виконувати певну роботу під загрозою зумисно завдати шкоди інтересам та правам студента у навчанні, побуті чи інших питаннях

С. наявності реальної чи потенційної суперечності між особистими майновими, немайновими інтересами особи чи близьких їй осіб та її повноваженнями

Д. використанні родинних зв'язків чи службового становища для отримання переваг у навчальній, позанавчальній, науковій чи адміністративній сфері

15. Непотизм – це

А. надання друзям та родичам привілеїв у роботі, незалежно від їх професійних якостей

В. заохочення когось до прояву академічної недоброчесності

С. приховування інформації про порушення академічної доброчесності

Д. привласнення чужого наукового доробку

Практичні завдання

Завдання 1. *Ознайомтеся із рекомендованою літературою і з'ясуйте, що потребує цитування, а що ні? Подані нижче пункти поділіть на дві колонки:*

Треба цитувати	Не треба цитувати
----------------	-------------------

- пряма мова;
- статистичні дані;
- загальні знання;
- перефразування чужих ідей;
- спірні положення, з якими автор не погоджується;
- факти, що містяться у більшості енциклопедичних джерел;
- власні ідеї та розробки.

Завдання 2. *Скільки існує ключових цінностей академічної доброчесності? Зробіть співвідношення назв чесноти з її описом.*

Чесність	А	Вимоги та очікування результатів роботи є чіткими та прозорими. Оцінювання має бути прозорим
Довіра	В	Здатність відстояти ключові цінності академічної доброчесності та власне перейти від слів до дій і є сміливістю
Повага	С	Кожен учасник навчального та наукового процесу несе відповідальність за його цілісність
Справедливість	Д	Науковий та освітній процес – це взаємодія, під час якої усі учасники повинні з повагою ставитись до робіт одне одного. Повага в академічному середовищі повинна бути категорією взаємною
Відповідальність	Е	Основа основ навчання та викладання і надання освітніх послуг. Саме завдяки чесності можлива реалізація усіх наступних ключових цінностей

Сміливість	F	Чеснота, що розбудовується на діях, а не на словах і означає, що усі учасники наукового процесу не бояться ділитись думками та ідеями. Теж саме стосується освітнього контексту, коли викладачі ставлять чіткі вимоги до робіт студентів та чесно їх оцінюють
------------	---	---

Завдання 3. *Ознайомтеся із результатами досліджень щодо академічної*

культури: http://fond.sociology.kharkov.ua/images/docs/academ_cult/material.pdf

Складіть власний список питань та варіанти відповідей для опитування (типові питальники є на сайті платформи Survio) студентів. У питаннях важливо відобразити: мотивацію до навчання (вибір фаху, отримання професійних знань), конкурентність студентів, поведінка під час сесії, модульного контролю, рівень оцінювання знань самими студентами тощо.

Завдання 4. *Користуючись послугами сервісу Survio (survio.com), проведіть опитування у межах дослідження студентського рівня академічної культури. Оформіть результати у вигляді академічного тексту – есе, тези.*

Список рекомендованої літератури: 1, 2, 5, 6, 12, 18

ТЕМА 1. 3 АВТОРСЬКЕ ПРАВО. ПРАВИЛА ВИКОРИСТАННЯ ОБ'ЄКТІВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Авторське право. Об'єкти авторського права.

Авторське право в об'єктивному сенсі є сукупністю норм цивільного права та інформаційного права, що регулюють відносини за визнанням авторства та охороні творів науки, літератури і мистецтва, встановлюють режим їх використання, наділяють їх авторів немайновими і майновими правами, захищають права авторів та інших правовласників. У суб'єктивному сенсі авторське право – ті майнові та особисті немайнові права, які належать особам, які створили твори науки, літератури і мистецтва.

Відповідно, **авторські права** – це набір суб'єктивних виключних прав, які дозволяють авторам літературних, мистецьких та наукових творів отримати соціальні блага від результатів своєї творчої діяльності.

Регулює і визначає об'єкти – Закон України Про авторське право і суміжні права.

Об'єктами авторського права є твори у галузі науки, літератури і мистецтва, виражені в будь-якій об'єктивній формі. Твір – це результат творчої праці, комплекс ідей, образів, поглядів тощо. При цьому твір визнається

об'єктом правової охорони незалежно від його призначення, художнього рівня, а також змісту і способу його вираження. Для надання правової охорони не має значення чи твір опублікований, чи ще не опублікований, – важливо, щоб він був виражений у певній об'єктивній формі. Форма вираження твору може бути усна, письмова, звуко- чи відеозапис, зображення, об'ємно-просторова тощо. Розвиток науки і техніки породжує все нові форми вираження твору. Чинне законодавство не містить повного переліку об'єктів авторського права, оскільки життя у своєму розвитку може породжувати все нові й нові форми об'єктивного вираження творчої діяльності людей.

Творчою діяльністю прийнято вважати індивідуальну чи колективну творчість професійних працівників, результатом якої є твір чи його інтерпретація, що мають культурно-мистецьку цінність. (Закон України «Про професійних творчих працівників та творчі спілки» від 7 жовтня 1997 р.). З таким визначенням важко погодитися, адже об'єкт авторського права може створити і не професійний працівник. Але важливо зазначити те, що об'єктом авторського права може бути твір або його інтерпретація.

Отже, об'єктом авторського права може бути не будь-який твір, а лише той, що має певні, встановлені законом, ознаки:

- а) творчий характер;
- б) вираження у будь-якій об'єктивній формі;

А також твір має володіти культурно-історичною унікальністю, бути оригінальним.

Об'єктом авторського права може бути лише твір, що є результатом творчої праці. Якщо якимось творенням не є результатом творчої праці, то така робота не може бути визнана твором і, отже, об'єктом авторського права. Не вважається об'єктом авторського права суто технічна робота (наприклад, передрук на друкарській машинці чи набір на комп'ютері чужого твору або навіть його літературна обробка – редагування, коректура тощо).

Види об'єктів авторського права. Відповідно до ЦК України (ст. 433), Закону України «Про авторське право і суміжні права» (ст. 8) об'єктами авторського права є:

- а) літературні та художні твори, зокрема:
 - романи, поеми, статті та інші письмові твори;
 - лекції, промови, проповіді та інші усні твори;
 - драматичні, музично-драматичні твори, пантоміми, хореографічні та інші сценічні твори;
 - твори живопису, архітектури, скульптури та графіки;
 - фотографічні твори;
 - твори ужиткового мистецтва;
 - ілюстрації, карти, плани, ескізи і пластичні твори, що стосуються географії, топографії, архітектури або науки;
 - переклади, адаптації, аранжування та інші переробки літературних або художніх творів (похідні твори);
 - збірники творів, інші складені твори, якщо вони за добором або

упорядкуванням їх складових частин є результатом інтелектуальної власності;

б) комп'ютерні програми;

в) компіляції даних (бази даних), якщо вони за добором або упорядкуванням їх складових частин є результатом інтелектуальної діяльності;

г) інші твори.

Інтелектуальна власність. Правила використання об'єктів інтелектуальної власності.

Інтелектуальна власність – частина цивільного права, що об'єднує дві сфери прав – промислову власність та авторське право і суміжні права.

Виникнення терміна «інтелектуальна власність» приходиться на кінець XVII ст. Він уперше з'явився у французькому законодавстві на базі теорії природного права, яке одержало свій найбільш послідовний розвиток саме в працях французьких філософів-просвітителів (Вольтер, Дідро, Руссо та ін.). Відповідно до цієї теорії право творця будь-якого творчого результату (чи то літературного твору, чи винаходу) є його невід'ємним природним правом, що виникає із самої сутності творчої діяльності та «існує незалежно від визнання цього права державною владою».

14 липня 1967 р. було створено Всесвітню організацію інтелектуальної власності (ВОІВ), яка з грудня 1976 р. набула статусу спеціалізованої установи Організації Об'єднаних Націй.

Всесвітня організація інтелектуальної власності у поняття інтелектуальної власності включає:

1) промислову власність, яка, головним чином, охоплює винаходи, товарні знаки і промислові зразки;

2) авторське право, яке стосується літературних, музичних, художніх, фотографічних і аудіовізуальних творів.

Нині поняття інтелектуальної власності включає значно більше результатів інтелектуальної діяльності. Коло об'єктів інтелектуальної власності сьогодні можна поділити на три основні групи:

➤ перша – це результати наукової, літературної і художньої творчості, які охороняються авторським правом і суміжними правами;

➤ друга – результати науково-технічної творчості, що охороняються патентними правом або, точніше сказати, правом промислової власності;

➤ третю групу складають засоби індивідуалізації учасників цивільного обороту, товарів і послуг, які прирівняні до результатів інтелектуальної діяльності.

Отже, **інтелектуальна власність** – це результати творчої діяльності. Її об'єктом, проте, є не матеріальні носії, в яких реалізовані результати творчості, а саме ті ідеї, думки, міркування, образи, символи тощо, які реалізуються чи втілюються у певних матеріальних носіях. Це специфічна

особливість інтелектуальної власності – її об'єктами є нематеріальні речі, а саме безтілесні ідеї тощо. Проте не будь-які ідеї, а лише такі, що можуть бути втілені в матеріальних носіях, тобто їх автори повідомляють, як ту чи іншу ідею можна втілити та використати, або вона вже втілена в науковому, літературному чи художньому творі. Це одна із ознак інтелектуальної власності, яка відрізняє її від звичайної власності. Ті ідеї, що містять результати науково-технічної творчості та претендують на визнання об'єктом промислової власності, мають бути кваліфіковані як такі уповноваженими на це державними органами. Яким би він не був – він є об'єктом власності його творця. Наприклад, автор розробив якусь технічну пропозицію, спрямовану на удосконалення певного технологічного процесу, і подав її до Державного департаменту інтелектуальної власності як винахід. У результаті науково-технічної експертизи цю пропозицію винаходом не визнано. Проте вона не перестала бути об'єктом власності її творця.

У Статті 420 ЦК «Об'єкти права інтелектуальної власності» об'єктами права інтелектуальної власності визнано:

- літературні та художні твори;
- комп'ютерні програми;
- компіляції даних (бази даних);
- виконання;
- фонограми, відеограми, передачі (програми) організацій мовлення;
- наукові відкриття;
- винаходи, корисні моделі, промислові зразки;
- компонування (топографії) інтегральних мікросхем;
- раціоналізаторські пропозиції;
- сорти рослин, породи тварин;
- комерційні (фірмові) найменування, торговельні марки (знаки для товарів і послуг), географічні зазначення;
- комерційні таємниці.

Суттєвим є включення до переліку об'єктів інтелектуальної власності наукового відкриття. Автор наукового відкриття має право надавати науковому відкриттю своє ім'я або спеціальну назву. Право на наукове відкриття засвідчується дипломом та охороняється у порядку, встановленому законом, (ст. 457 ЦК).

Законодавча база щодо захисту прав інтелектуальної власності.

Становлення національного законодавства про інтелектуальну власність стало можливим із набуттям Україною незалежності. Цьому сприяло прийняття Верховною Радою Декларації про державний суверенітет України, якою було проголошено, що Україна самостійно визначає свій економічний статус і закріплює його в законах. Відповідно до цієї Декларації весь економічний та науково-технічний потенціал, створений на території України, проголошується власністю народу, матеріальною основою суверенітету України і використовується з метою забезпечення матеріальних і духовних потреб громадян

організаційна система органів, які прямо чи опосередковано забезпечують діяльність у сфері охорони інтелектуальної власності.

За здійснення політики у сфері інтелектуальної власності в Україні відповідає Міністерство освіти і науки України. Виконання конкретних функцій у цій сфері воно делегувало Державному департаменту інтелектуальної власності. Держдепартамент є урядовим органом державного управління, що уповноважений реєструвати і підтримувати на території України права на винаходи, корисні моделі, промислові зразки, торговельні марки, географічні зазначення тощо, а також здійснювати реєстрацію об'єктів авторського права: творів науки, літератури, мистецтва, комп'ютерних програм, баз даних та інших творів. Держдепартамент проводить єдину державну політику у сфері охорони прав на об'єкти права інтелектуальної власності. Він здійснює роботи з удосконалення нормативно-правової бази, контролює дотримання чинного законодавства в цій сфері, підтримує міжнародне співробітництво у сфері інтелектуальної власності, забезпечує умови щодо вступу інтелектуальної власності до господарського обігу, координує роботи з підготовки та підвищення кваліфікації фахівців з інтелектуальної власності, взаємодіє з громадськими організаціями, які опікуються інтелектуальною власністю.

До сфери управління Держдепартаменту включено державні підприємства: «Український інститут промислової власності», його функція здійснення експертизи заявок на об'єкти промислової власності, а от «Українське агентство з авторських і суміжних прав» здійснює державну реєстрацію об'єктів авторського права і суміжних прав та видає автору охоронний документ – свідоцтво, надає допомогу щодо захисту прав авторів у разі їх порушення; вищий навчальний заклад – Інститут інтелектуальної власності і права виконує функцію підготовки та підвищення кваліфікації фахівців у сфері інтелектуальної власності; держпідприємство «Інтелзахист» створене з метою удосконалення організації видачі контрольних марок для маркування примірників аудіовізуальних творів та фонограм, комп'ютерних програм, баз даних, а також посилення захисту прав інтелектуальної власності та попередження правопорушень у цій сфері.

Система виконавчих органів охоплює установи, які наведено нижче.

Міжвідомчий комітет з проблем захисту прав на об'єкти інтелектуальної власності – постійно діючий орган при Кабінеті Міністрів України, створений у лютому 2000 р. для координації діяльності органів виконавчої влади у сфері охорони інтелектуальної власності.

Державний департамент інтелектуальної власності, створений у квітні 2000 р. у складі Міністерства освіти і науки України.

При Держдепартаменті створено *Консультативну раду* з представників усіх творчих спілок України та відомих творчих діячів України, а також *Апеляційну палату* для розгляду в адміністративному порядку заперечень проти рішень за заявками на винаходи, корисні моделі, промислові зразки,

знаки для товарів і послуг, топографії інтегральних мікросхем і зазначення походження товарів.

Рисунок 3.2 – Структура державної системи правової охорони інтелектуальної власності

Інші міністерства та відомства України, діяльність яких так чи інакше стосується охорони прав інтелектуальної власності:

Антимонопольний комітет України – центральний орган, що забезпечує захист від недобросовісної конкуренції, пов'язаної з неправомірним використанням об'єктів інтелектуальної власності;

Міністерство юстиції України – бере участь у розробці законодавчих актів з питань інтелектуальної власності, координує законотворчу діяльність у цій сфері та відповідає за його адаптацію до законодавства Європейського Союзу;

Міністерство внутрішніх справ України – здійснює заходи з попередження та розкриття злочинів, пов'язаних з порушенням прав інтелектуальної власності, бере участь у створенні та вдосконаленні необхідної для протидії цим порушенням законодавчої бази.

У 2001 р. у структурі Державної служби боротьби з економічною злочинністю були створені *підрозділи по боротьбі з правопорушеннями у сфері інтелектуальної власності* – як у центральному апараті, так і на регіональному рівні. Вони проводять в усіх регіонах комплексні перевірки суб'єктів господарювання стосовно дотримання вимог нормативно-правових актів, що регламентують оптову та роздрібну торгівлю примірниками аудіовізуальних творів і фонограм.

Науково-дослідний інститут інтелектуальної власності створений у складі Академії правових наук і має бути спеціалізованою установою для проведення наукових досліджень у сфері інтелектуальної власності, участі в розробці проектів законів та інших нормативно-правових актів з питань інтелектуальної власності, підготовки експертних висновків із зазначених питань.

До структури органів регулювання охорони інтелектуальної власності слід віднести і мережу недержавних організацій, що складається із двох груп:

1. *Творчі спілки* – Національна спілка письменників України, Національна спілка театральних діячів України, Національна спілка кінематографістів України, Національна спілка художників України, Національна спілка майстрів народного мистецтва України, Національна спілка архітекторів України, Національна спілка композиторів України, Спілка фотохудожників України, Національна спілка журналістів України, Всеукраїнська спілка кобзарів, Спілка рекламистів України, Всеукраїнська музична спілка, Спілка дизайнерів України, Український фонд культури, Національна ліга українських композиторів.

2. *Недержавні інституції*, що спеціалізуються у сфері інтелектуальної власності:

- Всеукраїнська асоціація патентних повірених;
- Коаліція з питань захисту прав інтелектуальної власності;
- Українська група Міжнародної асоціації з охорони промислової власності;
- Міжнародний центр правових проблем інтелектуальної власності (м. Київ);
- Антипіратський союз України;
- Українська юридична група;
- Авторсько-правове товариство.

Створено громадську організацію Всеукраїнське агентство авторів.

Поняття і терміни

авторські права, об'єкти авторського права, творча діяльність, промислова власність, інтелектуальна власність, об'єкти права інтелектуальної власності, структури органів регулювання охорони інтелектуальної власності, недержавні інституції, творчі спілки.

Питання до теми

1. Що Ви розумієте під поняттям авторське право?
2. Що виступає об'єктом авторського права?

3. Що Ви розумієте під терміном «право інтелектуальної власності»?
5. Яка система органів інтелектуальної власності в Україні?
6. Що належить до об'єктів інтелектуальної власності?
7. Яка існує система органів управління у сфері охорони прав на об'єкти інтелектуальної власності в Україні?

Тести для самоконтролю

- 1. Об'єкти інтелектуальної власності є результати**
 - A. фізичної діяльності
 - B. духовно-емоційної діяльності
 - C. розумової діяльності
 - D. усі відповіді правильні
- 2. Конвенція про заснування Всесвітньої організації інтелектуальної власності (ВОІВ) була укладена**
 - A. 14 липня 1967 р. у Стокгольмі
 - B. 20 березня 1883 р. у Парижі
 - C. 14 грудня 1900 р. у Брюсселі
 - D. 9 червня 2006 р. у Києві
- 3. До об'єктів інтелектуальної власності належить**
 - A. художні твори
 - B. комп'ютерні програми
 - C. бази даних
 - D. усі відповіді правильні
- 4. Фізична особа, творчою працею якої створюється об'єкт права інтелектуальної власності, – це**
 - A. об'єкт права інтелектуальної власності
 - B. суб'єкт права інтелектуальної власності
 - C. генератор права інтелектуальної власності
 - D. жодної правильної відповіді
- 5. Згідно з українським законодавством діє авторське право на твір упродовж**
 - A. протягом життя автора
 - B. протягом 70 років із дня публікації твору
 - C. протягом 70 років після смерті автора
 - D. протягом життя автора та 70 років після його смерті
- 6. Авторство певного винаходу чи інновації охороняється документом**
 - A. патентом
 - B. товарним знаком
 - C. торговою маркою
 - D. постановою
- 7. До первинних суб'єктів права інтелектуальної власності належить всі, окрім**
 - A. автор художнього твору
 - B. родичі автора твору

С. винахідник нового приладу

Д. співавтор винаходу

8. До суспільних надбань належить

А. твори В. Шекспіра

В. переклад творів В.Шекспіра Д.Павличком

С. п'єса за творами В.Шекспіра

Д. підручник з літератури з творами В.Шекспіра

Практичні завдання

Завдання 1. *Порівняйте систему органів інтелектуальної власності в Україні та в європейських країнах (одну на вибір), спільне і відмінне оформіть у вигляді презентації чи доповіді.*

Список рекомендованої літератури: 1, 5, 12, 18

ТЕМА 1.4 ПЛАГІАТ. ПРОТИДІЯ ПЛАГІАТУ

Поняття плагіату в Україні та світі. Види плагіату.

Академічний словник української мови дає таке визначення поняття плагіат:

«**Плагіат** – привласнення авторства на чужий твір науки, літератури, мистецтва або на чуже відкриття, винахід чи раціоналізаторську пропозицію, а також використання в своїх працях чужого твору без посилання на автора»¹⁰.

Згідно Закону України «Про вищу освіту» 6 у ст. 69 **академічним плагіатом** визначається оприлюднення (частково або повністю) наукових результатів, отриманих іншими особами, як результатів власного дослідження та/або відтворення опублікованих текстів інших авторів без відповідного посилання¹¹.

Головною особливістю академічного плагіату є його функціонування в академічній, тобто науково-освітній сфері. Однак в процесі створення академічного тексту, для обґрунтування і вивчення проблеми, є потреба у вивченні наукової спадщини, цитуванні, посиланні тощо, тож необхідність запозичень певною мірою міститься у самій природі наукового пізнання.

У зв'язку з цим академічне середовище впровадило певні межі і правила використання інформації, здобутої шляхом опрацювання наукової літератури. У науково-освітніх колах сформувалась відповідна професійна етика, порушення якої вважається академічною недоброчесністю, про що мова йшла на попередніх заняттях. У різних країнах упродовж років склалися цілі системи щодо плагіату, методів його запобігання і покарання.

Німеччина. У цій країні одне з найбільш ригористичних (надсуворе щодо дотримання етичних норм) розумінь авторського права. Тут відсутня

¹⁰ Словник української мови: в 11 томах. Том 6, 1975. С. 557. URL: <http://sum.in.ua/s/plaghiat>

¹¹ Закон України «Про вищу освіту». URL: zakon.rada.gov.ua/go/1556-18

можливість використання робіт випускників у порівняльній базі даних, випускові роботи на стадії захисту майже не перевіряються на наявність текстових запозичень. Проте кожен німець знає, що якщо через 5–10 років він досягне успіху, зробить кар'єру, а хто-небудь перевірить його роботу на наявність плагіату і знайде бодай два речення не належно оформлених та без посилення скопійованих, його одразу звинуватять у плагіаті. Людина одразу позбудеться не тільки наукового ступеня, ученого звання, але й посади. До того ж на все життя отримає клеймо злодія. Так, міністр освіти Німеччини Аннетте Шаван подала заяву про відставку після звинувачень у плагіаті та втрати наукового ступеня. У Дюссельдорфському університеті імені Генріха Гейне була створена спеціальна комісія, яка визнала, що в її дисертації наявний плагіат, та клопотала про анулювання диплому кандидата наук. Учена рада університету 5 лютого 2013 р. одноголосним рішенням анулювала диплом, який був виданий, увага, 33 роки тому.

Словаччина. З 2009 р. дипломні роботи в цій країні перевіряються на наявність плагіату та зберігаються в цифровому сховищі (державна система), а з 2010 р. Міністерство освіти, науки, досліджень і спорту Словацької Республіки зобов'язало всі ЗВО використовувати цифрове сховище та перевіряти на наявність плагіату.

Великобританія. Система «Anti-Plagiarism» була запроваджена до загального користування в британських ЗВО відповідно до урядової програми. Через три роки, фінансування взяли на себе самі ЗВО. Згідно з правилами одного з найкращих світових навчальних закладів – Оксфордського університету одним із найсерйозніших «гріхів» під час іспитів є списування та плагіат. Подібні випадки, які мали місце в університеті, обов'язково розслідуються, а штрафи, накладені на студентів, залежно від провини можуть змінюватися від зняття балів аж до виключення з університету. Навіть якщо виявиться, що плагіат є випадковим, це може призвести до серйозного покарання. Запроваджені положення, які стосуються порядку складання іспитів, також застосовуються до «оцінювання дисертації, магістерських та курсових робіт, які не приймаються у формальних умовах експертизи, але які враховуються або становлять частину роботи для отримання стипендії, наукового ступеня чи вченого звання. Більшість англійських університетів використовує для перевірки текстів на наявність текстових запозичень одну з кращих та найбільшу систему – turnitin.

Румунія. У цій країні досі відсутнє регулювання стосовно бакалаврських та магістерських робіт на національному рівні, відповідальність повністю покладена на ЗВО. Було створене національне сховище докторських дисертацій з антиплагіатним модулем Plagiat.pl, та більшість ЗВО користується антиплагіатною інтернет-системою sistemantiplagiat.ro (румунський бренд Plagiat.pl).

Польща. З 1 жовтня 2014 р. у країні запроваджена обов'язкова перевірка всіх дипломних робіт на наявність плагіату. Створено польське загальнонаціональне сховище дипломних робіт, яке містить всі дипломні

роботи, захищені після 30 вересня 2009 р. і доступні в постаті порівняльної бази даних для всіх антиплагіатних програмних засобів, затверджених Міністерством освіти. Але ЄС вкладає значні кошти у створення, впровадження та популяризацію процедур, а також у виявлення та запобігання плагіату у ЗВО (25 млн. євро на 2015 – 2017 рр.).¹²

Україна. Політика протидії плагіату активізувалася останні 5-7 років, однак лише у липні 2017 року було затверджено Положення про Національний репозитарій академічних текстів, в якому визначено поняття академічного тексту і структуру репозитарію. Запуск ресурсу заплановано на 2019-2020 рік. Відповідно до затвердженого Регламенту роботи Національного репозитарію академічних текстів (2018р.) відвідувачі веб-порталу Національного репозитарію зможуть користуватися інформацією без реєстрації.

Швеція – єдина країна-член ЄС, що включила правила реагування на академічні зловживання і плагіат у національне законодавство.

Найбільш поширені **види плагіату**:

1. *Дослівний плагіат*, тобто переписування першоджерела без змін і посилання.

2. *Мозаїчний плагіат*. Його суть полягає у компіляції, перефразуванні окремих слів і речень, у результаті чого стає незрозумілим де чий текст – мозаїка свого і чужого.

3. *Неадекватне перефразування* полягає у передачі думки словами автора без взяття їх у лапки.

4. *Відсутність посилань на прямі цитати*.

5. *Згадування джерела без посилання* полягає у згадуванні про цитованість без безпосередньої вказівки на автора чи джерело.

6. *Рерайт* – суть його у додаванні до чужого матеріалу без дозволу автора додаткової інформації.

7. *Створення суміші власного та запозиченого тексту* без належного цитування джерел. *Компіляція* (укладання з кількох чужих матеріалів свого та редагування без дозволу – смислова, стилістична, граматична правка й скорочення чужого матеріалу).

8. *Копіювання чужої наукової роботи*, чи декількох робіт та оприлюднення результату під своїм ім'ям.

9. *Списування письмових робіт інших студентів, науковців*.

10. *Фальсифікація* – вигадання тих чи інших, наприклад, статистичних показників з подальшим вказуванням їх у якості власної роботи.

11. *Реплікація* полягає у повторному поданні однієї й тієї ж роботи більше одного разу на оцінювання з метою отримання (своєрідне «тиражування» інформації без дозволу автора).

12. *Републікація* – повторне чи багаторазове оприлюднення в іншому

¹² Наведено за: Академічна доброчесність: проблеми дотримання та пріоритети поширення серед молодих вчених : кол. моногр. / за заг. ред. Н. Г. Сорокіної, А. Є. Артюхова, І. О. Дегтярьової. Дніпро : ДРІДУ НАДУ, 2017. 169 с.

джерелі чужої інформації під дійсним підписом автора.

Роз'яснення щодо питань меж академічного плагиату, уточнення щодо деяких видів плагиату дають науковці «Методичних рекомендацій для закладів вищої освіти з підтримки принципів академічної доброчесності».

Академічний плагиат не варто ототожнювати з порушенням авторського права як різновидом права інтелектуальної власності. Ці порушення мають певну область перетину, але не є тотожними. Зокрема, академічний плагиат розглядається як порушення етичних норм академічної спільноти, а порушення авторського права – як правопорушення, відповідальність за яке встановлюється цивільним кодексом. Публікація під власним ім'ям результатів, отриманих іншими особами, з дозволу осіб, яким належить майнове право на продукт не є порушенням авторського права, але є академічним плагиатом. Авторське право має обмежений термін дії. Після закінчення цього терміну дії дозволяється використання твору без згоди авторів чи їх правонаступників і без виплати відповідної винагороди, але це не позбавляє необхідності посилатися на авторів. Відсутність належних посилань є основною ознакою академічного плагиату.

Академічний плагиат може стосуватися всіх типів джерел, зокрема: текстів, рисунків, фрагментів музичних творів, математичних виразів та перетворень, програмних кодів тощо. Джерелами академічного плагиату можуть бути опубліковані і неопубліковані книжки, статті, брошури, патенти, тези, рукописи, веб-сайти та інші Інтернет-ресурси, роздаткові матеріали для студентів, роботи інших студентів й т. д.

Академічний плагиат треба відрізнити від помилок цитування. Найбільш типовими помилками цитування є:

- відсутність лапок при використанні текстових фрагментів, що запозичені з інших джерел, за наявності коректного посилання на це джерело;
- посилання на інше джерело;
- неправильне оформлення посилання, що ускладнює пошук джерела.

Помилки цитування зазвичай вважають менш суттєвим порушенням академічної доброчесності. Іноді їх розглядають як різновид академічного плагиату. Іноді є підстави припускати, що помилки цитування зроблено свідомо для обґрунтування авторитетом наведених джерел ідей, думок, числових даних тощо, яких насправді немає в цих джерелах. Також, «помилки» можуть бути зумовлені намаганням приховати справжні джерела інформації. Відповідно мова йде про умисний чи неумисний плагиат, але у будь-якому випадку – це є порушенням академічної доброчесності.

Дискусійним є питання стосовно правильного цитування перекладів. Існує думка, що дослівний переклад треба оформлювати як цитату, а відсутність лапок є порушенням. Але не менш обґрунтованою є думка, що переклад завжди вносить певні зміни у розуміння тексту. Тому оформлення навіть дослівного перекладу як цитати може надавати читачам викривлену інформацію стосовно позиції автора оригінального тексту. Рішенням

проблеми може бути надання вільного перекладу з посиланням на джерело. При цьому грубі помилки перекладу, які викривляють думки авторів оригіналу, все одно можуть розглядатися як самостійні порушення академічної етики. Іншими поширеними варіантами вирішення цієї проблеми є наведення оригінального тексту поряд з перекладом, або наведення у дужках мовою оригіналу окремих слів, переклад яких є неоднозначним.

Ще одне дискусійне питання полягає в оцінюванні як плагіату творів, що складаються з фрагментів творів інших авторів за наявності коректних посилань. Такі праці не можна вважати плагіатом, оскільки вони не містять ключової ознаки – привласнення чужих результатів. Але у більшості випадків (за виключенням окремих видів студентських робіт) вони не відповідають встановленим вимогам чи завданням, зокрема, стосовно наукової новизни, наявності власних результатів, критичного аналізу джерел тощо. Іноді такі роботи містять ознаки інших порушень академічної доброчесності – обману, фальсифікації та/або фабрикації.¹³

Багато питань виникає і стосовно поняття *самоплагіат*, адже зустрічаються випадки часткового чи повного відтворення академічних текстів у різних джерелах як науковцями так і студентами. Зважаючи на визначення академічного плагіату, то в даному випадку мова йде про порушення академічної етики і оприлюднення вже відомих наукових результатів як нових.

Головними причинами виокремлення самоплагіату як виду порушень академічної доброчесності є те, що він:

- знижує довіру суспільства до науки у цілому, а також до наукових результатів окремих осіб та інституцій;
- призводить до отримання необґрунтованих переваг за фактично невиконану роботу; ці переваги можуть полягати в отриманні додаткового фінансування на проведення досліджень, що фактично не виконувалися, підвищенні наукометричних показників автора тощо;
- може порушувати авторські та суміжні права інших фізичних і юридичних осіб, зокрема, видавців та співавторів.

Поняття самоплагіату не варто застосовувати до випадків відтворення наукових результатів автора у публікаціях, які не є науковими. Зокрема, до його публікацій у соціальних мережах, ЗМІ, навчальних та науково-популярних виданнях тощо. Але і в цих випадках відсутність посилань на першоджерело може бути ознакою інших видів академічної недоброчесності та/або порушення авторських прав інших осіб.

Поняття самоплагіату також не варто застосовувати у випадках відсутності посилань на інформацію з наукових результатів автора в ненаукових джерелах, зокрема, в соціальних мережах, ЗМІ, навчальних та

¹³ Наведено за: Методичні рекомендації для закладів вищої освіти з підтримки принципів академічної доброчесності / Упоряд. В. Бахрушин, Є. Ніколаєв. URL: https://drive.google.com/file/d/1IJtjefmfqO1uNCn4p9cT5g6_58h0Cxq9/view

науково-популярних виданнях. Посилання на такі джерела часто вважають в науковій літературі неприйнятними. Крім того, такі публікації часто містять попередні результати, які не можуть ще розглядатися як наукові.

Типовими прикладами самоплагіату є:

- дуплікація публікацій – публікація однієї і тієї самої наукової роботи (цілком або з несуттєвими змінами) в декількох виданнях, а також повторна публікація (цілком або з несуттєвими змінами) раніше оприлюднених статей, монографій, інших наукових робіт, як нових наукових робіт;
- дублювання наукових результатів – публікація одних і тих самих наукових результатів, в різних статтях, монографіях, інших наукових працях, як нових результатів, які публікуються вперше;
- подання у звітах з виконання наукових проектів результатів, що містилися у попередніх роботах, як отриманих при виконанні відповідного проекту;
- агрегування чи доповнення даних – суміщення старих і нових даних без їх чіткої ідентифікації з відповідними посиланнями на попередні публікації;
- дезагрегування даних – публікація частини раніше опублікованих даних без посилання на попередню публікацію;
- повторний аналіз раніше опублікованих даних без посилання на попередню публікацію цих даних та раніше виконаного їх аналізу.

Істотною проблемою для ідентифікації самоплагіату є некоректне визначення поняття «науковий результат» у чинному Законі України «Про наукову і науково-технічну діяльність». При аналізі наукових праць на предмет наявності самоплагіату варто виходити з норми Закону (стаття 1, пункт 22), що науковий результат – це «нове наукове знання, одержане в процесі фундаментальних або прикладних наукових досліджень», а не з наступних формулювань стосовно форм існування наукового результату.

Закон України «Про освіту» визначає поняття самоплагіату лише для наукових результатів. Світова практика поширює його і на інші види діяльності, зокрема на результати творчої діяльності.

До самоплагіату не належать перевидання (стереотипні чи перероблені та/або доповнені) монографій, підручників, навчальних посібників, інших творів, що містять результати наукової, освітньої або творчої діяльності, в яких наведено інформацію про перевидання та/або посилання на перше видання. Також самоплагіатом не є обмежене використання в нових монографіях, підручниках, навчальних посібниках фрагментів раніше опублікованих робіт автора, якщо у новій роботі наведено відповідну інформацію, а обсяг дублювання узгоджений з видавцем та замовниками видання.¹⁴

¹⁴ Наведено за: Методичні рекомендації для закладів вищої освіти з підтримки принципів академічної доброчесності / Упоряд. В. Бахрушин, Є. Ніколаєв. URL: https://drive.google.com/file/d/1IJtjefmqO1uNCn4p9cT5g6_58h0Csq9/view

Відносно поняття «*фабрикація*» також існують різні тлумачення, так чи інакше вони зводяться до штучного створення наукових даних, що можуть спотворювати результати дослідження. Частіше всього це відбувається коли існуючих даних не достатньо для підтвердження достовірності отриманих результатів.

Поняття *фальсифікації* полягає у тому, що автори вносять зміни до результатів досліджень або приховують окремі результати з метою позбавлення від даних, що спростовують або не підтверджують гіпотези, які вони захищають, висновки, які вони роблять, тощо.

Фальсифікація може стосуватися неповного або свідомо викривленого опису методик дослідження з метою приховування:

- виявлених авторами методичних помилок;
- використання застарілого або непридатного для відповідних досліджень обладнання;
- застосування непридатних для цілей дослідження алгоритмів та програмного забезпечення;
- інших хиб, що могли вплинути на достовірність, точність і надійність представлених результатів.

Фальсифікацією також є надання неповної або викривленої інформації про апробацію результатів досліджень та розробок.

Найбільш поширеною формою списування є використання друкованих і електронних джерел інформації при виконанні письмових робіт, зокрема, екзаменаційних та контрольних робіт, без дозволу викладача.

Також до списування може бути зараховано:

- здавання або репрезентацію різними особами робіт з однаковим змістом як результату власної навчальної діяльності;
- написання чужих варіантів завдань на контрольних заходах;
- використання системи прихованих сигналів (звукових, жестових та ін.) при виконанні групових контрольних заходів з однаковими варіантами;
- несамостійне виконання завдань у випадках, коли не дозволяється отримання допомоги, або незазначення інформації про отриману допомогу, консультації, співпрацю тощо;
- отримання іншої несанкціонованої допомоги при виконанні тих завдань, які передбачають самостійне виконання.¹⁵

Протидія плагіату.

Протидіяти будь-якому явищу не знаючи причин і умов виникнення і розповсюдження є доволі складним процесом з нульовим результатом. У процесі вивчення причин Східноукраїнським Фондом соціальних досліджень

¹⁵ Наведено за: Методичні рекомендації для закладів вищої освіти з підтримки принципів академічної доброчесності / Упоряд. В. Бахрушин, Є. Ніколаєв. URL: https://drive.google.com/file/d/1IJtjefmfqO1uNCn4p9cT5g6_58h0Cxq9/view

було проведено низку опитувань щодо питань плагіату. Тож, найбільш виразними причинами розповсюдження плагіату студенти називають:

1. Необхідність виконання великого обсягу письмових робіт протягом навчального семестру/року;
2. Повторюваність/неактуальність тем письмових робіт/розрив між темами та сучасними/актуальними/цікавими потребами;
3. Відсутність практичного застосування (перспективи застосування) результатів робіт;
4. Відсутність розуміння необхідності та мети написання письмових робіт (непрофільні, не цікаві, застарілі предмети);
5. Узвичаєнені дії, що пов'язані з умовами підготовки письмових робіт в середній школі;
6. Ставлення викладачів до плагіату (нейтральне або відверте потурання);
7. Низький рівень професіоналізму, мотивації та зацікавленості викладачів;
8. Відсутність чітких та універсальних норм, щодо оцінки оригінальності текстів, а також її зв'язку з оцінкою письмової роботи.¹⁶

Маючи список причин, можна сформулювати такі основні засоби протидії плагіату:

1. Урегулювати кількість академічних текстів упродовж курсу навчання, створивши чіткі інструкції щодо їх виконання. Найбільша кількість плагіативних робіт трапляється у випадках, коли предмет не є спеціальним або поставлене завдання було не зрозумілим.
2. У навчальному процесі слід проводити пояснювальну роботу щодо понять академічного шахрайства. Не всі студенти, і навіть викладачі, мають чітке поняття плагіату і академічного шахрайства, його межі і засоби уникнення.
3. Розробити теми, що будуть відповідати вимогам сучасності, мати практичне застосування.
4. Створити умови творчої наукової лабораторії задля всебічного процесу створення цікавих і актуальних завдань для студентів.
5. Упровадити систему поетапної звітності виконання академічних робіт.
6. Перевіряти на плагіат всі письмові академічні тексти, використовуючи програмне забезпечення.
7. Упровадити систему дисциплінарних покарань для уникнення плагіату.

Стосовно цього сервіс пошуку плагіату Unplag провели опитування серед дев'яноста вишів України III-IV рівнів акредитації і з'ясували такі різновиди дисциплінарних покарань:

¹⁶ Академічна культура українського студентства: основні чинники формування та розвитку // Східноукраїнський Фонд соціальних досліджень. URL: http://fond.sociology.kharkov.ua/images/docs/academ_cult/material.pdf

- відповідно до розробленого положення щодо запобігання і протидії плагіату у ЗВО, створено комісію, що вживає різні засоби боротьби;
- за повторний плагіат – відрахування студента;
- адміністративно-виховні заходи або догана;
- вплив на оцінювання захисту;
- робота не зараховується;
- упровадження запобігання плагіату (вибіркова перевірка тексту);
- зміна теми роботи або завдання для доопрацювання роботи;
- недопущення до захисту.

Найбільш дієвими методами є останні два. Однак відомо, що такі методи боротьби частіше всього застосовуються до курсових і кваліфікаційних робіт, однак не завжди до інших, більш уживаних академічних текстів як реферат, есе, тези, контрольні і самостійні творчі роботи тощо.

Законодавчий аспект.

Законодавчу аспект щодо плагіату представлено в основному в Законі України «Про освіту», зокрема подано визначення понять академічної доброчесності і видів її порушень, а також у Законі України «Про вищу освіту».

Міністерством освіти і науки України 15.08.18 року з метою належного дотримання цих законів було розроблено рекомендації щодо запобігання академічного плагіату ознайомитися зі змістом яких можна за посиланням на сторінках офіційного сайту mon.gov.ua.

Огляд програм, які спрямовані на виявлення плагіату.

Програми для перевірки тексту на унікальність (безкоштовні):

1) Advego Plagiatus <http://advego.ru/plagiatus/>

Одна з кращих і найшвидших програм для перевірки будь-яких текстів на унікальність.

Для перевірки тексту, досить просто його скопіювати у вікно з програмою і натиснути кнопку перевірки, сайти, де знайшлися такі ж частини тексту, відображаються в нижньому вікні програми.

2) Etxt Antiplagiat <http://www.etxt.ru/antiplagiat/>

Аналог Advego Plagiatus, при цьому перевірка тексту триває довше і перевіряється він більш ретельно. Зазвичай, у цій програмі відсоток унікальності тексту нижче, ніж у багатьох інших сервісах.

Користуватися ним так само просто: спочатку потрібно скопіювати текст у вікно, потім натиснути кнопку перевірки. Через десяток-другий секунд програма видає результат.

Онлайн сервіси перевірки на плагіат.

1) **ANTIPLAGIAT <http://www.antiplagiat.ru/>** – ідея сервісу полягала спочатку в перевірці на плагіат курсових та дипломних робіт. Він дійсно корисний для студентів і аспірантів, але дуже слабенький при перевірці звичайних текстів. У загальному і цілому, можете користуватися для будь-

якої початкової перевірки на унікальність, але до результатів варто ставитися з підозрою. Краще підкріпити їх результатами в інших системах. Без реєстрації можна перевіряти за раз до 5000 символів, що цілком прийнятно і цього навіть майже завжди вистачить, але можна і зареєструватися.

2) **CONTENT-WATCH** <http://www.content-watch.ru/text/> – ще один онлайн сервіс. При перевірці на унікальність він використовує власний алгоритм пошуку, в Інтернеті сайти можуть містити матеріали повні або часткові копії заданого тексту. Реєструватися для перевірки на сайті не потрібно. На основі запропонованих варіантів підраховується загальна унікальність тексту у відсотках, а також унікальність щодо кожної знайденої сторінки з збігами. Є можливість подивитися, які частини тексту були знайдені на кожній з проаналізованих сторінок. При цьому існує відмінна можливість ігнорувати певний сайт. До обмежень відноситься довжина тексту до 3000 символів (розширюється до 10.000 символів після реєстрації); до 5 запитів в день на одного користувача (20 після реєстрації).

3) **TEXT.RU** <http://text.ru> – за заявами розробників, це найбільш просунутий сервіс. Він здійснює перевірку на плагіат онлайн за алгоритмом, який вміє наступне:

- захищати від неякісного рерайта зі зміною кожного п'ятого чи четвертого слова (в текстах, написаних так само, буде виявлений високий відсоток збігів з першоджерелом);
- також він виявляє просту перестановку слів, фраз і пропозицій місцями;
- не допоможе і зміна відмінків, часів і інших граматичних категорій слова;
- не зіграє ролі додавання в вихідне речення нових слів.

Виходить, що це найкраще з того, що можуть запропонувати онлайн сервіси. Безкоштовна онлайн перевірка тексту, реєструватися не потрібно. Працює дуже швидко, після перевірки надає звіт з відсотком унікальності, числом знаків з проблемами і без них.

4) <http://antiplagiat.su/> Дуже проста і швидка перевірка. Реєструватися не потрібно, але і чекати від сервісу понад інформативності теж не потрібно. Після перевірки, з'являється просте вікно в якому показаний ваш текст і його унікальність. До речі, перевіряти можна і текст, і текстові файли.

Для перевірки матеріалів англійською мовою на плагіат є така добірка безкоштовних онлайн ресурсів :

1. <http://www.plagtracker.com/>
2. <http://www.scanmyessay.com/>
3. <http://www.plagscan.com/seesources/analyse.php>

Поняття і терміни

плагіат, академічний плагіат, види плагіату, дослівний плагіат, мозаїчний плагіат. неадекватне перефразування, відсутність посилань на прямі цитати, згадування джерела без посилання, рерайт, створення суміші власного та запозиченого тексту без належного цитування джерел, компіляція,

фальсифікація, реплікація, републікація, причини розповсюдження плагіату, основні засоби протидії плагіату, різновиди дисциплінарних покарань, програми для перевірки тексту на унікальність.

Питання до теми:

1. Що називається плагіатом?
2. Які існують різновиди плагіату?
3. Який плагіат називається: дослівний плагіатом, мозаїчним плагіатом, рерайтом, компіляцією, фальсифікацією, реплікацією, републікацією?
4. Які є основні засоби протидії плагіату?
5. Які закони регулюють запобігання академічного шахрайства?
6. Як різновиди дисциплінарних покарань вам знайомі?
7. Які Програми для перевірки тексту на унікальність використовуються в освітньому процесі?

Тести для самоконтролю

1. До видів вияву плагіату належать всі, окрім

- A. перефразування чужого тексту
- B. компіляція різних наукових робіт
- C. непряме цитування без посилань
- D. жодної правильної відповіді

2. Повторне оприлюднення автором одного й того ж матеріалу з метою отримання прибутку – це

- A. реплікація
- B. републікація
- C. фальсифікація
- D. списування

3. Фальсифікація передбачає

- A. підтасовування результатів дослідження
- B. використання фрагменту чужого дослідження без відповідних посилань
- C. проведення декількох досліджень з обраної теми
- D. публікація результатів одного дослідження в різних роботах під різною назвою

4. Одне з найбільш ригористичних розумінь авторського права має

- A. Польща
- B. Німеччина
- C. Словаччина
- D. Великобританія

5. Компіляція передбачає

- A. укладання з кількох чужих матеріалів свого та редагування без дозволу – смислова, стилістична, граматична правка й скорочення чужого матеріалу
- B. використання фрагменту чужого дослідження без відповідних посилань

- C. проведення декількох досліджень з обраної теми
- D. публікацію результатів одного дослідження в різних роботах під різною назвою

6. Реплікація полягає у

- A. підтасовуванні результатів дослідження
- B. використанні фрагменту чужого дослідження без відповідних посилань
- C. проведенні декількох досліджень з обраної теми
- D. повторному поданні однієї й тієї ж роботи більше одного разу на оцінювання з метою отримання (своєрідне «тиражування» інформації без дозволу автора).

7. Суть рерайту полягає у

- A. вигадування тих чи інших, наприклад, статистичних показників з подальшим вказуванням їх у якості власної роботи
- B. використанні фрагменту чужого дослідження без відповідних посилань
- C. додаванні до чужого матеріалу без дозволу автора додаткової інформації
- D. повторному поданні однієї й тієї ж роботи більше одного разу на оцінювання з метою отримання (своєрідне «тиражування» інформації без дозволу автора).

8. Суть мозаїчного плагіату полягає у

- A. переписування першоджерела без змін і посилання
- B. компіляції, перефразуванні окремих слів і речень, у результаті чого стає незрозумілим де чий текст
- C. додаванні до чужого матеріалу без дозволу автора додаткової інформації
- D. повторному поданні однієї й тієї ж роботи більше одного разу на оцінювання з метою отримання (своєрідне «тиражування» інформації без дозволу автора)

9. Суть дослівного плагіату полягає у

- A. переписування першоджерела без змін і посилання
- B. компіляції, перефразуванні окремих слів і речень, у результаті чого стає незрозумілим де чий текст
- C. додаванні до чужого матеріалу без дозволу автора додаткової інформації
- D. повторному поданні однієї й тієї ж роботи більше одного разу на оцінювання з метою отримання (своєрідне «тиражування» інформації без дозволу автора)

10. Основними засобами протидії плагіату є всі названі, окрім

- A. урегулювати кількість академічних текстів упродовж курсу навчання, створивши чіткі інструкції щодо їх виконання
- B. створити умови творчої наукової лабораторії задля всебічного процесу створення цікавих і актуальних завдань для студентів

С. упровадити систему поетапної звітності виконання академічних робіт

Д. визначити певну кількість чітко сформульованих тем рефератів з дисципліни

11. Основними засобами протидії плагіату є всі названі, окрім

А. урегулювати кількість академічних текстів упродовж курсу навчання, створивши чіткі інструкції щодо їх виконання

В. створити умови творчої наукової лабораторії задля всебічного процесу створення цікавих і актуальних завдань для студентів

С. упровадити систему поетапної звітності виконання академічних робіт

Д. сформувати комісію з числа працівників ЗВО для контролю за студентами .

12. Основними засобами протидії плагіату є всі названі, окрім

А. урегулювати кількість академічних текстів упродовж курсу навчання, створивши чіткі інструкції щодо їх виконання

В. упровадження чітких вимог щодо вибору видань, де оприлюднюються результати наукової і творчої діяльності студентів і викладачів

С. упровадити систему поетапної звітності виконання академічних робіт

Д. упровадити систему дисциплінарних покарань для уникнення плагіату

Практичні завдання

Завдання 1. *Прочитайте подану інформацію, проаналізуйте тлумачення академічного плагіату, знайшовши спільні і відмінні ознаки.*

«За Терезою Фішман, академічним плагіатом є академічна поведінка, «яка характеризується такими п'ятьма кумулятивними ознаками: «коли певна особа (1) використовує слова, ідеї чи результати праці, (2) що належать іншому визначеному джерелу чи людині (3) без посилання на джерело, з якого вона була запозичена, (4) у ситуації, в якій правомірно очікується вказування авторства оригіналу (5) з метою отримати певну користь, пошану, вигоду, які не обов'язково мають бути грошового характеру».

У Стенфордському університеті академічним плагіатом називають «використання без надання обґрунтованого та належного цитування або визнання автором чи джерелом оригінальної роботи іншої людини незалежно від того, чи є ця робота кодом, формулою, ідеєю, мовою, дослідженням, стратегією, текстом тощо».

Ельський університет розглядає академічний плагіат як «використання чужої роботи, слів або ідей без посилань».

Кембриджський університет називає академічним плагіатом «подання як власної праці незалежно від наявності наміру обманювати, роботи, яка частково чи цілком запозичена з чужої праці без належного посилання».

Національний науковий фонд США називає академічним плагіатом «привласнення чужих ідей, методів, результатів або слів без оформлення належного цитування».¹⁷

«Академічний плагіат – оприлюднення (частково або повністю) наукових (творчих) результатів, отриманих іншими особами, як результатів власного дослідження (творчості) та/або відтворення опублікованих текстів (оприлюднених творів мистецтва) інших авторів без зазначення авторства»¹⁸

«Плагіат академічний – навмисне відтворення викладачем, докторантом, аспірантом або студентом у науковій публікації в паперовій або електронній формі чужого твору, опублікованого на паперовому або офіційно оприлюдненого на електронному носії, повністю або частково, під своїм іменем без посилання на автора»¹⁹.

Завдання 2. *Рольова гра «Судовий процес над Олегом Винником».*

Підґрунтя: Кумира українських жінок Олега Винника звинуватили в плагіаті. Співак нібито вкрав назву, ідею і рими для своєї пісні «Візьми мене в свій полон» у виконавиці Лари Мелтемі. Так стверджує сама маловідома артистка. Як доказ вона навіть поділилася посиланням на свою пісню «Візьми мене в полон!», запис якої була зроблена ще в 2001 році (<https://soundcloud.com/lara-music/lara-meltemi-capture-me>)

Студентам пропонується у ролях розіграти судове засідання та дійти власних висновків щодо оригінальності композиції.

Завдання 3. *Сформулюйте тему і напишіть есе щодо плагіату, академічного шахрайства, академічної культури, доброчесності в освітній сфері.*

Приклади:

«Кодекс етики та гідності як частина академічної доброчесності»

«Плагіат як треш студентського середовища»

«Академічна нечесність в студентському середовищі»

Завдання 4. *Користуючись різними сервісами онлайн перевірки на плагіат: а) перевірте власні тексти (тези, статті, есе); б) порівняйте відсоток унікальності тексту на різних сервісах, чому так? Який сервіс рекомендуватимете одногрупникам і чому?*

Список рекомендованої літератури: 1, 5, 6, 12

¹⁷ Методичні рекомендації для закладів вищої освіти з підтримки принципів академічної доброчесності / Упоряд. В. Бахрушин, Є. Ніколаєв. URL: https://drive.google.com/file/d/1IJtjefmfqO1uNCn4p9cT5g6_58h0Cxq9/view

¹⁸ Закон України «Про вищу освіту». URL: zakon.rada.gov.ua/go/1556-18

¹⁹ Програмне забезпечення для перевірки наукових текстів на плагіат: інформаційний огляд / автори-укладачі: А. Р. Вергун, Л. В. Савенкова, С. О. Чуканова ; редколегія: В. С. Пашкова, О. В. Воскобойнікова-Гузєва, Я. Є. Сошинська ; Українська бібліотечна асоціація. Київ : УБА, 2016. Електрон. вид. – 1 електрон. опт. диск (CD-ROM). С.7.

РОЗДІЛ II.

АКАДЕМІЧНИЙ ТЕКСТ: ОРГАНІЗАЦІЯ ТА ТЕХНОЛОГІЇ РОБОТИ

ТЕМА 2.1 ЦІЛІСНІСТЬ АКАДЕМІЧНОГО ТЕКСТУ.

Єдність організації тексту і принцип тріади.

Визначаючи поняття «текст» і «академічний текст» помітним є розрізнення цих понять у наукових розробках вітчизняних і зарубіжних науковців. Порівнюючи визначення поняття тексту у лінгвістиці, очевидними стають певні спільні риси:

- текстом є мовленнєве утворення чи масив;
- форма тексту – усна і письмова;
- наявність зв'язків: тематичних, логіко-змістових, граматичних, стилістичних.
- текстові притаманна лінійність.

«Текст – це письмове або усне цілісне утворення, що становлячи лінійну послідовність висловлень, об'єднаних тематичними, логічними, смисловими, сюжетно-композиційними та формально-граматичними зв'язками, виступає комунікативною одиницею»²⁰.

«Текст (від лат. *textum* – тканина, сплетіння, поєднання) – це писемний або усний мовленнєвий масив, що становить лінійну послідовність висловлень, об'єднаних у тематичну і структурну цілісність. Отже, текст виступає обов'язковим складником комунікативного процесу, допомагає фіксувати, зберігати і передавати інформацію в просторі й часі»²¹.

«Текст – це закінчене мовленнєве утворення, змістова, структурно-граматична єдність, що об'єктивована в усній або писемній формі, характеризується замкнутістю, зв'язністю, різними типами лексичного, граматичного, логічного, стилістичного зв'язку і має певну прагматичну настанову»²².

Поруч із поняттям текст, значно ближчим до поняття «академічний текст», стоїть визначення поняття «дискурс», під яким розуміється навіть найменше мовленнєве висловлювання (утворення), що є більшим за фразу, передбачає продукування і відповідно наявність адресата і адресанта, що має на меті вплив на адресата.

На думку сумської дослідниці Сидоренко В.В., дискурс – це поняття більш різнопланове, ніж текст, адже співвідноситься з категоріями логіки, психології, філософії й спрямоване на людину, її досвід, знання,

²⁰ Загнітко А. Синтаксис української мови. Теоретико-прикладний аспект / А. Загнітко, Г. Миронова. Brno : Masarykova univerzita, 2013. С.165.

²¹ Шевчук С. В. Українська мова за професійним спрямуванням : підручник [Електронний ресурс]. 2-е вид, випр. і допов. К : Алерта, 2012. 696 с. URL: https://pidruchniki.com/1280052840615/dokumentoznavstvo/tekst_forma_realizatsiyi_movlennyevo-profesiyanoi_diyalnosti

²² Науковий текст як форма реалізації мовнопрофесійної діяльності. URL:<https://studopedia.org/10-127527.html>

інтелектуальний рівень, спосіб вираження знань про навколишній світ. Під текстом розуміє абстрактну, формальну конструкцію, під дискурсом – різновиди її актуалізації, розглянуті з погляду ментальних процесів у зв'язку з екстралінгвістичними чинниками. Поняття «дискурс» включає і динамічний процес мовної діяльності, що вписана в певний соціальний контекст, і її результат у вигляді тексту.

Ознаками академічного дискурсу дослідники називають такі:

- професійна спрямованість (відповідність текстів і повідомлень вимогам учасників спеціальної комунікації);
- креативність (реалізація творчих можливостей мовної особистості);
- верифікативність (істинність інформації);
- полілогічність (текст як фрагмент професійного полілогу);
- селективність (виокремлення конкретного адресата для інформації);
- замкненість (рівень професійної компетенції мовця як ключ для доступу до інформації);
- нециклічність (максимальна вичерпність у викладі інформації);
- мовна нормативність;
- стилістична розшарованість тощо²³.

Тож, очевидно логічніше буде говорити про цілісність і принципи саме такого утворення, а не просто тексту.

Найпростішим принципом організації академічного тексту є принцип тріади. Тріада є класичним логічним прийомом, який використовується з найдавніших часів – недарма три компоненти так часто зустрічаються в прислів'ях, міфах і висловах філософів.

По-перше, тріада легко запам'ятовується. Якщо перерахувати сім предметів і попросити когось повторити їх по пам'яті, то вже невеликої паузи між перерахуванням і проханням повторити буде досить, щоб випробований щось забув або переплутав. Три ж компоненти пам'ять витримає легко.

По-друге, тріада допомагає організувати думки логічно в три зручних для самого автора блоки. Наприклад, за ступенем важливості: життя і здоров'я громадян, соціальна захищеність, економічна стабільність; або в причинно-наслідковому порядку: економічна стабільність, соціальна захищеність, життя і здоров'я громадян – все залежить від логіки тексту. Таким чином, тріада допомагає організувати зміст так, щоб читач зміг легко і правильно сприйняти думку автора.

По-третє, як видно з наведених прикладів, логічна організація передбачає не стільки вичленовування трьох компонентів, скільки їх систематизацію, тобто узагальнення та впорядкування.

Практично будь-яку ідею можна при певному зусиллі розкласти на три складових (наприклад, зміст, адресат і призначення наукового тексту), розглянути в трьох аспектах (наприклад, соціальні, економічні та психологічні

²³ Сидоренко В.В. Полілог в академічному дискурсі. Зб. матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції здобувачів вищої освіти і молодих учених «Академічна культура дослідника в освітньому просторі», Сумський державний педагогічний ун-т імені А. С. Макаренка, 17 травня 2018 року. Суми.

проблеми медійної революції) або простежити в три етапи (наприклад, розробка проекту, його реалізація та оцінка ефективності).

Бувають, звичайно, випадки, коли необхідно розглянути чотири, п'ять або навіть сім компонентів. В такому випадку автор повинен відразу поставити читача до відома, що мова піде, наприклад, про п'ять стадій аналізу, причому перерахувати їх в окремому абзаці, а потім представити їх в тексті в тій же послідовності. При цьому йому необхідно буде скористатися відповідними сигналами переходу і починати опис кожної нової стадії з нового абзацу словами типу: «Четвертою / Наступною / Завершальною / Нарешті, останньою стадією аналізу є ...» У цьому випадку читач не зіб'ється і зможе пропустити не цікаві для нього частини тексту, не втрачаючи логіки викладу і загального розуміння тексту.

Однак, інколи в академічному тексті неможливо виконати умови тріади за браком третього компоненту. У такому випадку можна скористатися бінарним принципом організації, однак такий текст ні до чого не веде і нічого нового не пропонує. Більше того, така організація тексту в принципі не годиться для цілеспрямованого порівняння. Досліднику важливо зрозуміти, які саме сторони слід порівняти і за якими критеріями. Тоді частин буде стільки, скільки критеріїв (точніше, блоків критеріїв) вибрано, і в кожній частині буде проводитися і порівняння, і протиставлення, і проміжний висновок. Значить, перш ніж братися за текст, потрібно буде виділити критерії, організувати їх переважно в три блоки і впорядкувати за ступенем важливості або в іншій логіці.

Єдність організації тексту і принцип тріади в рівній мірі відноситься до великих і малих текстів, суто наукових і науково-популярних, навчальних.

Моделі академічного тексту. Гамбургер-модель

Переконавшись в ефективності і зручності принципу тріади в організації ідей дослідника, розглянемо його дію в моделюванні академічного тексту.

Така проста метафорична модель уможливорює з одного боку, наочно уявити текст як громадський продукт, а з іншого – виявити принципову різницю між тим, що зазвичай пишуть студенти, і тим, що вони повинні писати, якщо хочуть стати справжніми дослідниками.

Отже, уявіть собі гамбургер і, зібравши воедино всі наявні у вас уявлення про текст, позначте кожен його елемент в термінах академічного письма.

Зверху і знизу гамбургера уявляється булочка, при чому розрізана навпіл, що цілком відповідають вступові і висновкам. Саме хлібна частина гамбургера утримує всю страву в цілісності, утворюючи певну рамку. Проте, булочка – це не гамбургер, інакше кажучи, вступ і висновок – це не сам по собі текст, а спосіб організації його змісту. Верхня частина булочки часто усипана кунжутом чи просто апетитно виблискує, а значить уже у вступі треба зацікавити читача.

Основу гамбургера складає м'ясна частина – котлета, і в гамбургер-моделі вона відповідає вашим креативним ідеям, позиції. Якщо їх немає, то немає і наукового (академічного) тексту. Іншими словами, рамка залишиться порожньою.

Однак просто котлета в булочці – теж не гамбургер. Там є ще й гарнір, який робить його смачним і «істівним». Це підтримка ваших ідей, яка дозволяє читачеві засвоїти зміст. Якщо цих ідей немає, то ніякі факти (статистика, цитати, приклади та ін.) їх не замінять, точно так само як гарнір не може замінити собою м'ясо. Читач замість котлети отримає вінегрет в булочці і, природно, відчує себе обдуреним.

Рис 2.1 – Гамбургер-модель

Крім того, симетрія елементів гамбургер-моделі свідчить про те, що вступ і висновок міцно тримають текст. Вступ повідомляє про те, які саме ідеї і в якому порядку будуть розвиватися автором, а висновок представляє читачеві висновки з цих ідей. Таким чином, у вступі, основній частині й висновках ідеї будуть представлені в одному і тому ж порядку. Наприклад, якщо ідей три, то у вступі вони можуть бути перераховані як три проблеми в певному логічному порядку (наприклад, пріоритетність), потім ці три проблеми будуть розглянуті і вирішені в тій же послідовності в основній частині тексту і, нарешті, узагальнені і представлені в вигляді трьох висновків взаємопов'язано – перший, другий і третій.

Розглянуту метафору організації тексту відноситься саме до есе, тобто до навчального науково-дослідного тексту. Есе як академічний, тобто навчальний науковий або науково-дослідний текст. Про його складові мова буде йти у наступних темах.

Центральна модель базового академічного письма

Центральна модель побудови есе, яку можна в схожих варіантах знайти майже в кожному закордонному підручнику з академічного письма, описує так зване п'ятиабзацне есе (five-paragraph essay). Зв'язок цієї моделі з гамбургер-моделлю очевидна, але це вже не метафора і не ілюстрація, а справжня модель тексту. Вона має свої обмеження, оскільки великий академічний текст більший і складніший, зате вона дуже зручна для відпрацювання базових умінь академічного письма і є першим етапом на шляху до написання більш складних і серйозних робіт.

Отже, в основі п'ятиабзацного есе лежить вже знайомий нам принцип тріади: текст складається з трьох частин (вступ, основна частина, висновок), а основна частина складається з трьох абзаців, кожен з яких розвиває один з

трьох аспектів основної ідеї у відповідному порядку. У тому ж порядку основні аспекти ідеї доцільно навести у вступі, і всі три аспекти у вигляді висновків доцільно навести в заключній частині. Вигнуті стрілки зліва показують цей розвиток.

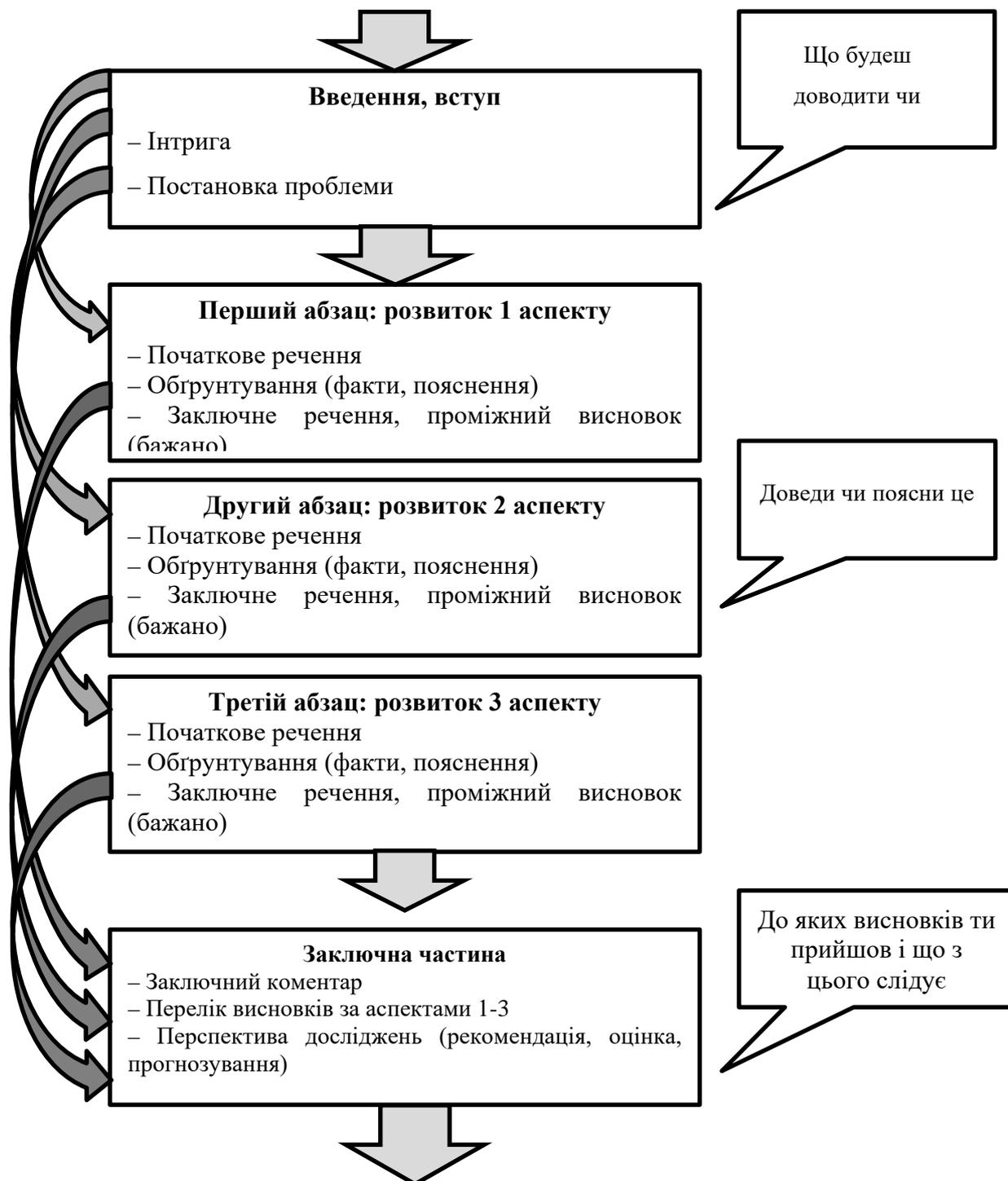

Рис. 2.2 – Базова модель академічного тексту

Крім того, кожен абзац має схожу структуру: в ньому є головне (вступне) речення, розвиток даного аспекту ідеї (легко здогадатися, що в ідеалі воно

повинно спиратися на три факти) і бажано заключне речення, завдання якого – здійснити зв’язний перехід до наступного абзацу і аспекту. Звичайно, це ідеальна структура, і в реальному тексті не завжди все так симетрично і врівноважено.

Короткі вертикальні стрілки в середині моделі показують теж певні взаємозв’язки. Легко здогадатися, що ідеї, висловлені в академічному тексті, не виникають нізвідки і не йдуть в нікуди. По-перше, ще до роботи з текстом у автора є деякі знання, уявлення і думки, тобто власна позиція, яка і спонукає його писати (верхня стрілка), наявні знання і сформована точка зору є результатом опрацьованої інформації. По-друге, письменник не повинен ухилятися від теми і викладу власної позиції, яка пов’язує частини (абзаци) тексту і рухає думку від вступ до висновку (проміжні стрілки). І нарешті, висновки, до яких приходять письменник, мають певну мету за межами тексту (нижня стрілка). Оскільки це суспільний продукт, то читач повинен винести з нього щось нове, хтось може змінити свою позицію, а крім того, висновок може мати на увазі подальші дії або дослідження – перспективу дослідження.

Таким чином, модель наочно демонструє, як організація тексту робить його цілісним і цілеспрямованим.

Риторична тріада

Тепер, коли ми розглянули центральну модель базового академічного письма, корисно звернутися до ще однієї чудової системи, яка демонструє цілісність і цілеспрямованість тексту, але на більш високому рівні риторики і композиції. Ця система охоплює текст у всій його метамовній і мовленнєвій складності і спирається, як ви здогадалися, на три ключових поняття. Називаються вони фокус, організація і механіка.

Фокус академічного тексту будується за принципом правильного налаштування на предмет. Поставивши перед собою завдання розглянути якусь проблему, ви повинні розуміти, що це за проблема, чому її потрібно розглянути, і чим результат вашого розгляду може бути цікавий або корисний читачам (колегам, професійному співтовариству, вашим однокурсникам). У поле вашого зору обов’язково будуть потрапляти й інші, часом близькі до предмету дослідження проблеми або просто цікаві факти, але відволікатися на них ви не повинні. Один текст – одне завдання, одну тезу у введенні, один висновок у висновку. Кількість аспектів проблеми або аргументів, що підтримують лінію доказів, може бути різним, але всі вони повинні мати пряме відношення до справи. У нашій моделі це умовно показують центральні стрілки.

Друге – це **організація тексту**. Наша модель у вигляді блоків і бічних стрілок, звичайно, наочна, проте в житті все не так просто (предмет риторики і композиції). Припустимо, ви знаєте, що саме і на основі яких аргументів або методів ви доводите, проте все це якось не стикається: одному фрагменту ніяк не знайдеться місця, інші два не хочуть «склеюватися» між собою, а вступ розходиться з висновком. Можливо, «зайвої» деталі зовсім не повинно

бути в цьому тексті, а в місці нестиковки не вистачає ще однієї деталі, про яку ви не подумали. Зрозуміло, організація будується навколо фокусу і допомагає логічно впорядкувати і організувати виклад. Іншими словами, організація тексту подібна інженерній конструкції, на якій тримається вся будівля. Подібні питання конструювання текстів ми з'ясовували в курсі «Риторика».

І нарешті, третє – це *механіка*. Сюди потрапляє вся «матеріально-технічна» частина: слова, якими ви користуєтеся, синтаксис, граматики і частково стилістика. Погана механіка здатна зіпсувати навіть найорганізованіший і розумний текст. Він буде просто нечитабельним – наприклад, перевантаженим спеціальною термінологією, громіздкими реченнями, жахливими словосполученнями. Або, навпаки, виявиться набором рубаних, примітивних фраз і розмовних зворотів. До речі, слова-зв'язки або «сигнали переходу» (такі як «по-перше», «з іншого боку» або «навпроти») відносяться не стільки до механіки, скільки до організації тексту і, зрозуміло, допомагають утримати фокус.

Таким чином, як базова модель академічного письма, так і аспекти риторики і композиції допомагають нам бачити текст як неподільне ціле і працювати з ним нелінійно. Проте, писемність – це система, а система може і повинна вивчатися за елементами.

Терміни і визначення

текст, дискурс, ознаки академічного дискурсу, тріада як класичний логічний прийом, гамбургер-модель, п'ятиабзацне есе, базова модель академічного тексту, риторична тріада.

Питання до теми

1. Які визначення тексту Вам відомі?
2. Поняття «текст» і «дискурс» тотожні?
3. Які є ознаки академічного дискурсу?
4. Що Вам відомо про класичні логічні прийоми організації тексту?
5. Які складові гамбургер-моделі?
6. Що таке п'ятиабзацне есе? Якою є його структура?
7. Які складові базової моделі академічного тексту?
8. Що розуміємо під поняттям «риторична тріада»?

Тести для самоконтролю

1. Найменше мовленнєве висловлювання (утворення), що є більшим за фразу, передбачає продукування і відповідно наявність адресата і адресанта, що має на меті вплив на адресата це

- A. есе
- B. дискурс
- C. лінгвістичне розуміння тексту
- D. академічний текст

2. Ознаками академічного дискурсу є всі, окрім

- A. лінійність

- В. креативність
- С. верифікативність
- Д. полілогічність

3. Ознаками академічного дискурсу є всі, окрім

- А. нециклічність
- В. креативність
- С. суб'єктивність
- Д. полілогічність

4. Найпростішим принципом організації академічного тексту є принцип тріади тому, що

- А. допомагає організувати текст відповідно до вимог учасників спеціальної комунікації блоку
- В. допомагає організувати думки логічно в три зручних для самого автора блоки
- С. допомагає реалізація творчих можливостей мовної особистості
- Д. забезпечує рівень професійної компетенції мовця як ключ для доступу до інформації

5. Коли в академічному тексті неможливо виконати умови тріади за браком третього компонента необхідно

- А. об'єднати два компоненти в один
- В. перерахувати їх в окремому абзаці, а потім представити їх в тексті в тій же послідовності
- С. скористатися бінарним принципом організації
- Д. виділити критерії, організувати їх переважно в три блоки і впорядкувати за ступенем важливості або в іншій логіці

6. У підручниках з культури наукової мови рамковою структурою тексту називають

- А. трикомпонентну модель Б.Гріна
- В. гамбургер-модель
- С. риторичну тріаду
- Д. базову модель академічного тексту

7. В основній частині базової моделі академічного тексту обов'язковим елементом у кожному абзаці є

- А. рекомендація, оцінка, прогнозування
- В. обґрунтування
- С. інтрига
- Д. теза

8. У риторичній тріаді механіка відповідає за

- А. організацію тексту
- В. принципи правильного налаштування на предмет
- С. оформлення тексту за допомогою синтаксису, граматики і частково стилістики
- Д. організацію тексту за принципами логіки, психології і філософії

9. У риторичній тріаді фокус відповідає за

- A. організацію тексту
- B. принципи правильного налаштування на предмет
- C. оформлення тексту за допомогою синтаксису, граматики і частково стилістики

D. організацію тексту за принципами логіки, психології і філософії

10. У риторичній тріаді поняття організації тексту тотожне риторичному поняттю

- A. елокуція
- B. диспозиція
- C. елоквенція
- D. меморія

Практичні завдання

Завдання 1. Проаналізуйте тексти відповідно до центральної моделі базового академічного письма. Виокремте всі структурні елементи тексту.

Текст як об'єкт лінгвістичного дослідження²⁴

Безпосередньою сферою аналізу лінгвістики тексту (науки про тексти) є дослідження текстів у найрізноманітніших аспектах, які зайняли помітне місце не тільки серед робіт із лінгвістики, але й у практиці викладання рідної й іноземної мов. Слід зазначити, що ця дисципліна все ще не має загальноприйнятого визначення головного свого об'єкта – тексту, і майже кожне дослідження у цій сфері починається з міркувань про те, що ж таке текст і які ознаки або властивості характеризують те, що позначається цим терміном.

Мета доповіді: розглянути різні підходи науковців до визначення тексту як лінгвістичної категорії. Об'єктом розгляду є текст як об'єкт лінгвістичного дослідження і як спосіб пізнання.

Л.Г. Бабенко та її співавтори в спеціальній роботі про лінгвістичний аналіз художнього тексту справедливо зазначають, що загальновизнаного визначення тексту дотепер не існує і що, відповідаючи на це питання, різні автори вказують на різні сторони цього явища: на існування його творця, який реалізує в тексті певний задум; на основну роль тексту як засобу вербальної комунікації; на функціональну завершеність цього мовного утворення тощо [1].

За визначенням І.Р. Гальперіна, «текст – це утворення мовотворчого процесу, що має завершеність, у вигляді письмового документа, утворення, що складається з назви (заголовка) і низки особливих одиниць (надфразових едностей), об'єднаних різними типами лексичного, граматичного, логічного, стилістичного зв'язку, що має певну цілеспрямованість і прагматичну установку» [2]. Але виявилось, що виділені ним критерії ознак тексту (крім

²⁴ Збірник матеріалів науково-практичної інтернет-конференції «Актуальні проблеми сучасного економіко-гуманітарного дискурсу в Україні», 29 квітня 2016 р., м. Кривий Ріг. – Кривий Ріг : ДонНУЕТ, 2016. – 273 с.

останніх) можуть бути поставлені під сумнів і оскаржені. Про цілий ряд текстів ми можемо сказати, що вони так і не були завершені авторами; і поряд з письмовими текстами можна виділити й тексти усних виступів, а також тексти, записані на звукозаписній апаратурі і призначені для прослуховування; далеко не всіх тексти мають заголовки, не всі тексти можуть бути представлені у вигляді послідовності надфразових єдностей.

Тим часом текст належить до найбільш очевидних реальностей мови, а способи його інтуїтивного виділення не менш укорінені у свідомості сучасної людини, ніж способи обмеження й виділення слова, і оснований вони на розумному припущенні про те, що будь-яке завершене й записане вербальне повідомлення може ідентифікуватися як текст. Одночасно усю розмаїтість і різноманіття мовних утворень ми називаємо «текст»; лексикографи задовольняються тим, що текстом є «усяка записана мова», і називають як приклади документи, літературні твори тощо. Труднощі визначення поняття тексту, таким чином, цілком зрозумілі: укласти усю безліч текстів у єдину систему так само складно, як виявити з цієї безлічі той набір достатніх і необхідних рис, який був би обов'язковим для визнання тексту як класичної категорії. Це змушує дослідників замислитися насамперед про те, у якому діапазоні характеристик звичайно досліджуються різні тексти й чому в практичній діяльності людей – публіцистичній, видавничій тощо – відсутність твердого визначення категорії тексту ніяк не заважає здійсненню цієї діяльності, так само, як відсутність дефініції тексту не заважала розвитку граматики тексту або ж проведенню лінгвістичного аналізу різних текстів.

Що ж покладено в основу категорії тексту і який концепт утворює її ядро? Якщо ж для кожної природної категорії, як стверджують когнітологи, існує "кращий зразок класу", або прототип, то постає питання, які ж тексти можна вважати прототиповими і які критерії характеризуватимуть ці тексти. Тобто прототип – це осередок найбільшого числа найбільш репрезентативних ознак категорії. Такий прототип є, безсумнівно, і в категорії тексту. Мовознавці обрали в якості прототипових тексти малого обсягу. Оскільки ці тексти доступні для огляду й спостережувані у найдрібніших деталях. Вони демонструють тим самим такі важливі характеристики тексту, як його окремість, формальна й семантична самодостатність, тематична визначеність і завершеність.

Немає й не може бути таких текстів, які не фіксували б який-небудь фрагмент людського досвіду і його осмислення. Це робить текст можливим об'єктом концептуального й когнітивного аналізу, тобто дозволяє встановити, з яким баченням світу ми зіштовхнулися в даному тексті. Звідси: текст – це те, із чого люди, які володіють якимись усередненими відомостями про мову й про світ, роблять досить розумні умовиводи. Він існує як джерело порушення в нашій свідомості численних асоціацій і когнітивних структур (складних ментальних просторів і можливих світів).

Отже, текст являє собою зразок такої складної мовної форми, такого

семіотичного утворення, що спонукує нас до творчого процесу його розуміння, його сприйняття, його інтерпретації, його переосмислення – до такого роду когнітивної діяльності, яка має справу з осмисленням людського досвіду, відображеного в описах світу й засобів створення нових шаблів пізнання цього світу.

Література:

1. Бабенко Л.Г. *Лингвистический анализ художественного текста. Теория и практика: Учебник; Практикум / Л.Г. Бабенко, Ю.В. Казарин. – 2-е изд. – М.: Флинта: Наука, 2004. – 496с.*
2. Гальперин И.Р. *Текст как объект лингвистического исследования / И.Р. Гальперин. – М.: Наука, 1981. – 139 с.*
3. *Текст як одиниця лінгвістичного дослідження [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uastudent.com/tekst-jak-odynycja-lingvistychnogo-doslidzhennja/>*

Українські мігранти в Польщі та їх вплив на економіку двох держав²⁵

Проблема міграції українців на Захід, у тому числі в Польщу, завжди була серед обговорюваних, а кілька місяців тому викликала бурхливу дискусію в соціальних мережах. А у зв'язку з очікуванням безвізового режиму може набути ще гострішого дискурсу, навіть на державному рівні, адже значна частина українців-мігрантів прагнуть виїхати з метою заробітку.

Згідно польських статистичних даних, заявку на роботу в 2011 році подали 259777 осіб, натомість за десять місяців 2015 року – 665956 осіб. Хоча дозвіл на роботу в Польщі отримало в 2011 році – 40808 осіб, а в першому півріччі 2015 року – 27193 особи. З отриманих дозвіл на роботу іноземців українці становили майже 74 % [1, 4]. Ця цифра постійно зростає. Більше того, і польські, і українські дослідники передбачають, що кількість працюючих українців у Польщі значно вища не тільки через нелегалів (яких неможливо порахувати), але й через досить заплутану бюрократичну систему видачі таких дозволів в самих установах. В прогнозах на майбутні кілька років – збільшення частки працівників-мігрантів в польській економіці.

Довгий час українські заробітчани асоціювалися з «чорною», мало оплачуваною працею. Використання робочої сили, що була готова виконувати важку роботу за менші гроші, ніж польські працівники того вимагали, не могло не подобатися польським працедавцям. Особливо «популярними» українці були в сільському господарстві, будівництві, сфері послуг. Працьовиті українці й далі користуються попитом серед підприємців. Польський уряд в 2017 році значно спростив процедуру видачі дозволу на тимчасове працевлаштування. Це рішення вплине на сектор сезонної праці в тому ж таки сільському господарстві або в набираючому обертів туристичному бізнесі.

²⁵ Збірник матеріалів I Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Актуальні проблеми сучасного економіко-гуманітарного дискурсу в Україні», 28 квітня 2017 р., м. Кривий Ріг. – Кривий Ріг : ДонНУЕТ, 2017. – 316 с.

Останнім часом спостерігається тенденція виходу українських мігрантів на новий рівень польського ринку праці. Мова йде не тільки про підвищення кваліфікації робітників-іноземців, а й про розширення галузей економіки, де працюють заробітчани, наприклад, ІТ, фінанси, логістика тощо. Говорячи про наплив українців, не варто забувати про те, що вони не забирають робочі місця у поляків (а такі поголоски іноді лунають). Мігранти з України заступили тих, хто після вступу Польщі до ЄС в 2004 році, виїхав у пошуках кращої долі в інші країни (в основному до Німеччини та Великобританії). А таких поляків, за скромними підрахунками, близько 2 млн осіб.

Ще одна проблема, яку намагається вирішити уряд Польщі за рахунок українців – це демографічний спад і старіння нації. Саме тому йде заохочення української молоді до вступу в польські вищі. Саме тому зараз відбувається кампанія по наданню Карти поляка тим українцям, які мають польське коріння. Саме тому більшість виданих дозволів на роботу припадає на людей віком 18-45 років.

Українці, так чи інакше, сприяють розвитку економіки сусідньої держави. Водночас вважати тих, хто виїхав за кордон «запроданцями» і «зрадниками», трохи покvapливо. О. Попович ставить питання: а що в самій країні для її виживання міг би зробити кожний емігрант? [2, 4]. Знову ж таки, риторичне питання до українських урядовців: які умови для життя і праці створюються сьогодні для українців, які перспективи для молоді? Не хотілося б порівнювати державну політику двох країн (по-перше, це тема для окремого дослідження; по-друге, не будемо ідеалізувати Польщу, в якій сьогодні відбувається боротьба між двома тенденціями – бажанням вирішити нагальні економічні проблеми за рахунок Актуальні проблеми сучасного економіко-гуманітарного дискурсу в Україні, ДонНУЕТ м. Кривий Ріг, 2017 106 мігрантів, водночас з побоюванням втрати «польськості» суспільства), але ситуація на ринку праці, на жаль, поки що не на користь України.

Хоча стверджувати, що трудова міграція для України – це однозначно проблеми та негатив, теж не варто. Існує щонайменше один позитивний чинник цього процесу. Адже відомо, що українці виїжджають, щоби заробити грошей для себе і допомогти своїй сім'ї. Тут немає значення, на який час виїжджають працювати – кілька місяців чи кілька років, повертаються чи залишаються. І взагалі, міграційний капітал – невичерпне джерело економічного розвитку в першу чергу країн з трансформаційною економікою та країн, що розвиваються [3]. Згідно статистичних даних Національного банку України, кількість грошових переказів з-за кордону до України в 2016 році становила 5,4 млрд дол. США, або 5,8% до ВВП і збільшилася порівняно з минулим роком на 5,3% [4]. Ці гроші вкладаються у внутрішній ринок, залишаються в Україні. Таким чином, зароблені закордоном чи всередині країни, гроші працюють на розвиток української економіки.

Міграційні процеси завжди впливали на економічний, а згодом і

політичний розвиток держав, а якщо кинути оком на історію – то й на все людство. Як і в будь-якому процесі спостерігається неоднозначність, двобічність – позитивні і негативні явища, тому характеризувати явище міграції однобічно не можна. Сьогоднішні реалії такі, що українцям-мігрантам вдається сприяти економічному розвитку одночасно двох країн: України і Польщі.

Література:

1. *Informacja nt zatrudniania cudzoziemców w Polsce od 14 grudnia 2015 roku, Ministerswo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej, Departament Rynku Pracy.*
2. Попович О. Еміграція : стереотипи й реальність / О. Попович // *Наш вибір.* – №57, лютий. – с. 3–4.
3. Гапак Н. Український міграційний капітал: можливості для економіки [Електронний ресурс]. *Режим доступу:* http://econf.at.ua/publ/konferencija_2014_10_16_17/sekcija_5_ekonomichni_nauki/ukrajinskij_migracijnij_kapital_mozhlivosti_dlja_ekonomiki/8-1-0-77
4. Національний банк України. Огляд приватних грошових переказів в Україну в 2016 році [Електронний ресурс]. *Режим доступу:* <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=19208358>

Завдання 2. Користуючись способами і моделями організації академічного тесту, сформулюйте чітку і містку тему і напишіть навчальний текст про те, як треба писати самостійні тексти.

Список літератури: 2, 4, 7, 8, 10, 14, 16, 21, 22

ТЕМА 2.2: ТЕХНОЛОГІЇ ГЕНЕРАЦІЇ ТА ОРГАНІЗАЦІЇ ІДЕЙ

Креативність та креативне мислення.

Для того, щоб бути успішною людиною в сучасному світі мало бути енциклопедичним фахівцем певної галузі, кожен роботодавець прагне мати творчу, нестандартно мислячу людину у своїй команді.

Здебільшого творчість розуміють як діяльність, що сприяє розвитку і самовизначеності людини, природний компонент життєдіяльності. По суті, кожна людина так чи інакше займається творчістю щодня: на роботі не просто автоматично виконує щось, а намагається зробити щось від себе (вдосконалити елементарний процес, впорядкувати речі тощо); готуючи їжу зазвичай експериментуємо з інгредієнтами, способами приготування. Звичайно, є такі професії чи види робіт, що вимагають достеменного виконання певного процесу, технологій, рецепту, методики тощо, або творчість виявляється обмежено чи й взагалі заборонена.

Багато людей переконані, що у них відсутня творчість у мисленні, вияві ідей, створенні чогось, виконанні якогось процесу тощо, однак виявляти творчість і мати здібності – це різні поняття. Це вже швидше сфера якраз креативного. Дійсно, креативність і творчість тотожні, але не однакові поняття. Певна група психологів переконана, що креативності можна

навчитися, розвинути в собі. Загалом природа креативності людини недостатньо досліджена й існують лише гіпотези найзагальнішого характеру.

Креативність (від латин. *creo* – творити, створювати) – здатність творити, здатність до творчих дій, що зумовлюють нове незвичне бачення проблеми чи ситуації. Загалом, К. Торшина щодо креативності підсумовує наступне.

1. Креативність – це здатність адаптивно реагувати на необхідність нових підходів і нових продуктів. Така здатність дозволяє також усвідомлювати нове в бутті, хоча процес може мати як свідомий, так і несвідомий характер.

2. Створення нового творчого продукту багато в чому залежить від особистості творця та сили його внутрішньої мотивації.

3. Специфічними властивостями креативного процесу, продукту та особистості є їх оригінальність, спроможність, валідність, адекватність завданню і ще одна властивість, що може бути названою придатністю естетичною, екологічною, оптимальною за формою, правильною і оригінальною на певний момент.

4. Креативні продукти можуть бути різні за природою: нове рішення проблеми в математиці, відкриття хімічного процесу, створення музики, картини чи поеми, нової філософської або релігійної системи, інновація в юриспруденції, свіже рішення соціальних проблем тощо.

Феномен креативності визначається як здатність особистості до варіативності, гнучкості, інноваційності мисленнєвої діяльності, що передуює процесу творчої дії. Креативність не є вродженою характеристикою індивіда. Вона вважається такою якістю особистості, що може бути сформованою завдяки особливим умовам виховання та навчання.²⁶

Цікаві думки було висунуто Тоні Шварцом, який був переконаний в тому, що креативність магічним чином «закодована» в людському генотипі. Відомо, що кожна півкуля головного мозку відповідає за певні процеси. Завдання лівої півкулі давати імена речам з метою максимального спрощення, права ж півкуля більш «візуальна», ніж «вербальна», а отже задля креативного мислення потрібно її задіяти, щоб побачити звичайне під новим кутом. Саме вміння поглянути на речі під новим реалістичним кутом зору наштовхнуло Тоні Шварца на роздуми про креативність, Він визначає *чотири стадії креативності* з огляду на особистісне сприйняття людини:

1. Насичення (*saturation*). Щойно основну «креативну проблему» буде визначено, наступною стадією стане діяльність лівої півкулі, яка аналізує те, що їй вже відомо. Це може звучати парадоксально, але будь-які креативні прориви завжди будуються на тому, що вже давно зрозуміло і перевірено. Наприклад, для художників це означає необхідність навчатись у найкращих майстрів.

²⁶ Наведено за: Ткаченко Л. І. Креативність і творчість: сучасний контент. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. 2014. № 9. С. 32–35.

2. Інкубаційний період (incubation). Другий етап креативності починається тоді, коли ми «відходимо» від проблеми – на певний час забуваємо про неї. Якщо бути точними до кінця, ми віддаємо проблему своїй підсвідомості, коли спеціально не думаємо про неї.

3. Спалах (illumination). Моменти прозріння зазвичай бувають спонтанними, інтуїтивними і звісно ж – абсолютно непередбачуваними. Саме вони характеризують третій етап креативності. Коли і як до вас приходять найкращі ідеї? Зазвичай це відбувається зовсім не тоді, коли ви зосереджено сидите за столом і з усіх сил намагаєтесь увімкнути свою креативність. Іноді це відбувається під час ранкової пробіжки чи навіть під час сну.

4. Верифікація (verification). На останній стадії креативності ліва півкуля відновлює своє домінування. Цей етап передбачає тестування отриманої ідеї на життєздатність. Науковці роблять це у лабораторіях, художники – на мольбертах, письменники – за клавіатурою.

Також доведено, що креативність може виявлятися на різних етапах життєдіяльності людини: як у юнацькому, так і в зрілому віці.

Генерація ідей: методи та технології.

Подібною до стадій креативності є і схема генерації ідей. Для успішного її проходження рекомендують дотриматися певних правил.

- кожен день нагадуйте собі про свою мету та мрію;
- кожен день ведіть щоденник;
- виділяйте час для того, щоб побути наодинці;
- спілкуйтеся із творчими людьми, незалежно від сфери їх діяльності;
- відмовтеся на тиждень-два від переглядання телевізійних програм, не слухайте радіо. Тиждень без зайвого шуму можна порівняти з медитацією.

Власне процес пошуку ідеї складається із п'яти кроків, більшість з яких подібна стадіям креативності:

Крок 1. Занурення. Повністю зануртеся у предмет дослідження.

Крок 2. Переварювання «Пограйте» із інформацією, погляньте на неї під різними кутами.

Крок 3. Інкубація. Відкладіть справи.

Крок 4. Осяяння. Ідея знаходить Вас, коли Ви менше всього її чекаєте, коли завгодно і де завгодно.

Крок 5. Перевірка реальністю. Спитайте себе: наскільки хороша ідея? Чи дає вона змогу вирішити проблеми? Чи відповідає вона стратегії?

Такою є досить узагальнена схема процесу створення ідей, яку можна застосувати для будь-якої сфери діяльності. Існує також низка різних методик і технік власне для роботи із академічним текстом і передбачають інтелектуальні процеси: аналіз, обговорення, зіставлення, коментар тощо.

Загалом існує багато різних методів і технологій генерації креативних ідей, є серед них індивідуальні і колективні. Не всі ці методи можна використати для генерації ідей щодо написання академічного тексту.

Кожен, хто стикався з написанням академічного тексту, розуміє наскільки це складний процес. Найскладнішим є сам процес пошуку ідеї та інтересу, формулювання відповіді на питання: стосовно чого писатиму текст? Частіше всього така відповідь формулюється у процесі пізнання якогось предмета, теми. Так, зацікавившись певною темою, починається процес здобуття нової інформації щодо цього, а потім ви помічаєте, що вас цікавить уже щось більш конкретне, вужче, аніж було коло зацікавлень на початку. Читаючи, вивчаючи статистику, статті, монографії – будь-яка форма дослідження, виявляєте певні неточності, помилки, елементи чи прогалини теми. Поступово, від індивідуального зацікавлення до формулювання коротких зауважень, тем, питань щодо певного предмету зацікавлень, формується власне тема академічного тексту. Досить часто підказки актуальних цікавих розробок можна знайти в останніх абзацах статей, де окреслюється перспектива досліджень, інколи конкретно ставляться невіршені досі питання певного наукового кола зацікавлень. При цьому варто максимально звузити сферу свого наукового інтересу, принаймні на початкових етапах, доти, поки ви зможете говорити про це чітко, вільно, аргументовано без підготовки.

Коли ви розумієте про що хочете писати, варто зрозуміти ще й для чого, тобто визначити мету тексту.

Уже на таких етапах можна скористатися декількома відомими методиками генерації ідей. Колективні методики будуть ефективними за умови з'ясування кола спільних сфер зацікавлення. Ну, наприклад, четверо студентів зацікавилися технологіями мікрокухні, а інші – десертами взагалі, хтось тепловою обробкою овочів тощо.

Найвідомішим з колективних методів роботи є **мозковий штурм (атака)**, запропонований Алексом Осборном. Метод досить універсальний і широко використовуваний у різних сферах людської діяльності, він передбачає генерацію і розгляд великої кількості навіть найпростіших і найбезглуздіших на перший погляд ідей, аналіз і відбір найкращих і найефективніших.

Суть цього методу можна використати і в академічному письмі в різний спосіб: одна, або декілька осіб упродовж певного часу записують всі ідеї щодо того про що писати на папері (у групі вайберу, месенджері, ватсапі тощо), потім розпочинається етап обговорення, аналізу і відбору найоптимальніших ідей і рішень. Бажано створити ще й чіткі й узгоджені критерії відбору, що дадуть можливість швидкого і продуктивного відсіювання «сміття».

Цікавим є і **метод фокальних об'єктів (МФО)**, запропонований у 1923 році професором Берлінського університету Е. Кунце, в 1950-х рр. його удосконалив Ч. Вайтинг у США. Це метод пошуку нових ідей шляхом приєднання до вихідного об'єкта властивостей або ознак випадкових об'єктів. Сфера його застосування також досить широка, недоліком його є неможливість застосування для вирішення складних завдань, адже в ньому

відсутні системні правила відбору й критерії оцінювання одержуваних ідей.

Суть методу полягає в перенесенні ознак випадково обраних об'єктів на об'єкт, що вдосконалюється, підлягає розробці, який лежить ніби у фокусі перенесення й тому називається фокальним. Утворені незвичайні сполучення розвиваються шляхом вільних асоціацій.

Алгоритм дій при використанні МФО:

1. Виділити об'єкт, що підлягає вдосконаленню. Фокальним об'єктом (ФО) може бути як окремих предмет зацікавлення, річ, товар або послуга тощо. При обранні фокального об'єкта визначте мету його вдосконалення – це буде критерій, за яким потім відбиратимуться ідеї, тобто в якому напрямку буде вестися пошук – функції, сфера використання, інструментарій.

2. Вибрати три-чотири випадкові об'єкти (відкривши будь-яку книгу, газету й т. ін.).

3. Виписати для кожного з них кілька характерних ознак (властивостей). Краще використовувати випадкові слова з різних галузей: техніка, поезія, фантастика, явища природи, живі об'єкти та ін. Слова не повинні належати до тієї ж галузі, що й сам фокальний об'єкт. При виборі властивостей слід уникати банальних означень, таких як гарний, жовтий, трикутний, важкий, надійний і т. ін. Вони властиві майже будь-якому об'єкту, тому високою є ймовірність того, що при асоціюванні з фокальним об'єктом вони не дадуть цікавого сполучення. Можна вибирати властивості, ознаки, які об'єкт виявляє іноді. Наприклад: лампочка – згасла, автомобіль – що буксує, вітер – завиваючий, кішка – брудна, листок – дірявий.

4. Отримані ознаки перенести на ФО й одержати нові сполучення. Нові сполучення розвинути шляхом вільних асоціацій. При генерації нових ідей на основі отриманих словосполучень важливо розвивати ланцюжки асоціацій, давати кілька варіантів відповідей на запитання: «Що це може бути?», «Де це можна використати?», «Кому це потрібно?».

5. Зафіксувати всі цікаві ідеї.

6. Оцінити нові ідеї й відібрати найбільш ефективні з погляду реалізації. Результатом застосування МФО є список ідей і пропозицій щодо нових модифікацій об'єкта. При відборі найбільш ефективних пропозицій зазвичай залучають експертів певної галузі знань.

Метод ментальних карт Тоні Б'юзена дозволяє певним чином візуалізувати проблему. Свого часу, О.Потебня говорячи про самопсихоаналіз, стверджував, що почуття треба виразити словом і покласти перед собою, щоб здійснити аналіз. Певною мірою суть цього методу переплітається із його словами. Проблему розміщують у центрі мапи і від неї в різні боки вимальовують «гілки», так звані ключові аспекти проблеми, потім дрібніші у формі «гілочок» асоціації, викликані певним аспектом. Таким чином створюється мапа мислення щодо певної проблеми. Подібно до цього можна виявляти й вже досліджені аспекти, виділяючи іншим кольором, поки не залишиться декілька/одна малодосліджена.

Цікавим є також метод «шести капелюхів» Едварда де Боно. Суть його полягає в упорядкуванні ідеї за допомогою уявного надягання шести кольорових капелюхів, де кожен передбачає виконання певних процесів. Так, одягаючи білий – аналізуємо інформацію, цифри і факти; чорний – виявляємо весь негатив і мінуси; жовтий – лише позитивні сторони проблеми; червоний – вмикаємо емоційну сферу; зелений – шукаємо щось нове; у синьому підбиваємо підсумки всього дефілювання у капелюхах.

Окрім названих, пропонується самостійно розглянути метод генерування гірлянд асоціацій, синектики (розроблена У. Гордоном) та інші.

Терміни і визначення

креативне мислення, насичення, інкубаційний період, спалах, верифікація, креативність, креативне мислення, правила успішного проходження стадій креативності, схема процесу створення ідей, мозковий штурм (атака), метод фокальних об'єктів, метод ментальних карт, метод «шести капелюхів», метод генерування гірлянд асоціацій, синектика.

Питання до теми

1. Що означає поняття «креативність»?
2. Що спільного і відмінного у поняттях творчість і креативність?
3. Що значить креативно мислити?
4. Які стадії креативного мислення?
5. Які поради для створення атмосфери, умов креативності?
6. Які методи пошуку нових ідей вам знайомі? У чому їх суть, недоліки і переваги?

Тести для самоконтролю

- 1. Здатність творити, здатність до творчих дій, що зумовлюють нове незвичне бачення проблеми чи ситуації називається**
 - A. креативністю
 - B. творчістю
 - C. критичним мисленням
 - D. здібностями особистості
- 2. Креативність є**
 - A. сформованою якістю особи під впливом активної пізнавальної діяльності
 - B. вродженою якістю особистості
 - C. сформованою якістю завдяки особливим умовам виховання та навчання
 - D. сформованою якістю особи під впливом активної творчої діяльності
- 3. Тоні Шварц визначив чотири стадії креативності з огляду на особистісне сприйняття людини**
 - A. занурення, інкубація, верифікація, спалах
 - B. верифікація, спалах, інкубаційний період, насичення
 - C. занурення, інкубація, осяяння, перевірка реальністю
 - D. насичення, інкубація, осяяння, верифікація
- 4. Процес пошуку ідеї складається із п'яти кроків**
 - A. занурення, інкубація, переварювання верифікація, спалах

- В. верифікація, спалах, інкубаційний період, переварювання насичення
- С. занурення, інкубація, осяння, перевірка реальністю, переварювання
- Д. переварювання насичення, інкубація, осяння, верифікація

5. Постійний систематичний пошук можливостей для створення нових текстів, товарів, творчих та наукових продуктів – це

- А. генерація ідей
- В. критичне мислення
- С. аналіз інформації
- Д. творча робота

6. Джерелом нових ідей можна вважати

- А. споживацький ринок
- В. винахідницькі лабораторії
- С. діяльність конкурентів
- Д. усі відповіді правильні

7. Розробником методу «мозкової атаки» є

- А. А. Осборн
- В. В. Гордон
- С. Е. Кунце
- Д. Е. де Боно

8. Створення наочних асоціативних гілок є складовою

- А. методу ментальних карт
- В. методу «мозкового штурму»
- С. методу «шести капелюхів»
- Д. методу Дельфі

9. Накопичення якнайбільшої кількості різноманітних поглядів на проблему (навіть припущень, нісенітниць, фантастичних варіантів) задля їх подальшого колективного обговорення передбачає

- А. метод Дельфі
- В. морфологічний метод
- С. мозковий штурм
- Д. метод синектики

10. Метод, що полягає у розчленуванні процесу або об'єкта на багато функцій або головних ознак називається

- А. метод Дельфі
- В. морфологічний метод
- С. метод синектики
- Д. мозковий штурм

11. Метод, що полягає в тому, що під час творчої активності при створенні особливих умов людина висуває несподівані аналогії і асоціації щодо досліджуваної проблеми, називається

- А. метод Дельфі
- В. морфологічний метод
- С. метод синектики
- Д. мозковий штурм

12. На рівень креативності впливають усі чинники, окрім

- А. лінійність
- Б. знання
- В. стиль мислення
- Г. зовнішнє оточення

13. Здатність надавати незвичайні відповіді - це

- А. образна гнучкість
- В. поняттєва адаптивність
- С. оригінальність
- Д. семантична спонтанність

14. Легкість виникнення різноманітних ідей в нерегламентованій ситуації – це

- А. образна гнучкість
- В. поняттєва адаптивність
- С. оригінальність
- Д. семантична спонтанність

15. Здатність до створення максимально великої кількості ідей: чим більше ідей, тим більше можливостей для вибору з них найбільш оригінальних

- А. продуктивність
- В. гнучкість
- С. адаптивність
- Д. оригінальність

Практичні завдання

Завдання 1. Використовуючи метод «мозкового штурму», знайдіть альтернативні способи використання таких предметів:

- туалетний папір
- канцелярська скріпка
- коробка сірників
- поелетиленовий пакет

Завдання 2.

А) Прочитайте текст.

Креативність як важливий фактор самореалізації фахівця²⁷

На сьогодні є достатні підстави говорити про глибоку системну кризу, яка вразила українське суспільство. В цих умовах актуальною стала проблема пошуку нових підходів до гуманізації управління в освітній, політичній,

²⁷ Збірник матеріалів науково-практичної інтернет-конференції «Актуальні проблеми сучасного економіко-гуманітарного дискурсу в Україні», 29 квітня 2016 р., м. Кривий Ріг. – Кривий Ріг : ДонНУЕТ, 2016. – 273 с.

економічній, соціальній, науковій, духовній та інших системах. Одним з напрямів вирішення проблеми є розвиток креативності в системі підготовки фахівців.

Мета доповіді: розглянути креативність як рису особистості, яка виявляється у гнучкості та конструктивності реагування на організаційні проблеми, здатності приймати нестандартні рішення в ситуаціях невизначеності й неповної інформації, з якими стикається сучасний фахівець.

У сучасному світі творча особистість стає досить вагомим для суспільства на всіх етапах його розвитку. Від людини потребують якостей, котрі б дозволяли творчо і продуктивно підходити до будь-яких навіть незначних змін. Потрібно адекватно реагувати на ці зміни, для цього особистість повинна активізувати свій творчий потенціал. З цього, виникає протиріччя між традиційною системою освіти і нагальною потребою суспільства у креативній системі розвитку особистості.

Ще не так давно креативність вважалась однією з необхідних якостей творчих працівників: учених, художників, композиторів, дизайнерів, журналістів тощо. Сьогодні креативність стає одним з обов'язкових атрибутів успішного фахівця.

В інформаційному суспільстві фахівець повинен швидко сприймати будь-яку форму мовлення, осмислювати необхідну інформацію, продукувати монологи, вести діалоги, керувати системою мовленнєвих комунікацій у межах своєї компетенції тощо. Професійна комунікативна компетенція формується на основі комунікативної компетенції і передбачає насамперед наявність професійних знань, а також загальної гуманітарної культури людини, її вміння орієнтуватися в навколишньому світі та вміння спілкуватися у процесі професійної діяльності за офіційних чи неофіційних обставин.

Креативність студента є однією з найважливіших умов становлення майбутнього фахівця. Для прояву і розвитку креативності кожної особистості, а також для досягнення високих і якісних результатів трудової діяльності перед нашим суспільством ставиться задача цілеспрямованого формування особистості, здатної до свідомої творчої участі в перетворювальній діяльності суспільства. Ця задача повинна здійснюватися системою цілеспрямованого навчання та виховання, впливу на конкретну особистість, використання особистісно-орієнтованого підходу.

Систематична робота з розвитку творчих здібностей дає наступні результати: студенти стають допитливими, активними, які вміють вчитися, справжніми мрійниками і фантазерами, людьми, здатними бачити чудо у звичних речах. Власна творчість студентів допомагає міцніше засвоювати й запам'ятовувати теоретичні відомості. Легше вирішується проблема мотивації, студенти самі виявляють бажання творити.

Особливості мислення при креативності:

✓ швидкість як здатність за одиницю часу вирішувати певну кількість професійних задач;

- ✓ *гнучкість* як уміння перебудовуватись і відмовлятись від шаблонних схем;
- ✓ *прогностичність* як уміння передбачити розвиток подій за певних умов;
- ✓ *оригінальність* як здатність генерувати нестандартні ідеї;
- ✓ *точність* як здатність надавати завершеної форми результатам мислення.

Успішність професійної діяльності обумовлюють такі особистісні якості:

- ✓ *упевненість у собі*;
- ✓ *бажання та інтерес займатися професійною діяльністю*;
- ✓ *оптимальне поєднання ризикованості і відповідальності*;
- ✓ *нестандартність мислення*;
- ✓ *інтуїція*;
- ✓ *ініціативність*;
- ✓ *підприємливість*;
- ✓ *комунікабельність*;
- ✓ *емоційна урівноваженість*;
- ✓ *висока професійна компетентність*.

Аналіз факторів успіху дозволяє говорити про присутність серед них у явній чи неявній формі креативності, яка стає важливим чинником модернізації освіти у напрямку її гуманізації.

Бути креативним фахівцем – це вимога часу, оскільки на передній план у його діяльності виступає творчий підхід до справи та гуманне ставлення до людей. Так може працювати будь-яка особа з нормальним інтелектом, якщо до неї звертатись не як до суб'єкта навчальної діяльності, а як до особистості, що прагне до самовизначення і самореалізації в подальшій професійній діяльності.

Дійсно, важко уявити ефективного менеджера, який не вміє приймати рішення швидко і на високому професійному рівні. Креативні якості індивіда стійкі і забезпечують творчий стиль його мовленнєвої поведінки, продуктивність та унікальність способів і результатів діяльності, а також готовність до творчих конструктивних перетворень у різних сферах життєдіяльності. Ці якості формуються в процесі всього розвитку особистості шляхом неперервного вдосконалення творчих навичок.

Креативні якості залежать від індивідуальних особливостей кожної особистості і від специфіки галузі, у якій вона працює. Люди з добре розвиненими здібностями до формування і сприйняття ідей винаходять набагато більше способів вирішення проблеми за короткий час. Вони володіють високою гнучкістю мислення і можуть легко переходити від одного варіанта розв'язання проблеми до другого, нового, якщо проблема і її умови нові і вимагають відповідного до себе підходу. Креативні особистості можуть створювати нові й універсальні пропозиції та ідеї, ламати усталені підходи, «атакуючи» проблему з нової позиції, і винаходити унікальні ідеї.

Отже, спілкування у професійній сфері вимагає спеціальних знань і навичок, необхідних для досягнення прагматичного впливу й успіху в професійній комунікації. Розвиток професійної мовно-комунікативної

компетенції відбувається відповідно до здатності людини навчатися, її предметних знань та попереднього досвіду і здійснюється в межах ситуативного контексту, пов'язаного з навчанням і спеціалізацією.

Формування професійної мовно-комунікативної компетенції передбачає:

- ✓ глибокі професійні знання і оволодіння понятійно-категоріальним апаратом певної професійної сфери та відповідною системою термінів;
- ✓ досконале володіння сучасною українською літературною мовою;
- ✓ вміле професійне використання мовних стилів і жанрів відповідно до місця, часу, обставин, статусно-рольових характеристик партнера (партнерів);
- ✓ знання етикетних мовних формул і вміння ними користуватися у професійному спілкуванні;
- ✓ уміння працювати з різними типами текстів;
- ✓ орієнтування у потоці різномірної та різнотипної інформації українською мовою на різних каналах її передавання;
- ✓ вміння знаходити, вибирати, сприймати, аналізувати та використовувати інформацію профільного спрямування;
- ✓ володіння інтерактивним спілкуванням, характерною ознакою якого є необхідність миттєвої відповідної реакції на повідомлення чи інформацію, що знаходиться в контексті попередніх повідомлень;
- ✓ володіння основами риторичних знань і вмінь;
- ✓ уміння оцінювати комунікативну ситуацію швидко і на високому професійному рівні приймати рішення та планувати комунікативні дії.

Можна зробити такий висновок, що професійна мовно-комунікативна компетенція особистості є показником сформованості системи професійних знань, комунікативних умінь і навичок, ціннісних орієнтацій. Вона відіграє важливу роль і є основним показником розвитку сучасного фахівця, але креативність є тим феноменом, що спонукає використовувати ці знання для формування нового мислення.

Література:

1. Євдокимов В.І. Креативність як фактор гуманізації освіти / В.І. Євдокимов, В.В. Луценко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://xn--e1aaifpcds8ay4h.com.ua/pages/view/783>

2. Романовська О.О. Креативність як важливий чинник у формуванні особистості майбутнього інженера-педагога / О.О. Романовська [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://xn--e1aaifpcds8ay4h.com.ua/pages/view/783>

Б) Станьте учасником дискусії

Які якості повинен мати креативний фахівець Вашої галузі?

Чи можна розвинути бажані риси, щоб самореалізуватися як фахівець?

В) Напишіть есе на тему: «Як виявляється креативність сучасних студентів у навчанні?»

Список літератури: 2, 7, 8, 10, 14, 16, 17, 21, 22

ТЕМА 2.3 АКАДЕМІЧНИЙ ТЕКСТ ЯК СИСТЕМА

Організація цілого тексту.

Академічний текст, як ми вже розуміємо, це досить складне утворення – ціла система взаємопов'язаних елементів, процедур і кроків, відповідей на питання хто, що і про що, і, врешті, як і навіщо пише текст. Питання щодо особи, що пише текст насправді є актуальним у професійному академічному тексті, адже авторитетність і компетентність у фаховому полі є вагомим фактом. Так, для вивчення питань ми орієнтуємося на фахівців певної галузі, авторитетних досвідчених науковців, щоб мати цілісну картину досліджуваного з професійної точки зору. Звісно, що інколи й дилетант може потрапити висловити цікаву/креативну думку. І тут постає питання – що саме і про що пише? – відповідь криється у правильно сформульованій темі тексту. Формулювання теми досить складна річ, адже передбачає поєднання власних ідей і вже відомої інформації у декількох словах, що викликають у читача свої власні взаємозв'язки і аналогії, а відповідно – сприйняття і розуміння. Третє питання «Як і навіщо?» стосується автора тексту, тобто того, що він зробив і як, щоб читач зрозумів його ідею так, як він те розуміє. Т.В.Лютий, услід за І.Б. Короткіною, визначають це як процедуру.

Процедура – це інтелектуальна дія, що визначає власну позицію щодо теми дослідження, основу на власних знаннях та розумінні предметної галузі. Також можна говорити, що процедура – це міст між безпосередньо методикою досліджень та манерою (лінією) подання під час оприлюднення результатів ваших досліджень. Часто у тексті використовуються різні процедури, проте одна завжди має домінувати. Така процедура ще називається **центральною**. В академічних текстах соціо-гуманітарного та економічного характеру гарним тоном є зазначення центральної процедури у назві. В працях з точних та природничих дисциплін центральна процедура подається у тезі (про тезу детально поговоримо трохи згодом). Таким чином, два останні питання можна об'єднати у одне: «Що і як?», де «що?» – то тема, а «як?» – процедура.²⁸

Практика нелінійної організації тексту.

Суть нелінійної організації тексту полягає у тому, щоб увесь нелінійний процес продукування ідей перетворити в лінійно написаний текст, який буде читатися нелінійно.

Для того, що це зробити, потрібно виробити певну структуру роботи, організувати й написати основну частину, а потім вступ і висновок. У використанні процедур уже помітно певну логіку, а взявши її за основу, матимемо таку логічну структурованість тексту:

²⁸ Навчальний посібник з дисципліни «Академічне письмо та оприлюднення наукових результатів» / Укладач Лютий Т.В. URL: https://www.dropbox.com/s/63irdh9zfsfh6s9/04_LyutyTV_Academic_Writing.pdf?dl=0

процедура

Відстеження (представити основні етапи)

Дослідження (розділити на складові і критично обговорити кожну частину)

Огляд (представити основні характеристики)

Порівняння, зіставлення або протиставлення

Аналіз (розділити на складові, структурувати)

Доказ (переконати за допомогою аргументації)

Опис (представити в деталях)

**Логічний порядок
(спосіб організації тексту)**

Хронологічний: в часі або в послідовності подій або етапів

Ієрархічний: від найбільш важливого до другорядного

Класифікаційний: згрупувати ідеї і впорядкувати їх логічно

Порівняльно-порівняльний: послідовно по характеристикам або блоками

Дедуктивний: від загального до часткового

Причинно-наслідковий: від найменш важливого до найбільш важливого

У порядку розташування, розміру або форми об'єктів

Підручники академічного письма часто пропонують скористатися логічним порядком, який відповідає характеру змісту тексту. Існує навіть встановлена класифікація есе на основі зв'язку змісту і логічного порядку:

- есе, яке описує процес (хронологічний порядок);
- есе, що виявляє причини і наслідки (причинно-наслідковий порядок);
- есе, що порівнює або протиставляє об'єкти (порівняльно-зіставний порядок);
- есе-доказ (логічний розподіл ідей).

Ці типи есе використовуються для підготовки до написання коротких академічних текстів у форматі міжнародних іспитів (Великобританія) і теорії (США). Ми у своїй практиці будемо більше спиратися на вже відомі нам знання щодо курсу риторики і класичної композиції тексту. А отже, щоб побудувати щось цілісне, ми повинні постійно утримувати цю цілісність в голові і будувати це цілісне поетапно, елемент за елементом, так, щоб текст був логічним і аргументованим, адже аргумент є логічним обґрунтуванням вашої ідеї.

Для цього пригадаймо Грінову 3D –модель (куб) і для початку вмонтуємо аргументацію в неї.

Отже, робота над текстом починається наступним чином: розуміння теми (культурний вимір) і ставлення до неї (критичний вимір) дають нам можливість висунути і сформулювати тезу (сильна теза нагадає нам про «п'ятий елемент» –силу), знайти підхід до предмета дослідження (процедуру, спосіб організації тексту) і на цій підставі намітити фокус тексту. Щоб

організувати текст, необхідно на основі процедури вибудувати систему доказів, яка буде спиратися на аргументи, які підтримуються фактами. Факти повинні покрити предметну область (знову культурний вимір). Факти не варто плутати із думками.

Фактами вважаються висловлення, які можуть бути доведеними/спростованими загальновідомою інформацією (довідкова література, статистика). Факти – це об’єктивна річ і загальновідома. Факти можна висловлювати множиною думок, що може створити дискусійний характер думки.

Думка – завжди потребує доведення процедурами (аналізом, оглядом, синтезом) засобами аргументації чи фактами. Вона індивідуальна, суб’єктивна.

Тому будь-який академічний твір – це синергія фактів та думок, де немає банальної констатації показів приладів чи результатів розрахунків, у той самий час немає необґрунтованих думок, емоційного тиску та інших «вад» публіцистики.²⁹

Виходить, що, почавши з культурного виміру, ми від нього не відриваємося, а рухаємося через нього в просторі Грінової моделі по вектору критичного виміру (рис. 1.1).

Залишається згадати, що без операційного вимірювання і мовної оболонки текст існувати не може, а мовна форма тексту виглядає лінійно. Значить, нам необхідно наділити отриманий «скелет» тексту (його структуру) м’язами і зв’язками (докази) і вже цю активну фігуру «одягти» в гідну і красиву оболонку – мовну форму.

Для створення тексту в 3D – моделі найкраще скористатися технологією мапування, з якою ми вже знайомилися.

Практика аналізу.

Аналіз передбачає виокремлення складових цілого, або розуміється як метод дослідження, тобто визначення складу. Отже, для складання власних текстів треба розуміти з чого його складати – визначити будівні елементи.

Одним із найважливіших будівних елементів тексту є абзац. Всупереч поширеній в нашій освіті думці, текст не ділиться на абзаци, а будується з них, як будівля з блоків. Для того, щоб будівля була надійною, зручною і красивою, кожному блоку має відповідати своє точне місце, а кожен абзац повинен володіти і внутрішньої цілісністю, і міцними зв’язками з іншими абзацами. Якщо текст збудований продумано і точно, то поміняти в ньому що-небудь місцями практично неможливо: він утворює єдине логічне ціле. Таким чином, добре організовані абзаци допомагають авторові переконливіше викладати свої ідеї, а читачеві – легше їх сприймати.

Продовжуючи вже знайому нам архітектурну метафору, зауважимо, що як будь-яка будівля має фундамент і дах, точно так само і текст має вступ і

²⁹ Там само. С.125

висновок. Очевидно, що ці два елементи відрізняються від інших і за своїми функціями, і за своїм устроєм. Більш того, переплутати вступ з висновком так само неможливо, як переплутати фундамент з дахом. З одного боку, вступ і висновок з'єднують текст в єдине ціле, тому вони пов'язані не стільки з іншими абзацами, скільки між собою через весь текст («гамбургер-модель»). І якщо абзаци основної частини, подібно фасаду будівлі, можуть містити різні специфічні деталі, то вступ і висновок несуть в собі тільки ідею всього тексту. З іншого боку, ідея тексту розвивається тільки вперед, тому вступ «дивиться» в текст, а висновок робить з нього висновки і дивиться далі, в майбутнє (модель п'ятиабзацного есе).

Практика синтезу.

Відомо, що синтез як метод вивчення предмету передбачає поєднання окремих частин і розгляд їх як єдиного цілого, тобто вивчення, у нашому випадку, академічного тексту як цілого.

Чесно кажучи, вивести текст зі вступу і висновку простіше, ніж вступ і висновок з основної частини. Проте, якщо автор написав академічно грамотний текст, то його логіка повинна підказати і ту центральну думку, яка проходить через основну частину, і питання, яким автор задавався, і висновок, до якого він прийшов. Зрештою, висновок повинен виникати з доказів в основній частині. Маючи десять абзаців і логічний поділ текстів на два блоки, ми маємо цілком гідну підставу для того, щоб зрозуміти автора.

Власне єдність тексту, визначається головною ідеєю, яка проходить через весь текст. Ця ідея чітко виражається тезовим реченням у вступі у вигляді теми, потім поділяється на окремі аспекти, кожному з яких відповідає один абзац. Абзаци упорядковуються так, щоб аспекти утворили логічну послідовність, що призводить читача до головного висновку, який виражений у заключній частині.

Виходить, що в тексті, по-перше, немає жодного абзацу, який би не підтримував основну ідею в будь-якому окремому аспекті, а по-друге, послідовність абзаців буде підпорядкована єдиній логіці, яка вибудовує аспекти в чітко визначеному порядку і, відповідно, вимагає для кожного абзацу тільки одного певного місця в тексті.

Найбільш характерними видами логічного порядку є *хронологічний порядок, логічний поділ ідей, причино-наслідковий порядок і порівняння / протиставлення*.

Хронологічний порядок – це порядок викладу в часі, тобто послідовність подій або фаз процесу, як наприклад, етапи розвитку школи, послідовність розробки інноваційного проекту, опис навчального процесу і т.д.

У **логічному поділі** ідей тема розділяється на частини, і кожна з частин обговорюється окремо. Наприклад, вступ шкільної програми основ православної культури може обговорюватися з точки зору соціальних, психологічних і політичних наслідків для суспільства. Послідовність викладу цих блоків розділених ідей в тексті також визначається логікою (наприклад,

пріоритетністю, ступенем впливу або масштабами).

У **причинно-наслідковому порядку** обговорюються причини або наслідки (результати) будь-яких дій, подій або процесів. У тексті можуть обговорюватися одночасно і причини, і наслідки, як наприклад, результати прийняття нового державного стандарту, вплив зміни адміністративного статусу району на роботу системи освіти, нова кадрова політика директора школи, аналіз причин падіння успішності і т.д.

Порівняння / протиставлення – це логічний порядок, в якому йде мова про схожість і/або відмінності між двома або більше явищами або предметами, як наприклад, успіхи школи до і після впровадження нових технологій навчання або порівняльний аналіз різних інноваційних програм.

Єдність тексту визначається не тільки логічним порядком і правильною структурою. Існують важливі мовні засоби, що дозволяють об'єднати текст і допомогти читачеві не випустити з уваги основну ідею. Так, наприклад, на риторичі ми вивчали заперечувальні, нейтральні, підтверджувальні перехідні конструкції, що допомагають організувати текст.

Формулювання головної ідеї тексту - тези.

У академічному тексті може використовуватися декілька процедур, але важливо пам'ятати, що цілісність тексту досягається за рахунок єдиної об'єднуючої його ідеї, ключового питання або завдання, яка утримує фокус тексту. Ця ідея виражається в підході письменника до теми і вказується в тезі як головна процедура.

Теза – це твердження, в якому сформульована центральна ідея всього тексту. Правильно сформульована теза дозволяє утримати фокус тексту від вступу до заключної частини.

Теза має формулюватися у вступі, її розкриттю буде підпорядкована основна частина, в якій буде проведено дослідження, а в заключній частині теза постане перед читачем вже у вигляді головного висновку.

Розташування тези у вступі не означає, що вона формулюється під час роботи над ним. Насправді, теза формулюється ще до початку роботи над текстом і неодноразово коригується в процесі роботи, поки, нарешті, не займе своє місце на початку готового тексту. Коли у вас немає тези, у вас немає ні центральної ідеї, ні уявлення про те, що, як і навіщо ви будете писати, в результаті чого писемність перетворюється в некерований, складний і досить безглуздий процес.

Правила формулювання тез.

1. Теза не може бути виражена у вигляді факту, оскільки її потрібно довести.

Наприклад: *Державний устрій на основі федерації передбачає наявність декількох суб'єктів, що володіють певною політичною самостійністю.*

2. Теза не повинна містити занадто вузьку думку, яку можна розкрити одним абзацом.

Наприклад: *Вимоги, що пред'являються до студентів ДонНУЕТ під час вступу, включають не тільки результати ЗНО.*

3. Теза не повинна бути занадто загальною: це звужує й обмежує більш загальну тему.

Наприклад: *Розвиток інформаційних технологій необхідний в усіх галузях.*

4. Протилежні ідеї не повинні бути виражені рівнозначно: теза повинна відображати позицію автора і фокусувати увагу на доказі.

Наприклад: *Трудова міграція надає як позитивний, так і негативний вплив на економіку країни.*

Абзац як основний елемент тексту. Структура абзацу.

Для написання зв'язного логічного тексту нам потрібно оволодіти навичками написання його найменшої одиниці – абзацу. Головною функцією абзаців є сприяння логічності побудови тексту.

Абзац – це група тематично взаємопов'язаних речень, в яких може обговорюватися одна основна думка, висуватися нова теза, продовжуватися висвітлення теми попереднього абзацу з іншої точки зору тощо. Абзац може складатися із одного або кількох речень, однак їх кількість не важлива для якісного представлення мікротемати, що розкривається у абзаці.

Абзац має свою структуру з трьох елементів: заголовне речення, підтримуюче речення, а також заключне речення.

Заголовне речення передає основну думку абзацу. Воно не тільки називає тему абзацу (про що в ньому піде мова), а й обмежує цю тему рамками того специфічного аспекту або аргументу, який може бути повністю розглянуто в одному абзаці. Та частина заголовного речення, в якій формулюється цей специфічний аспект, називається контрольною думкою. Наприклад:

Тема	Контрольна думка
<i>Зимовий цикл українських свят</i>	<i>– це низка національно-релігійних</i>

що тривають від 4 грудня до 15 лютого.

Рис.2.3 – Модель заголовного речення

Підтримуюче речення розвиває тему, тобто пояснює або підтверджує заголовне речення, пропонуючи більш детальну інформацію в напрямку, заданому контрольною думкою. Ось приклад підтримуючих речень до наведеного вище заголовного речення:

Цикл зимових свят починається 4 грудня зі свята Введення в храм Пресвятої Богородиці, «коли вводиться літо у зиму». З цього дня у хліборобському розумінні починає спочивати земля, яку не можна копати

лопатою аж до Благовіщення (7 квітня). У зимовому циклі простежується двочастинна структура давньої обрядовості: зустріч – проводи. Зустріччю предків на Свят-вечір розпочинався період найважливіших зимових свят – Різдвяні свята, котрі закінчувалися проводами на Водохреща. Різдвяний цикл свят був пов'язаний із відродженням нового сонця, яке відтоді починає щораз вище підноситися і тепліше пригрівати. У ньому було найбільше обрядових дійств, якими намагалися забезпечити здоров'я, щастя і достаток; багато з них також було спрямовано на вшанування покійних предків. У цей період українці вінішували, колядували та щедрували – співали ритуальних пісень-побажань господарям осель та їхнім домочадцям. Умовно завершував зимовий цикл святкових дат 15 лютого – Стрітення, з ним народне повір'я пов'язувало прикмети, за якими визначали настання весни, передбачали, яке буде літо.

Заключне речення вказує на кінець абзацу і залишає читачеві важливі моменти для запам'ятовування або підводить підсумок, перефразовуючи заголовне речення:

Таку багату національну спадщину традиційних зимових свят, що засвідчують світогляд пращурів, важливо передати нащадкам.

Заключне речення пишеться не завжди і не в кожному абзаці, проте буває особливо корисним в тих випадках, коли абзац насичений деталями, текст складний за змістом або перехід від однієї думки до іншої вимагає особливої уваги. Воно також необхідне, коли абзац представляє собою окремий текст (наприклад, анотацію або резюме). У даному випадку заключним можна вважати і останнє речення абзацу, де вказано на завершуваність зимових свят 15 лютого.

Заголовне речення є корисним навігаційним засобом як для письменника, так і для читача. Письменникові видно, яку інформацію потрібно включити в даний абзац (і яку, відповідно, виключити), а читачеві видно, про що піде мова в даному абзаці, і він краще підготовлений до сприйняття даної інформації. Більш того, це заощадить час читача, оскільки підтримуючі речення можна і не читати (хоча писати їх, природно, необхідно). Подивіться на три речення нижче.

Гонконг – один з найбільш гучних і багатолюдних міст світу.

Гонконг розташований близько до побережжя, але далеко від великих річок на півдні Китаю.

Гонконг є місцем базування офісів цілого ряду провідних компаній.

Всі три речення починаються однією темою (Гонконг), однак контрольна думка у кожного своя. Відповідно, кожне з цих речень може бути заголовним і відкривати свій власний абзац. Читачеві легко припустити, які деталі будуть викладатися письменником в кожному випадку, і він може уважно прочитати один абзац (наприклад, про компанії, розташовані в Гонконзі) і пропустити інші, лише пробігши очима заголовні речення.

Диспозиція і цілісність абзацу.

Ми приділили достатньо уваги заголовним реченням і тому, як завдяки добре сформульованій контрольній думці абзац організовується і вбирає в себе необхідну і впорядковану відповідним чином інформацію. Останні речення, можливо, не такі важливі і помітні, проте в грамотному тексті і у них є певні функції. Виробивши навик починати абзац з заголовного речення, корисно пам'ятати і про те, як закінчити абзац і зв'язати його з наступним реченням.

Як уже говорилося, останні речення абзацу можуть виконувати дві функції: по-перше, підводити підсумок того, про що йшла мова в абзаці, перефразовуючи заголовне речення; по-друге, пов'язувати цей абзац з наступним, не розкриваючи його тему, але натякаючи на те, як буде розвиватися текст далі. В цьому відношенні функції заключного речення схожі з функціями укладення до тексту, особливо якщо це висновок не до статті, а до рубрики статті або до глави в книзі. Крім того, абзац у тексті може починатися (і часто починається) з речення, що зв'язує його з попереднім абзацом.

У науковій літературі заключне речення абзацу в тексті дозволяє зробити висновок з нього, що може бути дуже зручно для побудови висновкової частини всього тексту. Ці проміжні висновки збираються потім воедино і допомагають читачеві сприймати текст як ціле, слідуючи за логікою автора.

Вступ і заключна частина. Основні функції і характеристики вступ.

Вступ і висновок – найважливіші складові академічного тексту. Щоб знайти їх, важливо розуміти їх основні характеристики, звернімо увагу на те, що вступ інтригує читача і повідомляє йому головну тему, про яку піде мова, а висновок підводить підсумки і дивиться в майбутнє.

Вступ виконує цілий комплекс функцій: зацікавити читача, окреслити тему в цілому, позначити проблему, сформулювати тезу, намітити структуру тексту і аспекти, за якими буде проходити дослідження. І все це повинно бути укладено в один невеликий абзац.

Вступ іноді порівнюють з лійкою, за допомогою якої автор звужує дискусійне поле до тієї проблеми, яку можна вирішити в межах даного тексту (рис. 2.4). Перш за все, треба зацікавити читача, щоб він в цю «воронку» зазирнув. Потім потрібно окреслити тему, в рамках якої проводиться дослідження (предметна область) і виділити в ній ту проблему, яка буде розглядатися в тексті. Далі формулюється ключова ідея, тобто теза (що має на увазі і процедуру) і, нарешті, дається огляд аспектів, або етапів, які текст охоплює.

У базовій моделі есе (рис. 2.2) верхня центральна стрілка показує, що вступ виникає з якогось зовнішнього контексту, загального для автора і читача за межами тексту. З цього ж зовнішнього контексту, тобто з

розуміння теми або культурного виміру, народжується і ідея автора. Проходячи через воронку вступу, ця ідея знаходить чітких обрисів, формулюється і стає об'єктом дослідження зі спрямованою на нього певною процедурою.

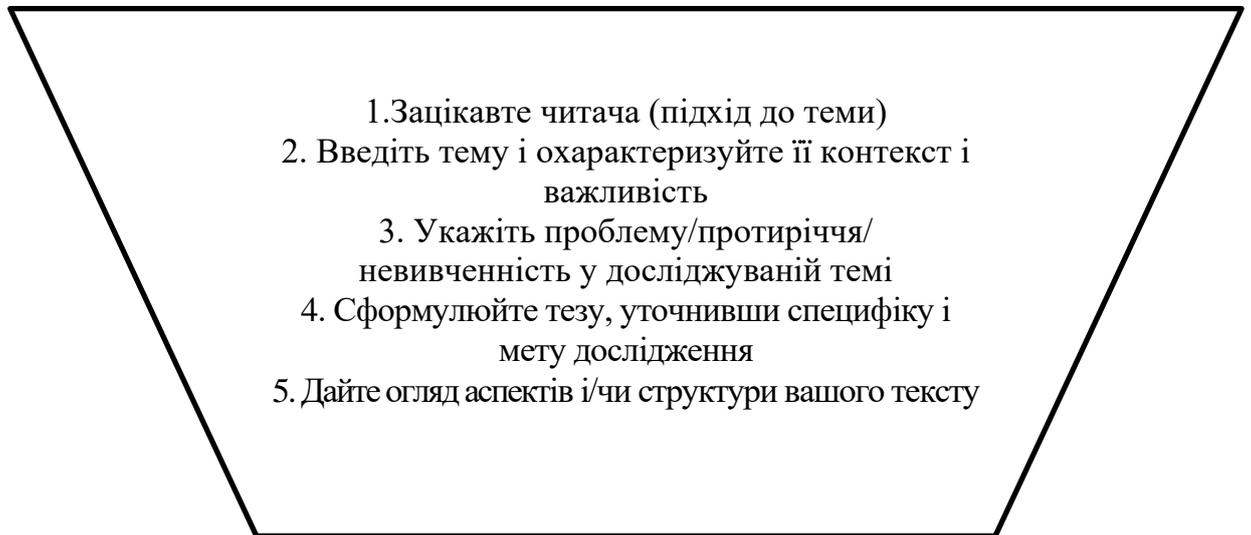

Рис.2.4 – Структура вступу за принципом лійки

Стрілка, що веде від вступу до першого абзацу основної частини, показує відразу два типи зв'язку: зв'язок вступу з усією основною частиною тексту і його зв'язок безпосередньо з першим абзацом основної частини. З одного боку, у вступі вказуються аспекти проблеми, які будуть розглядатися в тексті в порядку їх викладу, а з іншого боку, останні слова вступу можуть слугувати певною мірою заключним реченням, яке буде пов'язувати його з темою першого абзацу основної частини.

Однак найважливішою частиною вступу є формулювання тези – тієї ідеї, яку автор розвиває і доводить і на основі якої, врешті-решт, робить висновок. З урахуванням «інтриги», теза не буде міститися в першому реченні, проте воно цілком може увібрати в себе аспекти проблеми і навіть порядок їх викладу.

Перехід від «інтриги» до тези і аспектам обговорення лежить через постановку проблеми. Зацікавивши читача, автор лише повертає його увагу. Далі він повинен сформулювати саму проблему, яка спонукала його писати, а вже від проблеми перейти до тези, сфокусувавши увагу на те коло питань, яке можна обговорити в рамках даного тексту. Тут важливо, що не тільки абзац, а й ціле есе, стаття або навіть книга не можуть досягнути неосяжне. Вступ, таким чином, і окреслює рамки дослідження, і організовує текст, і налаштовує його фокус.

Поняття заключної частини.

Структура закінчення є протилежною структурі вступу і нагадує

«обернену воронку» і містить схожі за характером елементи, але в зворотному порядку (рис. 2.5). Найближче до тексту будуть перераховані висновки по кожному з аспектів, потім сформульований головний висновок, тобто твердження тези і обґрунтування його значущості, а потім тема ніби розчиняється, виходячи за межі тексту. Тут намічаються перспективи подальших досліджень (причому не обов'язково тільки даного дослідження і даними дослідниками), оцінюється значення отриманих результатів для розвитку цього напрямку досліджень і даються рекомендації про те, як можна використовувати результати дослідження в подальшому. Так фокус тексту розкривається і пов'язує ідеї письменника з більш широким контекстом досліджень за межами даного тексту.

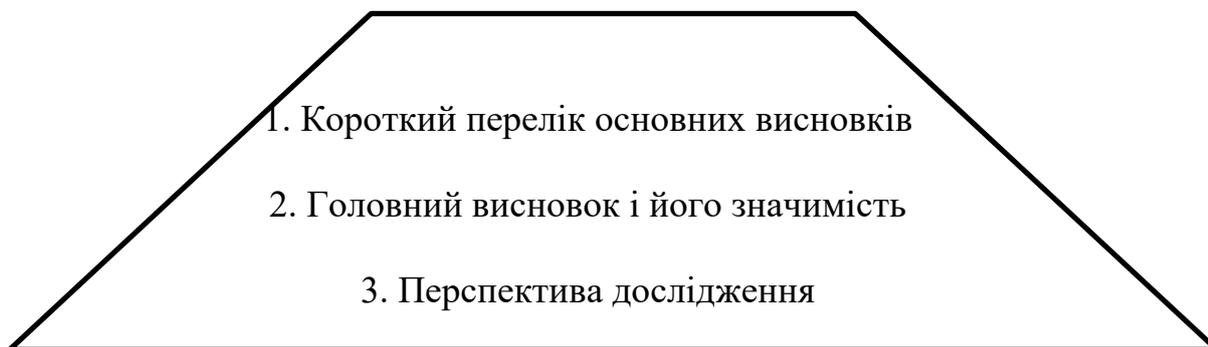

Рис.2.5 – Структура заключної частини за принципом оберненої лійки

Структура тексту і організація інформації всередині його елементів значно полегшує завдання і автора, і читача. Однак ідеальна структура завжди є лише моделлю, і ця модель досить гнучко використовується досвідченими авторами, що робить її ефективною, зручною і прийнятною в різних дисциплінарних і жанрових контекстах. Дотримання моделі аж ніяк не робить текст нудним і передбачуваним.

Важливим показником якісного академічного тексту є й те, що хороший висновок – це не закінчення, а лише початок! Закінчення є однією з найважливіших частин, що передає головну думку автора, а найголовніше – мету, адресовану читачеві.

Терміни і визначення

теза, види логічного порядку, хронологічний порядок, логічний поділ ідей, причинно-наслідковий порядок і порівняння / протиставлення, абзац, структура абзацу, заголовне речення, підтримуюче речення, заключне речення, контрольна думка, тема, вступ, висновок.

Питання до теми

1. Якою є структура заключної частини за принципом оберненої лійки?
2. Якою є структура вступу за принципом лійки?

3. У чому полягає взаємозв'язок вступу і закінчення?
4. Якою є структура абзацу?
5. Що таке абзац і яка його роль у тексті?
6. Яка існує класифікація есе на основі зв'язку змісту і логічного порядку?
7. У чому полягає суть нелінійної організації тексту?

Тести для самоконтролю

- 1. Твердження, в якому сформульована центральна ідея всього тексту називається**
 - A. тезою
 - B. гіпотезою
 - C. метою
 - D. висновком
- 2. Порядок викладу в часі, тобто послідовність подій або фаз процесу це**
 - A. порівняння / протиставлення
 - B. причино-наслідковий порядок
 - C. логічний поділ ідей
 - D. хронологічний порядок
- 3. Розділення теми на частини, і кожна з яких обговорюється окремо це**
 - A. порівняння / протиставлення
 - B. причино-наслідковий порядок
 - C. логічний поділ ідей
 - D. хронологічний порядок
- 4. Обговорення причин або наслідків (результатів) будь-яких дій, подій або процесів це**
 - A. порівняння / протиставлення
 - B. причино-наслідковий порядок
 - C. логічний поділ ідей
 - D. хронологічний порядок
- 5. Логічний порядок, в якому йде мова про схожість і/або відмінності між двома або більше явищами або предметами це**
 - A. порівняння / протиставлення
 - B. причино-наслідковий порядок
 - C. логічний поділ ідей
 - D. хронологічний порядок
- 6. Група тематично взаємопов'язаних речень, в яких може обговорюватися одна основна думка, висуватися нова теза, продовжуватися висвітлення теми попереднього абзацу з іншої точки зору тощо називається**
 - A. академічним текстом
 - B. тезою
 - C. абзацом
 - D. анотацією
- 7. Структура закінчення за структурою нагадує**

- A. пряму воронку
- B. «обернену воронку»
- C. тригранник
- D. квадрат

8. Структура вступу за структурою нагадує

- A. пряму воронку
- B. «обернену воронку»
- C. тригранник
- D. квадрат

9. Найважливішою частиною вступу є

- A. введення теми і характеристика її контексту і важливості
- B. формулювання тези
- C. огляд аспектів і/чи структури вашого тексту
- D. зацікавлення читача

Практичні завдання

Завдання 1. Прочитайте уважно речення, що складають цілісний абзац. Аргументуйте яке з них є заключним, початковим?

1. Термін «експеримент» походить від. лат. *experimentum* – спроба, дослід і вживається для позначення низки споріднених понять: дослід, цілеспрямоване спостереження, відтворення об'єкта дослідження, організація особливих умов його існування, перевірка передбачень. 2. Отже, поняття «експеримент» означає проведення у визначених умовах серії дослідів для спостереження за станом об'єкта дослідження, які дозволяють стежити за його змінами і відтворювати їх кожний раз під час повторення дослідів. 3. Однією з важливих складових наукових досліджень є експеримент»

Завдання 2. Розташуйте речення в поданих абзацах відповідно до структури абзацу. Визначте і аргументуйте яке з них заголовне речення, які підтримуючі.

1.1. Чиста, або теоретична, математика утворилась на основі застосування теоретичного способу систематизації математичного знання – логічного доказу, тобто переходу від одних положень до інших. 2. Математичні знання цих народів не розділялись на математичні дисципліни, а були об'єднані за практичним призначенням відповідного роду діяльності. 3. Першим практично зорієнтованим науковим знанням була математика, яка виникла в Стародавньому Єгипті й Месопотамії. 4. Математика як форма теоретичної свідомості виникла в VI ст. до н.е. у Стародавній Греції. 5. Визначення поняття науки вперше було дано Аристотелем.

2.1. Термін «експеримент» походить від. лат. *experimentum* – спроба, дослід і вживається для позначення низки споріднених понять: дослід, цілеспрямоване спостереження, відтворення об'єкта дослідження, організація особливих умов його існування, перевірка передбачень. 2. Отже, поняття «експеримент» означає проведення у визначених умовах серії дослідів для

спостереження за станом об'єкта дослідження, які дозволяють стежити за його змінами і відтворювати їх кожний раз під час повторення дослідів. 3. Однією з важливих складових наукових досліджень є експеримент

3. 1. В цілому фірма, з одного боку, виступає різновидом підприємства (об'єднання підприємств), з іншого – його ім'ям (фірмовим найменуванням) як ділового суб'єкта власності. 2. За своєю суттю вона є трансформою, або інститутом. 3. Багатомисленою є і категорія природи. 4. Поняття «фірма» є збірним, міжнародним; воно веде своє походження від німецького слова *firma* – підприємство; від латинських слів *firmus* – міцний, сильний і *firmare* – зовнішній вигляд (форма), прикриття, привід для чого-небудь; від італійського слова *firma* – підписувати, закріплювати (підтверджувати) підписом. 5. Розрізняють природу в первинному, власному розумінні – ество, фізичну природу і природу як створену людиною сукупність умов власного існування. 6. Друга – етична (від грецької: *норов*, характер, звичка) – природа («звичка – друга натура») нерозривно пов'язана з культурними, моральними цінностями, які відображають благоспрямованість господарського буття.

4.1. Естетичні закони – це естетичні відношення між естетичними явищами. 2. Таким чином, естетика – це системне знання, що охоплює певні закони, категорії, поняття, дослідження яких і розкриває її зміст. 3. Вони розкривають зв'язки, тенденції, суперечності, які існують між естетичними явищами. 4. Естетика як система містить, крім естетичних категорій та понять, ще й естетичні закони. 5. Естетичні закони – це закони естетичної діяльності, закони мистецтва як форми суспільної свідомості, закони художньої творчості, закони художнього процесу, закони художнього сприйняття, закони естетичного виховання та ін.

5. 1. З цього, виникає протиріччя між традиційною системою освіти і нагальною потребою суспільства у креативній системі розвитку особистості. 2. Від людини потребують якостей, котрі б дозволяли творчо і продуктивно підходити до будь-яких навіть незначних змін. 3. Потрібно адекватно реагувати на ці зміни, для цього особистість по-винна активізувати свій творчий потенціал. 4. У сучасному світі творча особистість стає досить вагомим для суспільства на всіх етапах його розвитку.

Завдання 3. *Розташуйте абзаци у логічному порядку. Проаналізуйте кожен із абзацив відповідно до його класичної структури.*

1. 1. Ще не так давно креативність вважалась однією з необхідних якостей творчих працівників: учених, художників, композиторів, дизайнерів, журналістів тощо. Сьогодні креативність стає одним з обов'язкових атрибутів успішного фахівця.

2. Креативність студента є однією з найважливіших умов становлення майбутнього фахівця. Для прояву і розвитку креативності кожної

особистості, а також для досягнення високих і якісних результатів трудової діяльності перед нашим суспільством ставиться задача цілеспрямованого формування особистості, здатної до свідомої творчої участі в перетворювальній діяльності суспільства. Ця задача повинна здійснюватися системою цілеспрямованого навчання та виховання, впливу на конкретну особистість, використання особистісно-орієнтованого підходу.

3. Систематична робота з розвитку творчих здібностей дає наступні результати: студенти стають допитливими, активними, які вміють вчитися, справжніми мрійниками і фантазерами, людьми, здатними бачити чудо у звичних речах. Власна творчість студентів допомагає міцніше засвоювати й запам'ятовувати теоретичні відомості. Легше вирішується проблема мотивації, студенти самі виявляють бажання творити.

4. У сучасному світі творча особистість стає досить ваговою для суспільства на всіх етапах його розвитку. Від людини потребують якостей, котрі б дозволяли творчо і продуктивно підходити до будь-яких навіть незначних змін. Потрібно адекватно реагувати на ці зміни, для цього особистість по-винна активізувати свій творчий потенціал. З цього, виникає протиріччя між традиційною системою освіти і нагальною потребою суспільства у креативній системі розвитку особистості.

5. В інформаційному суспільстві фахівець повинен швидко сприймати будь-яку форму мовлення, осмислювати необхідну інформацію, продукувати монологи, вести діалоги, керувати системою мовленнєвих комунікацій у межах своєї компетенції тощо. Професійна комунікативна компетенція формується на основі комунікативної компетенції і передбачає насамперед наявність професійних знань, а також загальної гуманітарної культури людини, її вміння орієнтуватися в навколишньому світі та вміння спілкуватися у процесі професійної діяльності за офіційних чи неофіційних обставин.

2. 1. Одним із важливих кроків до інтеграції української освітньої системи у вищих навчальних закладах до європейської, стало запровадження Болонського процесу. В межах цього було введено двоступеневу освіту, кредитно-трансферну систему ECTS, ЗНО, ухвалено Закону України «Про вищу освіту» та ін. Проте, поряд із успіхами, необхідно відзначити і низку проблем: психологічна неготовність вступників та суспільства загалом до різкого переходу на прийом винятково за сертифікатами та позбавлення вступника можливості обирати кращу оцінку за результатами тестування, вступних випробувань або випускних екзаменів довузівської підготовки [3]. Це можна розцінювати і як порушення прав людини.

2. Освіта – основа інтелектуального, культурного, духовного, соціального, економічного розвитку суспільства і держави. Із здобуттям Україною незалежності, з'явилася необхідність у трансформації системи вищої освіти, наближення її стандартів до європейських норм. Тому проблема освіти хвилює кожного з нас, адже нам не байдуже наше майбутнє і майбутнє наших дітей. Чим якіснішою буде освіта, тим більш розвиненим

стане наше суспільство. Ще з давніх часів цьому питанню приділялась значна увага. Сьогодні освіта в Україні має високий рівень, проте щоб утримувати цей показник не-обхідно постійно удосконалюватись.

3. Сьогодні до структури освіти України входить: дошкільна освіта, загальна середня освіта, професійно-технічна освіта, вища освіта, аспірантура, докторантура. Проте саме вища освіта перебуває в полі пильної уваги усього суспільства. Метою її модернізації є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, розвиток її талантів, розумових і фізичних здібностей, виховання високих моральних якостей, формування громадян, здатних до свідомого суспільного вибору, збагачення на цій основі інтелектуального, творчого, культурного потенціалу народу, підвищення освітнього рівня народу, забезпечення народного господарства кваліфікованими фахівцями [2].

4. Початок формування освітньої системи має давню історію. Літературні й археологічні джерела засвідчують про існування у східних слов'ян писемності ще до прийняття християнства. Так болгарський письменник Хоробрий у праці «О письменах» говорить про те, що до запровадження абетки Кирила і Мефодія користувалися на письмі «чергами й резами» (піктографічні знаки). З часом освітня система удосконалювалась, відкривались вищі навчальні заклади, колегіуми, розширювались напрямки підготовки кадрів тощо. Тому, проголосивши незалежність у 1991 році, Україна мала гарну базу та давню історію розвитку освітньої системи [1].

Завдання 4. Прочитайте первинний текст варіант академічного тексту, відзначте усі наявні/відсутні процедури, проаналізуйте структуру кожного із абзаців, запишіть зауваження до проаналізованого тексту.

Екологічний облік*.

На сучасному етапі розвитку промисловості підприємства використовують такі види обліку: оперативний, бухгалтерський, фінансовий, податковий та управлінський облік. Але для подальшого розвитку економіки актуальним є питання по збереженню навколишнього середовища та раціональному використанню природних ресурсів, а також зниженню негативного впливу на навколишнє середовище. Досягнення мінімального впливу на навколишнє середовище може бути не лише при відповідному рівні розвитку технологій, але і при правильно сформованій управлінській звітності. І тому, у вирішенні цього питання, рушійною силою може виступити екологічний облік. З огляду на те, що сучасна система бухгалтерського обліку не є придатною для повного та об'єктивного врахування екологічних впливів підприємства і виконання функцій екологічно свідомого управління і контролю, тому питання розвитку та впровадження екологічного обліку є досить насущним.

В наш час, питання обліку витрат на екологічну безпеку мають лише дискусійний характер і тому не мають єдиного рішення. До невирішених

питань можна віднести: відсутність єдиного класифікатора витрат на екологічну безпеку, недосконалість методики їх обліку і, як наслідок, систематизація даних витрат у загальній кількості витрат підприємства, і відповідно відсутність систематизованої інформації про витрати на екологічну безпеку у складі фінансової та управлінської звітності підприємства.

Над вирішенням питань екологічного обліку працювала велика кількість вчених, як вітчизняних, так і іноземних, наприклад, Т.О.Кірсанова, Ф.Бутинець, В. Папінко, Я. Соколова, Д.Хенсен, Л.М. Пелиньо, Г. Вінтер, В. К. Гапт, Б. Мартін, А. Белл та ін..

На даний момент не існує єдиного визначення поняття «екологічні витрати», різні автори по-різному трактують дане поняття.

Таблиця 1 - Сутність поняття «екологічні витрати» та «екологічний облік»

Джерело	Визначення
Морозова О.В.[1]	Екологічні витрати виникають в результаті взаємодії організації та природного середовища і, як правило, виділяються у вигляді витрат на охорону навколишнього середовища, відтворення відновлювальних ресурсів і оплату негативного впливу на навколишнє середовище.
Гусаковська О.Г. [2]	Екологічні витрати-природоохоронні витрати, що представляють собою виражену у вартісній формі сукупність усіх видів ресурсів, необхідних для здійснення природоохоронної діяльності.
Саєнко К.С. [3]	Екологічні процеси господарюючого суб'єкта слід розглядати за напрямками природокористування: освоєння, видобування, використання природних ресурсів; негативний вплив на навколишнє середовище; природоохоронна діяльність.
Муруєва Є.К. [4]	Екологічний облік – самостійний напрям бухгалтерського обліку господарського суб'єкта, яке забезпечить бухгалтерський облік відповідної екологічної інформації, в даний час не має систематизованого характеру.
Кірсанова Т.А. [5]	Екологічний облік – система виявлення, вимірювання, реєстрації, нагромадження, узагальнення, зберігання, оброблення та підготовки релевантної інформації про діяльність підприємства в галузі природокористування з метою передачі її внутрішнім і зовнішнім користувачам для прийняття оптимальних рішень.

Таким чином можна зробити висновок, що екологічний облік – це

система, яка може використовуватися для виявлення, організації, регулювання і відображення даних та інформації про стан навколишнього середовища в натуральних та вартісних показниках. Побудована на таких самих принципах, як і інші системи обліку, система екологічного обліку дає повне і дійсне відображення стану та динаміки природи, взаємозв'язок між економікою та витратами на профілактичні заходи, охорону навколишнього середовища та відшкодування збитку завданого екології.

Принципи ведення екологічного обліку розвиваються у всьому світі. Початок цієї праці було покладено Міжурядовою робочою групою експертів по Міжнародним стандартам обліку і звітності «Міжнародна організація стандартів SNO». Вони виявили, що в національних стандартах обліку ряду країн відсутня екологічна інформація, і тому дана група в 1991 році запропонувала відповідні рекомендації для бухгалтерів. У рекомендаціях вказувалося, яка інформація повинна відображатися у звітності, щоб користувачі звітної інформації могли зрозуміти у вартісному вираженні реальну картину впливу підприємства на навколишнє середовище.

** текст подано зі збереженням авторської пунктуації і орфографії з навчальною метою.*

Завдання 5. *Скориставшись даними опитувань, проведеними Фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва спільно із соціологічною службою Центру Разумкова³⁰, сформулюйте висновки.*

Чи займались Ви волонтерською діяльністю (безоплатною роботою задля суспільних потреб) протягом року?

	Грудень-2012	Листопад-2015	Грудень-2016
1 – так	10,2	13,0	14,0
2 – ні	87,9	86,8	85,9
Не відповіли	1,9	0,2	0,1

Якщо «так», наскільки регулярно ви долучалися до волонтерської діяльності?, % серед тих, хто займався волонтерською діяльністю

	Грудень-2012	Листопад-2015	Грудень-2016
1.щоденно	-*	4,9	4,8
2.декілька годин на тиждень	5,8	22,6	10,7
3.декілька годин на місяць	10,2	35,4	27,0
4.декілька годин на квартал	10,3	16,7	29,8
5.декілька годин на рік	12,4	20,3	27,7

*-*цього варіанту в опитуванні не було*

³⁰ Благодійність і волонтерство-2016: результати соціологічного дослідження .URL: <https://dif.org.ua/article/blagodiynist-i-volonterstvo-2016-rezultati-sotsiologichnogo-doslidzhennya>

Якщо «ні», що Вам найбільше заважає/перешкоджає долучитися до волонтерської діяльності? (оберіть не більше 3 варіантів відповідей)

	Грудень-2012	Листопад-2015	Грудень-2016
1. Я не знаю про волонтерські організації/ініціативи – як і де це зробити	31,8	8,4	8,3
2. Я не знаю, кому потрібна моя допомога	17,3	10,0	11,1
3. У мене немає на це часу	25,7	31,3	35,3
4. У мене немає бажання цим займатися – є більш важливі справи	14,3	19,5	19,4
5. У мене сімейні обов'язки, які є важливішими	13,3	27,9	20,7
6. У мене вже був досвід волонтерства у 2014–2015 рр., а зараз я відпочиваю	-*	2,4	1,6
7. Інше	4,7	7,5	7,1
8. Важко відповісти	8,0	11,5	13,3

* Цього варіанту в опитуванні не було

Якщо Вам доводилося матеріально підтримувати благодійні акції, то яким чином Ви надавали таку підтримку? (оберіть всі можливі варіанти відповіді), % серед тих, хто підтримував матеріально протягом цього року благодійні акції чи діяльність благодійних організацій або фондів

	Грудень-2012	Листопад-2015	Грудень-2016
1. Брав участь у благодійному заході, який організувала компанія, де я працюю	15,9	9,4	15,3
2. Був волонтером (безоплатно працював) на благодійній акції	10,7	9,2	11,2
3. Відрахував якийсь відсоток своєї заробітної платні	12,2	25,6	20,4
4. Надавав благодійну пожертву до благодійної скриньки	43,1	63,9	51,1
5. Надавав благодійну пожертву через Інтернет	0,2	5,6	5,9
6. Надавав благодійну пожертву через СМС повідомлення	5,0	17,4	11,6
7. Надавав благодійну пожертву через картку Приватбанку	-*	12,0	8,0
8. Надавав благодійну пожертву через банківський переказ	8,7	5,1	3,6
9. Придбав певний товар, частина вартості якого йшла на благодійність	20,9	18,3	15,9
10. Придбав квиток на благодійний захід (концерт, бал, аукціон тощо)	6,0	2,8	3,0
11. Придбав благодійну листівку	2,3	0,9	3,6
12. Просто давав людям гроші	33,1	30,3	28,3
13. Зробив благодійну пожертву у церкві	-*	19,1	21,6
14. Інше	2,7	2,2	2,6
15. Не пам'ятаю, важко відповісти	0,7	0,5	0,3

* Цих варіантів в опитуванні не було

Чи підтримували Ви матеріально протягом цього року благодійні акції чи діяльність благодійних організацій або фондів?

	Грудень-2012	Листопад-2015	Грудень-2016
1 – так	21,4	41,4	37,2
2 – ні	78,3	56,9	62,4
Не відповіли	0,3	1,7	0,4

Чи надавали Ви протягом останнього року якусь благодійну грошову або матеріальну допомогу (наприклад, одяг чи їжу) людям чи громадським організаціям, які вирішують певні проблеми?

	Грудень-2012	Листопад-2015	Грудень-2016
1 – так	28,9	47,0	41,6
2 – ні	70,7	52,4	58,1
Не відповіли	0,4	0,7	0,3

Приблизно яку загальну кількість грошей (або грошовий еквівалент) Ви пожертвували протягом останнього року?, % серед тих, хто надавав протягом останнього року благодійну грошову або матеріальну допомогу людям чи громадським організаціям

	Грудень-2012	Листопад-2015	Грудень-2016
1. Від 1 до 50 грн	9,2	22,3	22,3
2. 51–100 грн	16,4	26,2	26,2
3. 101–300 грн	21,9	21,5	27,3
4. 301–500 грн	22,5	14,9	12,9
5. 501-1000 грн	11,5	7,5	5,4
6. 1001-2000 грн	8,6	3,6	3,1
7. Більше 2000 грн	6,5	3,2	2,6

Якщо Ви протягом цього року займалися волонтерською діяльністю чи надавали матеріальну допомогу, то в якій сфері? (оберіть всі можливі варіанти відповіді)

	% серед тих, хто протягом цього року займався волонтерською діяльністю чи надавав матеріальну допомогу	
	Листопад-2015	Грудень-2016
1. Допомога українській армії, включаючи допомогу пораненим	65,2	62,0

2. Захист довкілля	1,2	5,0
3. Допомога дітям-сиротам	11,7	23,0
4. Захист прав людини	0,7	2,6
5. Допомога людям поважного віку	6,3	12,4
6. Збереження та розвиток культурної спадщини	0,8	1,1
7. Розвиток громади	1,2	2,8
8. Допомога людям, що опинились у складних життєвих обставинах	18	20,2
9. Захист тварин	1,7	3,1
10. Розвиток соціальних послуг	1	3,5
11. Допомога переселенцям з Криму або із зони бойових дій	11,7	8,2
12. Допомога людям з інвалідністю та хворим людям	20,7	35,1
13. Релігія	11,8	11,9
14. Розвиток сфери дозвілля	0,3	0,4
15. Фізкультура, спорт	0,5	0,8
16. Освіта	1,3	2,2
17. Інше	1,2	1,8
18. Не займався волонтерською діяльністю й не надавав допомоги		–

Якщо Ви протягом цього року не надавали нікому благодійної допомоги, то чому? (оберіть не більше 2-х варіантів відповіді), % серед тих, хто НЕ надавав благодійної допомоги

	Грудень- 2012	Листопад- 2015	Грудень- 2016
1. Мене про це ніхто не просив	37,7	13,8	12,4
2. Підозрював, що ці люди чи організації хотіли мене обдурити	8,7	11,5	7,5
3. У мене немає чіткого розуміння про потреби цих людей чи організацій	10,9	14,2	14,1
4. Мені самому потрібна допомога	20,0	39,9	33,9
5. Я не вважаю себе благодійником	15,3	22,9	20,9
6. Дам іншим разом	4,2	3,7	6,2
7. Бути благодійником у нашому суспільстві не престижно	2,3	1,0	1,6
8. Інше	1,2	3,3	2,6
9. Важко сказати	8,3	6,9	12,0

Список літератури: 2, 7, 8, 9, 10, 14, 16, 21, 22

ТЕМА 2.4 ЛОГІКО-СИНТАКСИЧНІ ТРУДНОЩІ АКАДЕМІЧНОГО ТЕКСТУ

Інструментарій аналітичного мислення.

Упродовж кількох тижнів ми з вивчали текст як систему, як цілісність, вивчали його різноманітні моделі побудови, навчилися впорядковувати свої думки й ідеї в логічну структуру академічного тексту, орієнтуючись на класичну композицію тексту, однак, як і впродовж майже всього періоду навчання мові, досі не говорили власне про мову, мовне оформлення тексту.

Упродовж багатьох років професійної діяльності, доводиться читати тексти і учнів-школярів, і студентів, і викладачів, і, навіть, маститих професорів. Часом буває, що текст ніби і логічний, має беззаперечну базу обґрунтованих доказів, структурований, але абсолютно не сприймається – відчутна якась перенасиченість у когось комами, у когось складними словами, у когось незрозумілою побудовою речень чи порядком слів тощо. Такі помилки інколи і побачити важко, їх просто відчуваєш, адже вони не спотворюють логіки, лише сприйняття, змушуючи читати декілька разів.

До сучасного науковця МОН України висуває вимоги: публікації у зарубіжних журналах, однак писати для таких журналів не вчать, хибно вважаючи, що мовленнєве оформлення у нас однакове. На справді, різниця є і полягає у синтаксисі, специфіка англомовних текстів не передбачає їх надмірної ускладненості, вишуканості, навантаженості службовими словами.

Так, один із редакторів зарубіжного видання надіслав таку відмову у публікації:

«Проблема вашого тексту в мові, а не в доказах. Ви оперуєте ключовими аналітичними категоріями, і предмет вашого дослідження становить інтерес для читачів нашого журналу. Проте, неправильний синтаксис і помилки в службових словах будуть відволікати увагу читача від логіки розвитку вашого тексту. Виправити текст означало б переписати його цілком, тому я раджу вам звернутися до експерта, який вичитає і виправить його для вас»³¹

Наведений приклад свідчить про те, що мовленнєве оформлення академічного тексту є не просто його невід'ємною складовою, а й визначає його якість як продукту. Зневага до мови загрожує тим, що замість красивого і зручного для читання тексту, читач побачить нагромодження слів, що важко пов'язані у складні конструкції без сполучників і перехідних конструкцій. Це спонукає більш серйозно підійти до питання мовного оформлення.

Розбираючись з академічним текстом на рівні мовленнєвого оформлення, ми будемо використовувати кілька важливих принципів. Це мислення групами і ядерними структурами, стандартна модель речення, зв'язність і паралелізм.

³¹ Короткина И. Б. Академическое письмо: процесс, продукт и практика : учебное пособие для вузов. М. : Издательство Юрайт, 2016. 295с.

Для більш зручної роботи ми не будемо використовувати прийняту в сучасній лінгвістичній науці термінологію, яка є прийнятною для філологів і незрозумілою для інших фахівців, спробуємо максимально спростити термінологічний апарат.

Отже, складемо невеликий термінологічний інструментарій, яким будемо послуговуватися.

Речення – думка, сформульована в письмовій формі, що має початок і кінець, починається з великої літери і закінчується крапкою. Речення містить блок з двох головних елементів – суб'єкта та дієслова (підмета і присудка), а також може містити або не містити залежні елементи (другорядні члени речення).

Суб'єкт і дієслово (головний блок) – нерозривно пов'язана пара елементів, необхідних в реченні, що виражають центральну думку в мінімальній формі. Суб'єкт може бути діячем (активний суб'єкт) або об'єктом дії (пасивний суб'єкт). Крім того, суб'єкт може бути смисловим (той, хто реально діє), але прихованим або формально вираженим через об'єкт. Дієслово виражає головну дію речення.

Залежні елементи – об'єкти, обставини, ознаки та інші елементи, які залежать від головного блоку. Вони можуть бути виражені групами слів – іменниками, прикметниками, різними зворотами, обставинами, залежними реченнями і т.д.

Група – усі ті слова, які утворюють головний або залежний елемент, пояснюючи ядро.

Ядро – центральне слово в групі слів, яка утворює той чи інший головний або залежний елемент.

Ядерна структура – думка, що складається тільки з ядер.

Зв'язаність – принцип забезпечення наступності інформації між реченнями, при якому останній значущий елемент речення, що несе нову інформацію, стає першим значущим елементом наступного речення.

Паралелізм – принцип організації елементів речення або цілих речень на основі аналогічного синтаксичного і граматичного устрою.

Зазвичай речення складається з трьох простих елементів: суб'єкта, дієслова і об'єкта. Той, хто діє, є суб'єктом; те, на що він діє (або з чим і як взаємодіє), є об'єктом, і вся думка (все речення) тримається на найголовнішому члені речення – дієслові, який ця дія і висловлює. Об'єкт є не завжди, а ось втрата головних елементів – дієслова або суб'єкта – має серйозні наслідки, в чому ми незабаром переконаємося.

суб'єкт

Життя

дієслово

складається

об'єкт

з миттєвостей

Будь-який елемент речення може виражатися цілою групою слів. Якщо він виражений одним словом, то це слово і є ядро. Речення може складатися з одних ядер, наприклад: «*Студенти працюють над проектом*», а може

складатися з груп, які утворюють групу суб'єкта, дієслова і / або об'єкта, наприклад: *«Найбільш мотивовані студенти третього і четвертого курсів активно працюють над проектом розвитку університетського середовища, яка буде включати живу інтерактивну зону і кіберпростір»*. Друге речення являє собою ніби «одягнене» перше, тобто в ньому кожен з трьох елементів являє собою групу – ядро і його деталі.

Слід особливо підкреслити, що ядром суб'єкта або об'єкта може бути не тільки іменник, а й взагалі все, що відповідає на питання «хто? що?», наприклад: *«Наносити психологічну травму дитині неприпустимо»*; *«Монотонне чекайте відповіді може довести людину до відчаю»*. Особливо корисно пам'ятати про те, що на питання «що» відповідає інфінітив. Порівняйте, наприклад, речення: *«Пацієнту необхідний тривалий сон»* і *«Пацієнту необхідно більше спати»*. Інфінітив більш виразний, точний і звучить природніше, коли потрібно назвати дію.

Написання цілісними суб'єктно-об'єктними групами допомагає організувати речення ясно і точно. Ви мислите ними як готовими будівельними блоками і будуєте з них речення, не боячись заплутатися в словах.

Одна і та ж група може бути і суб'єктом, і об'єктом, і обставиною. Наприклад:

«Нещодавно збудований на кампусі університету спортивний комплекс є найбільшим в регіоні»;

«Студенти можуть скористатися послугами недавно збудованого на кампусі університету спортивного комплексу в будь-який зручний для них час»;

«Зустріч баскетбольних команд пройде в недавно побудованому на кампусі університету спортивному комплексі».

Не кожне слово-ядро є смисловим центром групи. Функції ядер бувають іноді формальними, чисто синтаксичними. Якщо, наприклад, слова «споруда» або «спати» є центральними і синтаксично, і логічно, то слово «наносити» виконує роль формального ядра. Щоб не втратити синтаксичного зв'язку, при редагуванні довгих або не дуже виразних речень корисно прочитувати їх як ядерні структури, наприклад: *«Наносити неприпустимо»*, *«Споруда являє собою вежу»*.

Основні принципи зв'язного тексту.

Стандартною моделлю речення є порядок суб'єкт – дієслово – об'єкт. Наприклад, речення *«Економіка повинна бути економною»* звучить більш природно і нейтрально, ніж *«Економною економіка бути повинна»* або *«Бути економною повинна економіка»*. І хоча з точки зору принципу «від відомого – до нового» може бути цілий ряд варіантів (причому правильних з точки зору конкретного контексту), в науковому тексті перевага віддається стандартній моделі. У свою чергу, в рамках самої стандартної моделі перевага віддається активному суб'єкту, вираженого іменником в називному відмінку, точному

дієслову в особистій формі і одному об'єкту, чітко підлеглому дії дієслова.

Стандартна модель проста з точки зору ядерної структури, але речення, які вона дозволяє будувати, можуть бути інформаційно ємними і синтаксично довгими за рахунок використання груп. При цьому простота сприйняття зберігається, а інформаційна насиченість досягається за рахунок розширення ядер – до певної межі, звичайно.

Наприклад: *«Парадоксальна ситуація, що склалася в ці роки на ринку продукції сільськогосподарського виробництва, нагадувала аграрну кризу 1873 р, яка охопила Західну Європу, Росію і США і тривала в цілому близько двадцяти років».*

Стандартною ядерною структурою є: *«ситуація нагадувала кризу».*

Синтаксис в академічному тексті. Проблеми пунктуації.

Щодо важливості розділових знаків можна говорити багато, однак найкращим прикладом-переконанням вже довгі роки слугує речення: «Стратити не можна помилювати», в якому кома відіграє життєво зберігаючу роль. Створюючи власний текст завжди треба пам'ятати про пунктуаційні знаки, що допомагають увиразнювати вашу думку, або можуть остаточно зіпсувати зміст речення і заплутати читача. Комами нехтувати не можна, оскільки це один з найголовніших ваших інструментів в графічній організації інформації. Саме графічної, оскільки ви пишете не словами, а групами слів. Але, з іншого боку, у житті ми не говоримо і не пишемо такими фразами, а завжди використовуємо слова смисловими групами з необхідними сполучними елементами.

«Стратити не можна, а помилювати можна», «Слід стратити, а не помилювати», «Стратити не можна, але не можна і помилювати».

Ви думали, що три слова дають два різних смисли, а насправді дві групи дають три різних смисли: логіка «так», логіка «ні» і логіка вибору.

Тож важливість організації тексту засобами і лексики і пунктуації є очевидною. У даній лекції ми зануримося у синтаксичні труднощі, що супроводжують автора під час написання академічного тексту.

Отже, почнемо з крапки. Крапка означає кінець речення і є показником того, що думка чи емоція є відносно закінченою, а отже має смислове завершення. Якщо крапку поставити там, де речення ще не закінчилося, хоча воно може бути дуже довгим і навіть на вигляд розумним, ми отримаємо лише фрагмент речення, на кшталт того, що ми використовували. Якщо крапку ставити після кожної короткої думки, ми отримаємо як би обрубані речення. Вони маленькі. Вони правильні. У них немає ком, однак вони не подобаються нам. Їх хочеться з'єднати. Пам'ятаймо, що з'єднувати можна лише коли вони передають одну відносно завершену думку.

Найвідоміший римський оратор Цицерон стверджував, що кінець речення «має визначатися не паузою мовця, щоби перехопити повітря, і не позначкою переписувача, а ритмом самого тексту».

З'єднувати незалежні речення, а також елементи складного речення краще сполучним зв'язком. Якщо сполучника немає, немає і логічного зв'язку. Якщо є сполучник, є і логічний зв'язок, але між реченнями (перед сполучником) треба ставити кому, щоб показати, що речень/думок два. Якщо сполучник з якихось причин поставити не можна (наприклад, речення паралельні, але сильно навантажені пунктуацією всередині себе), то між ними потрібно ставити крапку з комою. Крапка з комою – це скоріше крапка, аніж кома, тому після неї сполучник ставити не потрібно.

Вірний варіант: *Критики теорії порядку народження стверджують, що вона не наукова, тому що її неможливо довести, а також тому, що вона має схожість з астрологією; така теорія цікава, можливо, але вона не повинна прийматися всерйоз.*

Невірний варіант: *У сучасному економіко-правовому лексиконі поняття «соціальна відповідальність організації» ототожнюється переважно з соціальною відповідальністю бізнесу; а основним суб'єктом бізнесу є фірма.*

Тут одне незалежне речення пояснює інше. Проте, використовувати сполучник чи кому не можна, оскільки, по-перше, речення вже насичені пунктуацією, а по-друге, з'єднувати сполучником один і той же повторюваний суб'єкт («теорія ..., і теорія ..») нелогічно. Крім того, як ми пам'ятаємо, перша буква на початку речення дозволяє бачити текст як триаду, і крапка з комою дозволяє уникнути зайвої великої літери.

Відповідно, крапку з комою ставимо в тому випадку, якщо речення (або елементи) з якихось причин не можна зв'язати між собою сполучником чи розділити крапкою. Крім того, крапка з комою дозволяє зберегти єдність речення (або елементів), які вже містять коми.

Повернімося до ком. В організації речення кома відіграє дві важливі ролі. Перша роль полягає в тому, щоб відокремлювати одне незалежне речення від іншого, коли вони з'єднані сполучником, наприклад: *«На даному етапі проблема не може бути вирішена, і нам доведеться шукати інші засоби її вирішення».* У цьому випадку в одному реченні з'єднується дві думки.

Інша роль полягає в тому, щоб відокремлювати залежний елемент (залежне речення, дієприслівниковий або дієприкметниковий зворот) від головного речення, наприклад:

«Оскільки на даному етапі проблема не може бути вирішена, нам доведеться шукати інші засоби її вирішення» або *«Нам доведеться шукати інші засоби вирішення проблеми, оскільки на даному етапі вона не може бути вирішена».*

У цьому випадку в реченні одна думка – «нам доведеться шукати інші засоби вирішення проблеми».

Інколи у роботах авторів зустрічається інша помилка – відсутність коми. Якщо зворот (залежна частина) розташований в середині речення, то

ми маємо його відкрити комою і закрити комою, тобто кома має виконати свою функцію розмежування думок.

«Проте, як показує практика не всі люди вміють починати, підтримувати розмову та слухати свого співрозмовника».

Зворот, який ми вважаємо залежним елементом, може містити власний суб'єкт і дієслово, але при цьому він не є повноцінним реченням.

Наприклад: *«якщо ініціатива карається», «в зв'язку з тим, що тривалість життя збільшилася»* або *«до того, як вибухнула криза»*. Такі залежні елементи можуть відігравати в реченні роль об'єкта або обставини, пояснюючи або уточнюючи щось в головному, а жити окремим життям не можуть. Написані окремо, вони представляють собою помилку під назвою «фрагменти».

Фрагменти – це різного роду набори залежних елементів, які автор видає за речення. Найчастіше фрагменти виникають, коли речення починається не з головного блоку, а з залежного елемента:

У реченні *«Оскільки в більшості випадків, які ми спостерігаємо в новітній історії, держави з парламентсько-президентською формою правління і налагодженою системою демократичних виборів на ділі керуються олігархічною групою лідерів»*, письменник потрапляє в потік лінійного письма і забуває, з чого почав. Йому здається (а може, і вам зараз здалося), що він уже висловив закінчену думку. З-під його пера, як йому здається, вийшов і цілком пристойний суб'єкт, і дієслово, але лише здається. Насправді він написав залежний елемент перед реченням, яке написати забув. *«Оскільки...»* і читач пробігає цю роздуту думку очима декілька разів, щоб зрозуміти що ж буде «тоді», тобто шукає головну думку, і не знаходить її.

Фрагменти можуть виникати не тільки на початку речення, але й в кінці. Іноді автор ставить крапку, а після цього продовжує речення, наприклад:

«... в такій ситуації молодші діти стають плаксами і ябедами. Тому що молодша дитина, будучи фізично слабше, підсвідомо шукає підтримки у батьків, які, на його думку, повинні захистити його від будь-яких проявів агресії з боку інших дітей».

Так само, як і в попередньому випадку, залежний елемент тут видається за самостійне речення, хоча насправді автор просто замість коми поставив крапку перед «тому що». Проте, обидва випадки виникнення фрагментів були спровоковані лінійним письмом в сукупності з численними комами. Довжина елемента і його поширеність ніяк не можуть перетворити його в самостійне речення, як не може кетчуп, булочка і огірок являти собою гамбургер. Немає головного елемента – котлети.

Якщо не враховувати формальні коми всередині груп (той, що ..., а також вони, як ...; у зв'язку з тим, що ... та ін.), то виправдана логікою кома перед головним блоком або після стандартної моделі «суб'єкт – дієслово – об'єкт» є сигналом того, що перед реченням або після нього стоїть потужний

залежний елемент. Цей елемент не можна відривати від речення.

Залежний елемент може розташовуватися і в середині речення. Це особливо небезпечно і вразлива позиція. Суб'єкт і дієслово повинні «бачити» один одного. Чим більше залежних елементів і ком їх розділяє, тим важче читачеві зрозуміти написане і тим легше письменнику припуститися помилки. Крім того, інформація, яка знаходиться між двома комами, часто сприймається як другорядна.

«Оскільки зміст тестових завдань не є предметно орієнтованим, під час обробки результатів виконання завдань, окрім правильності та повноти відповідей, урахувався темп виконання студентами завдання, уміння виконати його до кінця».

Виходить два ядра – часу (*під час обробки результатів виконання завдань*) і критеріїв (*окрім правильності та повноти відповідей*), сприймаються як неважливі, другорядні.

Спроба причепити до одного речення цілий ряд залежних елементів тягне за собою ще одну помилку, яка називається «ланцюг».

Ланцюг – це каскад залежних елементів.

Типовим прикладом ланцюга є вірш «Будинок, який побудував Джек». Потрібно тільки пам'ятати, що ланцюг може статися не тільки в кінці речення, але і на початку, і в середині, наприклад: «*Будинок, в якому лежить пшениця, яку краде синиця, ...*». В академічних текстах це може набувати такої форми:

«А тому звертання до розуму чи здорового глузду за умови формування позитивної свободи часто не спрацьовує або буває недостатнім, тому що потрібно задіювати і інші канали впливу, причому на високому професійному рівні, що може бути проблемою, оскільки формуванню духовної еліти в різних галузях культури в нашій країні приділяється недостатньо уваги».

Ланцюг не обов'язково містить коми, хоча в українській і російській мовах їх особливо багато. Ланцюги виникають і без ком, коли речення містить одразу декілька різних об'єктів і обставин, наприклад:

«Я не став обговорювати з колегами потворно підготовлений і невизначений виступ Петрова під час його презентації два тижні тому на міжрегіональній конференції в Інституті гуманітарних досліджень».

З одного боку, речення можна представити у вигляді ядерної структури «*Я не став обговорювати виступ*», а залежні елементи в ньому нібито складають групу об'єкта з ядром «*виступ*». З іншого боку, ці елементи пояснюють ядро з різних, ніяк не пов'язаних між собою сторін (яке, чиє, де, коли, за яких обставин). Логічно було б спочатку дати інформацію про те, що і як сталося, а потім перейти до того, що підлягало або не підлягало обговоренню, але в іншому реченні. Або навпаки, потрібно було спочатку позначити позицію автора по відношенню до проблеми, а потім привести всі деталі. Так чи інакше, деталі необхідно дозувати і укладати у відповідні блоки.

Для того щоб уникнути фрагментів, ланцюгів і іншої плутанини, намагайтеся дотримуватися двох простих правил.

- 1) Не використовуйте більше одного залежного елемента поспіль.
- 2) Уникайте одночасного використання залежних елементів в різних місцях речення.

Якщо пам'ятати про це (не забуваючи мислити групами), то в вашому реченні буде одна логічно важлива кома або, в крайньому випадку, дві.

Кома може відокремлювати не тільки залежні елементи, але й сигнали переходу, і логічні зв'язки, які виражають думку автора, наприклад: *«Таким чином, ми не можемо вирішити цю проблему»* або *«Безумовно, проблему можна вирішити і іншим способом»*. Оскільки такі слова виконують іншу функцію (і крім того, зазвичай дуже короткі), то в реченні вони можуть бути присутніми одночасно з залежним елементом. Проте, за ними логічніше розташовувати головну думку, а не залежний елемент. Порівняйте два речення:

1) *Безумовно, якщо взяти до уваги всі наявні в нашому розпорядженні засоби, проблему можна вирішити і іншим способом.*

2) *Безумовно, проблему можна вирішити і іншим способом, якщо взяти до уваги всі наявні в нашому розпорядженні засоби.*

Отже, грамотне використання крапок, крапок з комою і ком дозволяє уникнути фрагментів і ланцюгів і організувати речення ясно і зрозуміло.

Засоби зв'язку.

Українська мова пропонує низку способів і засобів зв'язку речень: використання сполучників, синонімів, прислівників, займенників, часток, повторів слів. Насправді, нам потрібно просто знати, як уникнути логічних помилок і донести до читача думку так, щоб він не зміг її інтерпретувати інакше.

Спробуємо піти спрощеним логічним шляхом, розділивши всі способи з'єднання речень і їхніх елементів на три групи: сурядні сполучники, підрядні сполучники і сигнали переходу (перехідні конструкції).

Сурядні сполучники (і, але, або) будуть встановлювати логічний зв'язок між паралельними структурами або незалежними реченнями, сполучники підрядні (коли, якщо, як тільки, оскільки, тому що і т.д.) – логічний зв'язок залежного елемента з головним блоком, а сигнали переходу (по-перше, отже, тим не менше, крім того і т.д.) – логічний зв'язок між частинами тексту.

Сурядні сполучники відіграють в тексті роль логічного оператора. Задля спрощення передачі думки в тексті обмежимося трьома основними: і, а/але, чи/або. Ці три сполучники виконують три найважливіші логічні функції: поєднати елементи, виключити один з них або надати вибір між ними.

Відповідно, сурядні сполучники об'єднують у логічне ціле паралельні структури (*«музей, театр і бібліотека»*), або незалежні речення (*«У місті*

буде відкрито театр, і культурне життя істотно пожвавиться»).

Втрата сполучника означає втрату логіки. Наприклад, речення «*У місті необхідно побудувати театр, музей, бібліотеку*» залишає читача в подиві: чи то необхідно побудувати всі три, чи то хоча б щось одне. У першому випадку, треба було написати «*театр, музей і бібліотеку*», а в другому «*театр, музей або бібліотеку*». Різниця буде особливо відчутна, якщо ми врахуємо, що подібне речення в публічному тексті має конкретного адресата.

У сучасних наукових текстах дуже часто зустрічається помилка свідомого опущення сполучника у реченні. Спробуйте побіжно прочитати наступний опус:

Комунікативний характер середовища, як його найбільш важлива характеристика, розглядається в дослідженнях І. В. Роберт, Ю. М. Насонової, І. Н. Розіної. Е. С. Полат зазначає таку властивість середовища як гнучкість і можливість адаптувати процес навчання, змінювати цілі, зміст, методи, форми навчання.

Коли замість чергової коми виникла крапка (на що в друкованому тексті ніхто не зверне уваги), суб'єкт наступного речення (Е. С. Полат) перетворився в ще один паралельний об'єкт попереднього, що і збило читача з пантелику. Заодно зверніть увагу на відсутність сполучникового зв'язку і не паралельність об'єктів в кінці опусу. Якщо логіка в перерахуванні імен дослідників вимагає сполучника «і» між парами прізвищ, то тут взагалі важко розібратися, що до чого відноситься. Гнучкість чого – середовища? Тоді в якому відношенні? Може, гнучкість полягає в тому, щоб мати можливість міняти щось, але що саме? Між словами «можливість» і «міняти» стоїть ще «адаптувати процес навчання», так до чого відноситься «можливість»?

Це типовий приклад одночасного нехтування паралельними структурами і сполучниковим зв'язком. В один «пластиліновий ком» зліпилося два інфінітиви, віддієслівні іменники і цілий ряд іменників-об'єктів, не пов'язаних ніякої логічної зв'язком.

Наступною помилкою є нехтування чи втрата сполучника «або» («чи»). У результаті звичний до читання текстів з пропущеним «за замовчуванням» сполучником «і» читач подумки ставить його там, де його бути не повинно, наприклад:

Щільність населення в мегаполісі призводить до швидкого поширення захворювань, і городянин постійно під загрозою захворіти туберкульозом, педикульозом, коростою».

Щільність населення в мегаполісі призводить до швидкого поширення захворювань, і городянин постійно під загрозою захворіти туберкульозом або педикульозом, або й коростою.

Отже, різниця суттєва: захворіти всім одночасно чи мати небезпеку

захворіти однією хворобою. Функція цього сполучника давати вибір читачеві між двома протилежностями чи паралельними явищами.

Досить широкоживаним, але логічно неоднозначним є сполучник «а», який, має об'єднуючу, зіставну, протиставну функцію, залежно від контексту. Наприклад:

«Міністерство спонсорує проведення виставки, а (і) центр бере на себе її організацію».

*«Спонсор проекту відомий, а (але) місце його реалізації поки не визначено».*³²

Підрядні сполучники можуть виконувати різні функції. Однією з них є розмежування ядер складного речення.

«У процесі дослідження з'ясувалось, що нині не існує не лише чітко зафіксованого образу глобалізації в масовій свідомості, а й оцінювання цього процесу коливається від позицій у край негативних до надмірно-захоплених»

Інша функція залежатиме від того, який смисловий характер виражають сполучники при приєднанні залежного елемента до головної: часу, місця, допусту, умови, причини, з'ясування, порівняння, способу дії. Інколи такі функції на себе перебирають повнозначні частини мови – займенники (хто, що, який, чий, котрий, скільки) або прислівники (як, наскільки, де, куди, звідки, коли, відколи, щойно, чому, навіщо). Нагромадження різних підрядних сполучників і сполучних слів одночасно призводить до втрати смислу речення.

«Владна еліта інколи, жертвуючи сьогоденням, конструює суспільний ідеал, який передбачає настання людської досконалості, «царства свободи» тоді і потім, коли, начебто, повністю реалізуються найвищі прояви людської духовності – позитивна свобода, доброта, порядність, самовідданість тощо».

Розуміння ускладнює також вставне слово і паралельні конструкції людської досконалості, «царства свободи».

Щодо **сигналів переходу**, то в курсі «Риторика» ми детально на них зупинялися: заперечувальні, підтверджувальні і нейтральні конструкції. Для структурного членування тексту можна використовувати не лише зазначенні вже перехідні конструкції, а й поєднувати їх із словами, що сигналізують про початок, завершення тощо. Такі сигнальні слова можуть використовуватися і в межах одного речення і в межах тексту. Наприклад:

«Задля цього планується розв'язати такі завдання: по-перше, віднайти певні паралелі та розбіжності між характером традиційного свята, ритуалу та дозвілля в нічних клубах; по-друге, визначити соціальні передумови та причини перетворення клубінгу на популярну сміхову

³² Матеріал за: Короткіна, І. Б. Академическое письмо: процесс, продукт и практика : учебное пособие для вузов. М. : Издательство Юрайт, 2016. 295с.

практику; по-третє, виявити соціальні функції клубної сміхової поведінки, окреслити напрямки впливу клубінгу на соціокультурне буття і повсякденний досвід людей».

«По-перше, білінгвізм розглядається одночасно на двох рівнях; індивідуальному і колективному. Із метою розмежування цих двох понять Юмото вводить поняття «індивідуальний білінгвізм», який пропонує називати білінгвальністю, і «колективний білінгвізм», який пропонує називати білінгвізмом. По-друге, визначення білінгвізму варіюються від досконалого володіння двома мовами до мінімального володіння іншою мовою».

Зв'язні слова змінюються відповідно до їх положення в реченні, частоті їх вживання та пунктуації. Їх можна також визначити як групи словників, що необхідні для дотримання логічності в академічному тексті:

а) загальний словник – включає дуже прості слова, які ми знаходимо в усіх типах письмової та розмовної мови. Наприклад: писати, йти, читати, розглядати;

«Враховуючи ту обставину, що наукова методологія, представлена структуралізмом і постструктуралізмом, широко застосовується в гендерних студіях [12, с. 60], цікаво прослідкувати, як в них працюють ці принципи».

Розглянемо принцип структурності і його зв'язок з мовою у контексті гендерних досліджень».

б) загальний академічний словник – включає слова, часто вживані в широкому спектрі академічних предметних сфер. Наприклад: аналізувати/аналізуючи, функціонувати, ідентифікувати, значущий;

«Вивчаючи та аналізуючи наукові джерела, в яких розглядалась проблема виховання толерантності, слід зазначити недостатність досліджень, де було б здійснено соціально-філософський аналіз особливостей формування та виховання толерантності в полікультурному освітньому просторі».

в) предметно-специфічний словник – включає слова, які відносяться до вузьких академічних предметних сфер, таких як економіка, філологія, машинобудування тощо. Наприклад: поточний облік витрат, стійке управління, бізнес-цикли³³.

Інколи, замість словесного оформлення використовують графічне: маркери, нумерацію, розбивку на абзаци.

«Для досягнення мети ми визначили основні завдання статті:

– розкрити природу ідентичності (філософський аспект);

– здійснити аналітичний огляд основних теорій ідентичності в руслі філософії;

– уточнити походження ідентичності з урахуванням поглядів сучасних

³³ Тимошенко. Т. В. Академічне письмо / Т. В. Тимошенко, Н. В. Гречихіна. / *Наукові записки : зб. наук. пр.* Кіровоград : КНТУ, 2009. Вип. 9. С. 214–219.

дослідників на цей феномен»

Така візуально організована, графічна форма використання паралельних структур і вважається **списком**. Варто пам'ятати, що розташування позицій за допомогою маркерів або цифр не робить список впорядкованим. Незважаючи на специфіку оформлення, будь-який список являє собою єдине речення з паралельними структурами або паралельними реченнями, що розвивають одну і ту ж загальну думку контексту. При складанні списку варто керуватися наведеними нижче порадами, які ми використаємо одночасно і як приклад не найкращого оформлення списку.

Варіант 1

«– обмежити число позицій (переважно до п'яти-семи);

– виділити ядро кожної позиції;

– вибрати єдину граматичну форму для всіх ядер;

– максимально скоротити деталізацію ядра кожної позиції;

– встановити чітку синтаксичну зв'язок між елементом, який вводить список, і ядром кожної позиції».

Варіант 2

«... список формується в максимально чітку мовну форму, тобто:

– обмежується число позицій (якщо у вас 12 позицій, намагайтеся скоротити їх до 5-7, інакше читач нічого не зрозуміє);

– виділяється ядро кожної позиції (ключове слово);

– вибирається граматична форма ядер (всі вони або іменники, або прикметники, дієслова в єдиній видо-часовій формі, інфінітиви і т.д.; наприклад, тут це всі дієслова на -ся);

– максимально скорочуються слова до ядра позиції (ця частина по можливості залишається у вступній частині, але прикметник при іменнику або прислівник при дієслові можуть зберігатися, як в даній позиції);

– встановлюється чіткий синтаксичний зв'язок між елементом, який вводить список, і його продовженням у вигляді позицій (наприклад, тут таким елементом є головний блок «список наводиться», а продовжують список паралельні речення)».³⁴

Недоліками такого списку є, по-перше, використання в паралельних структурах речень, замість інфінітивів. Дієслова на -ся з подальшим суб'єктом становлять пасивну конструкцію, не властиву для української мови, до того ж, вона не така вже й паралельна блоку зі стандартним порядком «список формується». По-друге, інформація в дужках ускладнює читання; крім того, така інформація сприймається як другорядна і, швидше за все, буде пропущена читачем. По-третє, слів в списку все одно багато. Нарешті, сама ядерна структура речення, що утворює список, досить

³⁴ Короткіна, И. Б. Академическое письмо: процесс, продукт и практика : учебное пособие для вузов. М. : Издательство Юрайт, 2016. 295с.

незграбна: *«Список формується ..., тобто обмежується число, виділяється ядро, вибирається форма ...»*. Така структура змусила ввести порожнє слово «тобто» і поставити кому перед ними, а на довершення всього поставити двокрапку. Приклад перший є значно кращим.

Двокрапка також може стати на заваді розуміння тексту читачем. Ставити двокрапка посеред речення перед об'єктами нікому не прийде в голову (хоча і таке буває), але як тільки ці об'єкти виділяються маркерами, автор починає бачити їх як окремі елементи, а поставивши двокрапку, втрачає синтаксичний зв'язок між ними і об'єднуючим їх у ціле елементом. Насправді, ідеально читається синтаксично просто влаштований список без двокрапки.

Насправді, двокрапка ставиться там, де вона стояла б і без маркерів, у звичайному тексті. Такі випадки включають знайомі всім «а саме» чи слово «наступне» в різних варіантах («такі функції», «про наступне», «в таких випадках» і т.д.). Якщо вам вдасться уникнути цих виразів, то не ставте ніяких двокрапок, і ви побачите синтаксичну зв'язність позицій вашого списку з об'єднуючим їх у ціле елементом. Побачить її читач.

Синтаксичні конструкції.

У лінгвістиці поняття синтаксичні конструкції зазвичай використовують із прикметником *складні* – складні синтаксичні конструкції, під якими розуміють складні речення з різними видами сурядного і підрядного зв'язку. Ми ж для початку зупинимося на більш простих конструкціях академічного тексту і пригадаємо наш спрощений глосарій, де ми визначили, що будь-яке речення має головний блок – суб'єкт (активний чи пасивний) і дієслово. Вони пов'язані нерозривним зв'язком, але дієслово має найбільш важливе функціональне значення, і вивчення синтаксичних конструкцій ми почнемо з нього.

Дієслово становить основу речення, адже з ним так чи інакше пов'язані всі слова в реченні, від нього ставляться питання. Його відсутність в реченні часто призводить до цілковитої втрати змісту речення або створює цілковитий хаос у мовленні. В академічних текстах автори нерідко використовують прийом «убивства дієслова» різними способами, помилково вважаючи, що це додає академічності тексту.

Щоб уникати таких помилок, розглянемо їх детальніше. Найпростіший – це повністю проігнорувати дієслово, поставивши на його місці прочерк – тире, наприклад:

«Таким чином, в економічному сенсі корпорація – форма організації підприємницької діяльності (господарюючий суб'єкт), заснована на колективній власності фізичних і юридичних осіб та відокремлена від управління, здійснюваного централізовано спеціальним суб'єктом».

«Проти останнього шляху свідчать дані з виходу сухої клейковини – в результаті експерименту було одержано чистий білок».

За цими прочерками стоять дуже різні дієслова: «полягають»,

«складається» і «є» тощо. Подібні дієслова часто несуть в собі точку зору авторів і вживаються в такій важливій академічній функції, як визначення понять і термінів. Питається, як можна викреслити з ключового місця в академічному тексті власну думку?

Ми автоматично ставимо тире на місці дієслова «бути» в теперішньому часі. Однак, якщо в промові ми можемо за допомогою логічного наголосу, пауз і інтонації утримати розуміння того, про що йде мова, то при писемності варто добре подумати, як читач сприйме написане. Хорошим способом перевірки тексту на академічну грамотність є зчитування/редагування його з однієї певною метою: прибрати всі зайві тире і двокрапки. Не виключено, що у більшості випадків вам просто не вистачило слова «є» або «означає».

Наприклад, читаючи речення *«Розвиток навичок фахівця найбільш ефективно ...»*, ми очікуємо слів типу *«відбувається»* або *«використовується»*, а реально бачимо слова *«шляхом»* або *«в середовищі»*. Насправді ж замість *«розвиток навичок ефективно шляхом»* автору слід було написати *«розвиток навичок відбувається за допомогою»*. При цьому слово *«ефективно»* вилітає з речення, бо свідчить про те, що насправді помилка автора була навіть не в упушення дієслова «бути», а у втраті дієслова «розвиватися». Якби він використовував його і написав *«навички ефективно розвиваються»*, проблема б відпала сама собою, а текст було б легко продовжити.

Іншою виправданою причиною втрати дієслова у реченні є модальність.

Модальністю (лат. *modalis*) називається така функціонально-семантична категорія, яка виражає відношення змісту висловлювання до дійсності і мовця до змісту висловлювання. Вона може бути виражена інтонацією, морфологічними, лексико-граматичними та іншими засобами.

На жаль, модальність не зібрана в єдину граматичну категорію, а розсипається по прислівниках і коротких прикметниках або дієприкметниках («необхідно», «можна», «повинен», «зобов'язані») або проявляється в особових формах дієслів («виконавець може», «виконавцю слід»). Якими б словами не була виражена модальність, їх важко сплутати зі звичайними короткими прикметниками або прислівниками, які рідше виконують дієслівні функції.

Практично будь-яке «можна», «потрібно» або «не можна» можна замінити дієсловом, таким як «перешкоджає», «ускладнює», «вимагає», «сприяє», «допускає», «полегшує», «дозволяє» тощо. Першою перевагою буде ліквідація безособовості і агресивності, оскільки дієслово вимагатиме призначення конкретного суб'єкта, хай навіть пасивного або смислового, наприклад: *«дозволить керівництву компанії»* (тобто керівництво зможе) або *«вимагає від аналітика»* (аналітик повинен). Другою перевагою буде легкість побудови речення, оскільки дієслово керує всіма його членами і вміє це робити. І крім того, добре підібране дієслово висловить думку точніше, ніж «можна» або «не можна». Підсумком буде ясне і точне, синтаксично струнке

речення.

Навчитися будувати чіткі й логічні речення досить просто, коли знаєш особливості мови, якою пишеш. Усім нам відомо, що українська писемна мова (завдяки І. Котляревському) ґрунтується на розмовній, а тому їй властиво використання активних синтаксичних конструкцій. У даному випадку краще послуговуватися звичною зі школи термінологією.

Михайло Гінзбург відзначив цілу низку характерних для української мови особливостей, які найдоречніше використовувати в академічних текстах.

Дієслівність української мови. Цю особливість ми вже розглянули вище, і з'ясували наскільки дієслова важливі у структурі речень. Щоб забезпечити легкість вимови й мелодійність, треба замість конструкцій з віддієслівними іменниками максимально використовувати дієслова, а саме: речення з неозначеною формою дієслова; речення з особовими формами дієслова; дієприслівникові звороти, дієслівні форми на *-но*, *-то*.

Пріоритетність активних конструкцій. В українській мові використовуються три різновиди синтаксичних конструкцій.

а) активна конструкція – це конструкція, у якій присудок описує дію, спрямовану на об'єкт, що в реченні є додатком;

б) зворотна конструкція – це конструкція, у якій підмет одночасно є як суб'єктом, так і об'єктом дії. До таких конструкцій відносимо також взаємодію;

в) пасивна конструкція – це конструкції, у якій присудок описує дію, спрямовану на об'єкт, що в реченні є підметом.

На відміну від інших мов, зокрема російської та англійської, українська мова завжди надає переваги активним конструкціям над пасивними, уживаючи лише так звані двокомпонентні конструкції з пасивними дієприкметниками в певних випадках.

Безособовість викладу. Це стосується поширених в академічних текстах речень без підмета. У таких реченнях мовець, не називаючи суб'єкта, висуває на перший план процес. Тобто зворотній процес – втрата суб'єкта дії.

«Дозволено відновити роботу на об'єкті» або «На об'єкті з 01.06.2008 дозволили відновити роботу».

Це безпідметові речення, в яких присутній тільки присудок *дозволено*, а суб'єкт дії – хто? – відсутній.

Уживання дієслів на -ся лише як зворотних. Зворотне дієслово – це дієслово, яке позначає взаємодію чи дію, що не поширюється на інші об'єкти, а спрямована на самого діяча або ні на кого. За нормами української мови дієслова на *-ся* правильно вживати лише як зворотні.

«Будь-яка клітина ділиться певну кількість разів, після чого вмирає»

«Соціальна структура сучасного суспільства постійно ускладнюється»

У цих реченнях суб'єкт (підмет) одночасно є об'єктом. Отже, залежно

від характеру дії треба вживати або активні, або зворотні конструкції.

Недопустимість конструкцій, у яких діяча подано додатком в орудному відмінку. Українській мові не притаманні конструкції, у яких додаток позначає виконавця дії – особу, відповідаючи на питання *ким?*, але додаток може позначати знаряддя дії, відповідаючи на питання *чим?* Далі усі ці особливості розглянемо більш детально.

Рекомендації щодо синтаксичних конструкцій в академічних текстах.

1. Активні конструкції в українській мові в залежності від наявності/відсутності в реченні підмета можуть бути двоскладними та односкладними.

Двоскладне речення – це речення, у якому підмет – логічний суб'єкт (діяч) стоїть у називному відмінку. У таких реченнях дієслова можуть бути активного стану у формі третьої особи однини або множини теперішнього, минулого чи майбутнього часу.

«Феномен толерантності посідає особливе місце в суспільному житті, в системі людських відносин».

Односкладне безпідметове речення – це речення, для якого є характерним перенесення уваги з суб'єкта на процес.

В означено-особових реченнях присудок виражений дієсловом у формі першої або другої особи однини чи множини. Підмет такому реченню не потрібний, оскільки закінчення дієслова дозволяє безпомилково встановити суб'єкт.

«У філософському енциклопедичному словнику знаходимо «толерантність»...»

«Контроль процесу здійснювали за допомогою визначення кількості мальтози в реакційній суміші, яка характеризується так званим мальтозним числом».

«Наведемо декілька визначень на підтвердження цієї думки»

В останньому реченні дієслово «здійснювали» в першій особі множини позначає автора чи групу авторів, що представляють результати дослідження.

У неозначено-особових реченнях присудок виражений дієсловом третьої особи минулого, теперішнього та майбутнього часу множини і вказує на дію неозначених осіб чи особи. Такі конструкції слід уживати по-перше, коли з різних причин не хочуть називати особу чи в цьому немає потреби (наприклад, її зазначено в попередніх реченнях), а по-друге, коли сама особа невідома, але відома її дія.

«Терміном «постструктуралізм» позначають низку концепцій гуманітарних галузей знання....».

В узагальнено-особових реченнях дію, стан чи ознаку, окреслену присудком переважно у третій особі множини, сприймають як властиву завжди чи зазвичай.

*«Обмеження на параметри не вводять»
«Моделі використовують для...»*

Такі речення можна використати для узагальнення, висновків, а неназваною особою може бути будь-хто з широкого кола людей.

У безособовому реченні присудок виражений прислівником або прислівником плюс інфінітив. Такими реченнями можна підкреслити обов'язкові вимоги, уживаючи прислівники *потрібно, треба, не можна, можна тільки* тощо, а також інші положення.

«Її можна прискорювати, сповільнювати, розширювати, але не можна ігнорувати».

«Із наведеного можна зробити висновок...»

В інфінітивних реченнях присудок виражений неозначеною формою дієслова без будь-яких допоміжних слів. У таких реченнях ідеться лише про дію безвідносно до часу й особи, їх використовують для відтворення рішучості, категоричності, наказовості. Використання таких конструкцій в академічних текстах є вкрай обмеженим, адже краще уникати категоричності при висловленні своїх положень, адже читач можливо матиме іншу думку з цього питання.

2. У вступній частині і висновках студенти і науковці досить часто використовують дієслова з формою на *-но, -то*. У таких реченнях увагу сконцентровано на події, яка відбулася або відбудеться.

«У роботі вивчено вміст антоціанів у чорноплідній горобині, ожині, малині і полуниці».

Форми на *-но, -то* надають реченню певного відтінку результативності і вказують на нещодавно завершену дію.

«Шляхом аналізу стану сучасної раціональності було обґрунтовано, що...»

У зв'язку з цим, їх зазвичай уживають без допоміжного дієслова *було*.

«Виявлено більш високий ступінь інгібування амілаз в пшеничному борошні екстрактом плодів чорноплідної горобини або її соком порівняно з порошком з сухих плодів».

Поширеною стилістичною помилкою є введення в речення діяча у формі іменника чи займенника в орудному відмінку.

«У ході розгляду заявленої теми нами встановлено, що політика як соціальне явище є одним із видів людського буття і людської діяльності»

Орудний відмінок діяча тут неможливий ані з логічних, ані з граматичних причин. По-перше, ці конструкції передають поняття «хтось зробив». По-друге, дієслівні форми на *-но, -то* незмінні, вони не мають закінчення, яке б указувало на особу-виконавця. Тому речення з ними граматично безпідметові, бо в них узагалі не може бути діяча. Наведену вище

помилкову конструкцію треба перебудувати в активну:

«У ході розгляду заявленої теми ми встановили» або зберігаючи безособовість, прибрати займенник: *«У ході розгляду заявленої теми встановлено»*

Усе викладене вище стосується особи-діяча, коли додаток відповідає на питання *ким?* В орудному відмінку може стояти іменник (займенник), що означає знаряддя (тобто відповідає на питання *чим?*). Порівняймо два речення:

Неправильно

Наказ підписано сьогодні (ким?) Наказ підписано (чим?) ручкою директором

Правильно

Відмінність між цими реченнями полягає в тому, що ручка – це знаряддя, а директор – діяч. У цьому можна додатково пересвідчитися, перебудувавши обидва речення в активні.

Речення *Директор підписав сьогодні наказ* – природне і заміняє помилкову конструкцію. А речення *Ручка підписала наказ* – неприродне, бо ручка не може сама підписувати, вона – знаряддя писання.

3. У пасивних конструкціях завжди присутній підмет. Для таких речень характерним є використання дієслів пасивного стану на *-ся*, коли логічний суб'єкт, який за змістом означає діяча і має бути підметом, чомусь став додатком в орудному відмінку, а натомість логічний об'єкт, на якого фактично спрямована дія і який має бути додатком, став підметом.

«Останнім часом спостерігається зрослий інтерес до проблеми раціональності».

«Принцип деконструкції неодноково тлумачиться і застосовується представниками гендерного напрямку».

Така побудова речення не є природною, адже частка *-ся* означає зворотну дію, тобто *принцип сам себе тлумачить*. Такі речення краще перебудувати на активні конструкції, які будуть більш природними.

«Представники гендерного напрямку неодноково тлумачать і застосовують принцип деконструкції».

Інколи в реченнях з використанням дієслів на *-ся* акцент зміщується на процес чи подію, що відбулася чи відбудеться, при цьому суб'єкт-виконавець дії відсутній.

«У ході цього переходу відбувається швидкий промисловий розвиток, упроваджуються ринкові відносини, складається індустріальне суспільство».

Такі речення частіше всього теж потрібно перебудувати, замінюючи дієслово на *-ся*, дієсловом на *-но*, *-то*, які передають результативність

виконаної дії. І, хоча у наведеному прикладі справа більше у неточному виборі дієслова, форма на *-но, -то* є більш природньою.

«У цій роботі послідовно проводиться принцип трансгресії в контексті жіночих студій». У цій роботі послідовно проведено [впроваджено] принцип трансгресії в контексті жіночих студій.

Досить поширеною помилкою є використання таких форм дієслів у підрядних частинах речення, де займенники *що, який* стають підметами. Така помилка в побудові пов'язана із тим, що у школі нам постійно говорили про те, що треба уникати вживання пасивних дієприкметників.

«Тому потреба повторювати повсякчас гетеросексуальні норми, що нав'язуються суспільством...»

«Тому потреба повторювати повсякчас гетеросексуальні норми, нав'язані суспільством...»

Або

«Тому потреба повторювати повсякчас нав'язані суспільством гетеросексуальні норми...»

Зустрічаються випадки зловживання дієсловами на *-ся*, що призводить до цілковитої втрати діяча.

«Принцип деконструкції неординарно тлумачиться і застосовується представниками гендерного напрямку. Д. Батлер зазначає, що «не існує гендерної ідентичності поза вираженням гендеру; ця ідентичність по суті визначається самими «вираженнями», що є...її результатом» [25, с. 25]. Тому потреба повторювати повсякчас гетеросексуальні норми, що нав'язуються суспільством, свідчить про нестабільність цих норм, про загрозу і можливість їхнього руйнування. У межах жіночих студій спостерігаються намагання розхитати прийняті сексуальні категорії. Це здійснюється в процесі деконструктивного аналізу текстів»

Тож, потрібно уникати вживання невластивих для української мови пасивних конструкцій в академічних текстах, але це робити варто вдумливо і зважено.

4. Як уже відзначалося, для української мови вживання орудного відмінка відносно суб'єкта-діяча не відповідає нормам. Такі конструкції надзвичайно часто використовуються в академічних текстах, особливо на початку або у висновках.³⁵

³⁵ Гінзбург М. Синтаксичні конструкції у фахових текстах: практичні висновки з рекомендацій мовознавців // Вісник: Проблеми української термінології. – Львів: Вид-во Національного університету «Львівська політехніка», 2008. – № 620. – С. 26–32

«Зроблені дослідниками спостереження мали велике наукове значення» *«Спостереження дослідників мали велике наукове значення».*

В академічному тексті значно частіше трапляються складнопідрядні, ніж складносурядні речення. Це пояснюється тим, що в підрядних частинах речень відображаються причинові, часові, наслідкові, умовні й інші зв'язки, а також тим, що окремі частини у складнопідрядному реченні тісно пов'язані між собою. Часто у таких конструкціях залежність вимагається сполучником і позицією частин.

«Якщо зло відповідає задоволенню, інтересу, самоствердженню, то для автора воно є благом, здійснюваним через безпосередню самореалізацію й абсолютну свободу».

Починати речення із сполучників, які потребують попереднього контексту не варто, адже таке речення не має логічного завершення, а навпаки вимагає попередньої інформації.

«Тому цінностями керувати важко, проте й нехтувати ними неприпустимо».

Частини ж складносурядного речення немовби «нанизуються», утворюючи своєрідний ланцюг, окремі ланки якого незалежні одна від одної й легко піддаються перегрупуванню.

Терміни і визначення

пасивні конструкції, інфінітивні речення, безособові речення, узагальнено-особові і неозначено-особові речення, односкладне безпідметове речення, означено-особові речення, двоскладне речення, активні конструкції, зворотне дієслово, зворотна конструкція, модальність, синтаксичні конструкції, список, сурядні сполучники, підрядні сполучники і сигнали переходу (перехідні конструкції), ланцюг, елементи речення: суб'єкт, дієслово і об'єкт; фрагменти, паралелізм, зв'язаність, ядерна структура, ядро, група, залежні елементи, інструментарій аналітичного мислення.

Питання до теми

1. Яким термінологічним інструментарієм ми послуговувалися під час вивчення теми?
2. З яких трьох елементів складається речення?
3. Які найбільш уживані проблеми пунктуації Вам відомі?
4. Які помилки пов'язані із нехтуванням сполучників?
5. Які функції виконують сполучники у тексті?
6. Які сигнали переходу Вам відомі?
7. Які вимоги/поради до складання списку варто знати?
8. Що передбачає поняття модальності в українській мові?
9. Що таке зворотна конструкція?
10. Які синтаксичні конструкції називаються активними?

11. Які синтаксичні конструкції називаються пасивними?
12. Які особливості використання дієслівної форми на *-ся* в синтаксичних конструкціях?
13. Які особливості використання дієслівної форми на *-но, -то* в синтаксичних конструкціях?
14. Які конструкції відповідають нормам української мови?
15. Які речення частіше використовуються в академічних текстах і чому?

Тести для самоконтролю

- 1. Думка, сформульована в письмовій формі, що має початок і кінець, починається з великої літери і закінчується крапкою це**
 - A. зв'язність
 - B. речення
 - C. ядро
 - D. паралелізм
- 2. Слова, які утворюють головний або залежний елемент, пояснюючи ядро це**
 - A. зв'язність
 - B. речення
 - C. ядерна структура
 - D. група
- 3. Центральне слово в групі слів, яка утворює той чи інший головний або залежний елемент це**
 - A. зв'язність
 - B. речення
 - C. ядро
 - D. паралелізм
- 4. Об'єкти, обставини, ознаки та інші елементи, які залежать від головного блоку це**
 - A. зв'язність
 - B. речення
 - C. залежні елементи
 - D. ланцюги
- 5. Принцип організації елементів речення або цілих речень на основі аналогічного синтаксичного і граматичного устрою називається**
 - A. паралелізм
 - B. реченням
 - C. ядром
 - D. зв'язністю
- 6. З'єднувати незалежні речення, а також елементи складного речення краще сполучним зв'язком у випадку, коли**
 - A. є один і той же повторюваний суб'єкт
 - B. вони передають одну відносно завершену думку
 - C. речення паралельні, але сильно навантажені пунктуацією всередині

себе

D. з якихось причин поставити не можна крапку

7. Крапку з комою варто ставити в тому випадку, якщо речення (або елементи)

A. є один і той же повторюваний суб'єкт

B. вони передають одну відносно завершену думку

C. речення паралельні, але сильно навантажені пунктуацією всередині

себе

D. з якихось причин поставити не можна крапку

8. Помилка, де наявні різного роду набори залежних елементів, які представлені як речення, називається

A. підрядними реченнями

B. ядрами

C. фрагментами

D. ланцюгами

9. У реченні «Оскільки в більшості випадків, які ми спостерігаємо в новітній історії, держави з парламентсько-президентською формою правління і налагодженою системою демократичних виборів на ділі керуються олігархічною групою лідерів» є помилка, що має назву

A. лексична помилка

B. втрата дієслова

C. фрагменти

D. ланцюг

10. Помилка, де наявний ціла низка залежних елементів, називається

A. незавершеними реченнями

B. втрата дієслова

C. фрагментами

D. ланцюгами

11. Як засоби зв'язку в академічному тексті використовуються усі слова в рядку, окрім

A. цей, даний, такий, названий, зазначений

B. добре, низка..., варто, насправді

C. спочатку, передусім, по-перше, по-друге, насамкінець

D. другого боку, навпаки, проте, але, втім

12. Завдяки словам дійсно, звичайно, певна річ, звісно, адже той чи інший факт можна представити

A. як можливий

B. як припустимий

C. як цілком імовірний

D. як послідовність розвитку думки

13. Завдяки словам як видно, певно, очевидно той чи інший факт можна представити

A. як можливий

- В. як припустимий
- С. як цілком імовірний
- Д. як послідовність розвитку думки

14. Завдяки словам ймовірно, можливо, мабуть той чи інший факт можна представити

- А. як можливий
- В. як припустимий
- С. як цілком імовірний
- Д. як послідовність розвитку думки

15. На ступінь вірогідності результатів в академічному тексті вказують слова

- А. цей, даний, такий, названий, зазначений
- В. дійсно, звичайно, певна річ, звісно адже
- С. спочатку, передусім, по-перше, по-друге, насамкінець
- Д. другого боку, навпаки, проте, але, втім

16. На послідовність розвитку думки в академічному тексті вказують слова

- А. цей, даний, такий, названий, зазначений
- В. дійсно, звичайно, певна річ, звісно адже
- С. спочатку, передусім, по-перше, по-друге, насамкінець
- Д. другого боку, навпаки, проте, але, втім

17. У спрощеному варіанті виділяють три групи способів з'єднання речень і їхніх елементів

- А. синоніми, прислівники, сурядні сполучники
- В. займенники, повтори слів, сигнали переходу (перехідні конструкції)
- С. сурядні сполучники, підрядні сполучники і сигнали переходу (перехідні конструкції)
- Д. підрядні сполучники, частки, сигнали переходу (перехідні конструкції)

18. Встановлювати логічний зв'язок між паралельними структурами або незалежними реченнями будуть

- А. сурядні сполучники
- В. повтори слів
- С. підрядні сполучники
- Д. сигнали переходу (перехідні конструкції)

19. Включає дуже прості слова, які ми знаходимо в усіх типах письмової та розмовної мови

- А. словник розмовної мови
- В. загальний академічний словник
- С. загальний словник
- Д. предметно-специфічний словник

20. Включає слова, які відносяться до вузьких предметних сфер

- А. словник розмовної мови
- В. загальний академічний словник

- C. загальний словник
- D. предметно-специфічний словник

21. Включає слова, часто вживані в широкому спектрі академічних предметних сфер

- A. словник розмовної мови
- B. загальний академічний словник
- C. загальний словник
- D. предметно-специфічний словник

22. В українській мові використовуються всі різновиди синтаксичних конструкцій, окрім

- A. пасивна конструкція
- B. обернена конструкція
- C. зворотна конструкція
- D. активна конструкція

23. Для узагальнення, висновків доцільно використати речення

- A. безособові
- B. узагальнено-особові
- C. неозначено-особові
- D. означено-особові

24. Можна підкреслити обов'язкові вимоги, уживаючи прислівники (потрібно, треба, не можна), такими реченнями як

- A. безособові
- B. узагальнено-особові
- C. інфінітивні
- D. означено-особові

25. Для відтворення рішучості, категоричності, наказовості використовують речення

- A. безособові
- B. узагальнено-особові
- C. інфінітивні
- D. неозначено-особові

26. До основних помилок, що порушують точність, ясність академічного тексту належать

- A. граматичні, лексичні, синтаксичні помилки
- B. морфологічні, стилістичні, синтаксичні помилки
- C. лексичні, стилістичні, синтаксичні помилки
- D. лексичні, стилістичні, граматичні помилки

27. Введення у мовну тканину висловлювання зайвих, надлишкових слів, які структурно обтяжують фразу, оскільки є семантично порожніми називається

- A. тавтологією
- B. плеоназмом
- C. алогізмом
- D. повтором слів

28. Змістове дублювання, повторення тих самих або однокореневих слів, що є порушенням чистоти мови називається

- A. тавтологією
- B. плеоназмом
- C. алогізмом
- D. повтором слів

29. Для характеристики наукового мовлення правильними є всі твердження, окрім

- A. безособові речення з присудком, який виражений дієсловами на -но, -то
- B. висловлення думки від І особи однини
- C. складні синтаксичні конструкції
- D. написання складних кількісних та дробових числівників цифрами

Практичні завдання

Завдання 1. *Класифікуйте помилки у реченнях. Виправте і запишіть відредаговані речення.*

Приклад:

Здійснені зарубіжними науковцями дослідження можна узагальнити у вигляді таблиці в хронологічному порядку.

Для української мови вживання орудного відмінка відносно суб'єкта-діяча не відповідає нормам.

Правильний варіант:

Дослідження зарубіжних науковців можна узагальнити у вигляді таблиці в хронологічному порядку.

1. А тому звертання до розуму чи здорового глузду за умови формування позитивної свободи часто не спрацьовує або буває недостатнім, тому що потрібно задіювати і інші канали впливу, причому на високому професійному рівні, що може бути проблемою, оскільки формуванню духовної еліти в різних галузях культури в нашій країні приділяється недостатньо уваги.

2. Оскільки в більшості випадків, які ми спостерігаємо в новітній історії, держави з парламентсько-президентською формою правління і налагодженою системою демократичних виборів на ділі керуються олігархічною групою лідерів.

3. Я не став обговорювати з колегами потворно підготовлений і невиразний виступ І. Патрушка під час його презентації два дні тому на Міжнародній конференції в Інституті мовознавства.

4. Принцип деконструкції неоднаково тлумачиться і застосовується представниками гендерного напрямку.

5. У ході розгляду заявленої теми нами встановлено, що політика як соціальне явище є одним із видів людського буття і людської діяльності.

6. Представлений преїскурант цін цілком має задовольнити споживача

закладу.

7. Широкого поширення набула точка зору А. Карлінського, який визначає...

8. Після зазначеної терапії значно збільшилось абсолютне кількісне значення інших показників клітинного імунітету.

9. Переважна більшість вчених, розглядаючи креативність, зводили цей процес або до психологізації досліджуваного феномену або до ірраціоналізації.

10. В наш час, питання обліку витрат на екологічну безпеку мають лише дискусійний характер та не мають єдиного рішення.

11. Але для подальшого розвитку економіки актуальним є питання по збереженню навколишнього середовища, раціональне природокористування, зниження негативного впливу на навколишнє середовище.

12. Вищесказане обумовлює актуальність дослідження природи фірми як соціально відповідального економічного суб'єкта.

13. Є й старі запозичення, які вже давно перестали бути такими, оскільки вони фігурують у лексичному складі мови і стали вже.

14. При цьому велику роль грають особливості мовленнєвого стилю тієї мови, на яку перекладається твір.

Завдання 2. *Відредагуйте власні академічні тести, виправляючи усі вади логіко-синтаксичні конструкцій. Яких помилок припустилися найбільше? Оформіть висновки проведеної роботи письмово.*

Список літератури: 2, 3, 4, 8, 9, 11, 13-15

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Академічна доброчесність: проблеми дотримання та пріоритети поширення серед молодих вчених : кол. моногр. / за заг. ред. Н. Г. Сорокіної, А. Є. Артюхова, І. О. Дегтярьової. Дніпро : ДРІДУ НАДУ, 2017. 169 с.
2. Важинський С.Е., Щербак Т.І. Методика та організація наукових досліджень : Навч. посіб. / С. Е. Важинський, Т. І. Щербак. Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2016. 260 с.
3. Гінзбург М. Синтаксичні конструкції у фахових текстах: практичні висновки з рекомендацій мовознавців // *Вісник: Проблеми української термінології*. Львів: Вид-во Національного університету «Львівська політехніка», 2008. № 620. С. 26–32.
4. Загнітко А. Синтаксис української мови. Теоретико-прикладний аспект / А. Загнітко, Г. Миронова. Brno : Masarykova univerzita, 2013. – С.165.
5. Закон України «Про вищу освіту» [Електронний ресурс] – URL: zakon.rada.gov.ua/go/1556-18.
6. Кодекс етики і гідності Донецького Національного Університету економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського [Електронний ресурс]. URL: <http://www.donnuet.edu.ua/index.php/pro-universitytet/kodeks-etyky-ta-hidnosti-universitytetu/file>
7. Колісніченко Е.В. Основи наукових досліджень: конспект лекцій / Е. В. Колісніченко. Суми : Сумський державний університет, 2012. 83 с.
8. Короткіна І. Б. Академическое письмо: процесс, продукт и практика : учебное пособие для вузов. М. : Издательство Юрайт, 2016. 295с
9. Мацько Л.І., Кравець Л.В. Культура української фахової мови: навч. посіб./ Л.І. Мацько, Л.В. Кравець. К.: ВЦ «Академія», 2007. 360 с.
10. Навчальний посібник з дисципліни «Академічне письмо та оприлюднення наукових результатів» / Укладач Лютий Т.В. URL: https://www.dropbox.com/s/63irdh9zfsfh6s9/04_LyutyTV_Academic_Writing.pdf?dl=0
11. Науковий текст як форма реалізації мовнопрофесійної діяльності. URL: <https://studopedia.org/10-127527.html>.
12. Непійвода Н. Ф. Сам собі редактор: Порадник з української мови. К: Українська книга, 1998. 240 с.
13. Програмне забезпечення для перевірки наукових текстів на плагіат: інформаційний огляд / автори-укладачі: А. Р. Вергун, Л. В. Савенкова, С. О. Чуканова ; редколегія: В. С. Пашкова, О. В. Воскобойнікова-Гузєва, Я. Є. Сошинська ; Українська бібліотечна асоціація. Київ : УБА, 2016. Електрон. вид. 1 електрон. опт. диск (CD-ROM). 36 с.
14. Проект Закону про освіту : 3491 [3491-д від 04.04.2016.] [Електронний ресурс]. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=58639.
15. Синтаксис української мови: навчальний комплекс / уклад. О.В. Дуденко. – Умань: ВПЦ «Візаві», 2015. 208 с.

16. Стадний Є. Деякі рекомендації щодо впровадження етичних кодексів в українських вищих навчальних закладах.
URL: <https://saiup.org.ua/resursy/rekomendatsiyi-shhodo-vprovadzhennya-etychnyh-kodeksiv-v-ukrayinskyh-vyshhyh-navchalnyh-zakladah/>
17. Сурмін Ю. П. Наукові тексти : специфіка, підготовка та презентація : навч.-метод. посіб. К. : НАДУ, 2008. 184 с.
18. Сучасна українська мова : підручник / О. Д. Пономарів, В. В. Різун, Л. Ю. Шевченко та ін.; За ред. О. Д. Пономарева. 2-ге вид., перероб. К.: Либідь, 2001. – 400 с.
19. Тимошенко, Т. В. Академічне письмо / Т. В. Тимошенко, Н. В. Гречихіна. *Наукові записки : зб. наук. пр.* Кіровоград : КНТУ, 2009. Вип. 9. С.214–219.
20. Ткаченко Л. І. Креативність і творчість: сучасний контент. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. 2014. № 9. С. 32–35.
21. Харитоновна О. І. Поняття й особливості академічного плагіату / О. І. Харитоновна, Г. О. Ульянова. *Наукові праці Національного університету "Одеська юридична академія"*. 2014. Т. 14. С. 146-153.
URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npronuua_2014_14_16.
22. Хоружий Г. Ф. Академічна культура: цінності та принципи вищої освіти. Тернопіль : Навчальна книга. Богдан, 2012. 320 с
23. Шевчук С. В. Українська мова за професійним спрямуванням : підручник [Електронний ресурс] / С. В. Шевчук, І. В. Клименко. 2-е вид, випр. і допов. К. : Алерта, 2012. 696 с. Режим доступу: https://pidruchniki.com/1280052840615/dokumentoznavstvo/tekst_forma_realizatsiyi_movlennyevo-profesiynoyi_diyalnosti.
24. Шліхта Н., Шліхта І. Основи академічного письма: Методичні рекомендації та програма курсу / Н. Шліхта, І. Шліхта. К., 2016. 61 с.
25. Як написати успішне есе: Методичні рекомендації до написання есе / Укл. Шендеровський К.С. / Ін-т масової комунікації при КНУ імені Тараса Шевченка. К., 2007. 34 с.
26. Ярская-Смирнова Е. Создание академического текста: учеб. пособие для студентов и преподавателей вузов / Е. Ярская-Смирнова. М.: ООО «Вариант»: ЦСПГИ, 2013. 156 с.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Академічна доброчесність: проблеми дотримання та пріоритети поширення серед молодих вчених : кол. моногр. / за заг. ред. Н. Г. Сорокіної, А. Є. Артюхова, І. О. Дегтярьової. Дніпро : ДРІДУ НАДУ. 2017. 169 с.
2. Академічна культура українського студентства: основні чинники формування та розвитку // Східноукраїнський Фонд соціальних досліджень. URL: http://fond.sociology.kharkov.ua/images/docs/academ_cult/material.pdf.
3. Асадчих О. В. Теоретико-методичні основи формування вмінь академічної грамотності у студентів-японістів мовних ВНЗ України. // Збірник наукових праць [Херсонського державного університету]. Педагогічні науки. 2016. Вип. 69(1). С. 111–116. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znppn_2016_69%281%29__23.
4. Важинський С.Е., Щербак Т.І. Методика та організація наукових досліджень : Навч. посіб. / С. Е. Важинський, Т. І. Щербак. Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2016. 260 с.
5. Гінзбург М. Синтаксичні конструкції у фахових текстах: практичні висновки з рекомендацій мовознавців. *Вісник: Проблеми української термінології*. Львів: Вид-во Національного університету «Львівська політехніка», 2008. № 620. С. 26–32.
6. Гнезділова К. М. Академічна чесність як цінність корпоративної культури університету // Вісник Черкаського університету. Вип. № 14. 2016. Серія «Педагогічні науки», 2016. С. 23–30 URL: red-ejournal.cdu.edu.ua/article/download/1133/1153.
7. Загнітко А. Синтаксис української мови. Теоретико-прикладний аспект / А. Загнітко, Г. Миронова. Brno : Masarykova univerzita, 2013. С. 165.
8. Закон України «Про вищу освіту». URL: zakon.rada.gov.ua/go/1556-18.
9. Зуб В.М., Дем'яненко М.М. Плагіат: його різновиди та заходи протидії. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*, 2014. Вип. 4. С. 86–90.
10. Колісніченко Е.В. Основи наукових досліджень: конспект лекцій. Суми : Сумський державний університет, 2012. 83 с.
11. Короткіна І. Б. Академическое письмо: процесс, продукт и практика : учебное пособие для вузов. М. : Издательство Юрайт, 2016. 295 с.
12. Кременовська І.В. Плагіат у наукових публікаціях: методи виявлення та викорінення. *Наука України у світовому інформаційному просторі*. Вип. 11. К. : Академперіодика, 2015. С. 60–66.
13. Лопатіна В. Письмові завдання в університетах України та США: погляд академічного райтера URL: <https://commons.com.ua/uk/poglyad-akademichnogo-rajtera/>.
14. Мацько Л.І., Кравець Л.В. Культура української фахової мови: навч. посіб. К. : ВЦ «Академія», 2007. 360 с.

15. Науковий текст як форма реалізації мовнопрофесійної діяльності. URL: <https://studopedia.org/10-127527.html>.
16. Непийвода Н. Ф. Сам собі редактор: Порадник з української мови. К. : Українська книга, 1998. 240 с.
17. Ніколаєв Є. Як просувати цінності академічної доброчесності в українських університетах? URL: <http://education-ua.org/ua/articles/1131-yak-prosuvati-tsinnosti-akademichnoji-dobrochesnosti-v-ukrajinskikh-universitetakh>.
18. Проект Закону про освіту : 3491 [3491-д від 04.04.2016 URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=58639.
19. Програмне забезпечення для перевірки наукових текстів на плагіат: інформаційний огляд / автори-укладачі: А. Р. Вергун, Л. В. Савенкова, С. О. Чуканова ; редколегія: В. С. Пашкова, О. В. Воскобойнікова-Гузєва, Я. Є. Сошинська ; Українська бібліотечна асоціація, Київ : УБА, 2016. Електрон. вид. 1 електрон. опт. диск (CDROM). 36 с.
20. Рижко О. Поняття, види, класифікації плагіату // Записки Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника. 2016. № 8. С. 134–150. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/lnnbyivs_2016_8_12.
21. Сазик В. Академічна доброчесність: міфічна концепція чи дієвий інструмент забезпечення якості вищої освіти? URL: <http://education-ua.org/ua/articles/930-akademichna-dobrochesnist-mifichna-kontseptsiya-chi-dievij-instrument-zabezpechennya-yakosti-vishchoji-osviti>.
22. Семенов, О. М. Формування академічної культури майбутніх педагогів-дослідників в умовах цифрового творчого середовища як наукова проблема / О. М. Семенов, О. В. Семеніхіна, Д. С. Безуглий // Інформаційні технології і засоби навчання. 2017. Том 62, № 6. С. 240–252. URL: <https://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/viewFile/1917/1286>.
23. Сидоренко В. В. Полілог в академічному дискурсі // Зб. матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції здобувачів вищої освіти і молодих учених «Академічна культура дослідника в освітньому просторі», Сумський державний педагогічний ун-т імені А. С. Макаренка, 17 травня 2018 року. Суми. URL: http://lib.iitta.gov.ua/710798/1/%D0%A1/%D0%B8%D0%B4%D0%BE%D1%80%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE_%D0%A1%D1%83%D0%BC%D0%B8.pdf
24. Синтаксис української мови: навчальний комплекс / уклад. О. В. Дуденко. Умань : ВПЦ «Візаві», 2015. 208 с.
25. Словник української мови: в 11 томах. Том 6, 1975. С. 557. URL: <http://sum.in.ua/s/plaghiat>.
26. Смирнова Н. В. Академическая грамотность и письмо в вузе: от теории к практике. *Высшее образование в России*. 2015. №6. С. 58–64.
27. Сурмін Ю. П. Наукові тексти : специфіка, підготовка та презентація : навч.-метод. Посіб. К. : НАДУ, 2008. 184 с.
28. Сучасна українська мова : підручник / За ред. О. Д. Пономарева. 2-ге вид.,

- перероб. К. : Либідь, 2001. 400 с.
29. Тимошенко, Т. В. Академічне письмо / Т. В. Тимошенко, Н. В. Гречихіна. *Наукові записки : зб. наук. пр.* Кіровоград : КНТУ, 2009. Вип. 9. С.214–219.
30. Ткаченко Л. І. Креативність і творчість: сучасний контент. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. 2014. № 9. С. 32–35.
31. Шевчук С. В. Українська мова за професійним спрямуванням : підручник / С. В. Шевчук, І. В. Клименко. 2-е вид, випр. і допов. К. : Алерта, 2012. 696 с. URL: https://pidruchniki.com/1280052840615/dokumentoznavstvo/tekst_forma_realizatsiyi_movlennyevo-profesiynoyi_diyalnosti.
32. Шліхта Н., Шліхта І. Основи академічного письма: Методичні рекомендації та програма курсу. К., 2016. 61 с.
33. Ярская-Смирнова Е. Создание академического текста: учеб. пособие для студентов и преподавателей вузов. М. : ООО «Вариант»: ЦСПГИ, 2013. 156 с.

Навчальне видання

Ревуцька Світлана Казимирівна

Зінченко Вікторія Миколаївна

Академічне письмо

Навчальний посібник

Формат 84x108 1/32. Ум.друк.арк. 7,3.

Донецький національний університет економіки і торгівлі
імені Михайла Туган-Барановського,
вул. Курчатова, 13, м. Кривий Ріг, 50042
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4929 від 07.07.2015.

© Ревуцька С. К., Зінченко В.М., 2019